

JAPÁN

- Vihar Judit **005** A haikuköltészet virágzása
Farkas Ildikó **015** Japán megjelenése Magyarországon
a XIX-XX. század fordulóján
Kume Emiko **033** Magyar irodalom Japánban
Erdős György **045** Japán irodalom Magyarországon 1990-től

PERMUTÁCIÓ

- Bodor Béla **055** Az ügynök estéje
Sopotnik Zoltán **062** Versek
Farkas Arnold Levente **063** Versek
Lanczkor Gábor **064** García Lorca-átiratok
Ladik Katalin **065** Szerelmem, Singer!
k.kabai Ióránt **071** dadogok
Málik Roland **072** Versek
Hartay Csaba **074** Versek
G. István László **075** Versek
Horváth Viktor **076** A beszélő Mandulafáciska
Szerbhorváth György **077** Hazulról, hazafelé
Nagy Gergely **082** (Ez már az, az a terület)
Szabó Marcell **086** Versek
Középkor-reneszánsz-kora újkor **087** William Shakespeare: 66. szonett

MODULÁCIÓ

- Kisantal Tamás **091** A kritika az kritika, az kritika az kritika
(*Bárány Tibor–Rónai András szerk.: Az olvasó lázadása*)
Rác I. Péter **098** Önök írják
(*Mekis D. János–Z. Varga Zoltán szerk.: Írott és olvasott identitás*)
Seress Ákos **102** Irodalmi sakkjátszmák
(*Rákai Orsolya: Utazások a fekete királynővel*)

CODA

- Tóth-Vásárhelyi Réka **109** Iskoláslány divat

MAJJA
Magyar-Japán Diák-Barátság Egyesület

2009-ben Magyarország és Japán a diplomáciai kapcsolatok felvételének 140., újravételének 50. évfordulóját ünnepli. Az évforduló kiváló alkalmat teremt arra, hogy jobban megismerjük egymás kultúráját, gondolkodásmódját. A Magyar-Japán Diák-Barátság Egyesület szeretettel meghívja Önt és kedves családját a Japán kultúráját és szokásait bemutató J-Cult Fesztiválra.

További információ: www.ilovejapan.hu
+36 20 573 1723

J-Cult Fest

Japán Kulturális Fesztivál

2009. szeptember 26. szombat 10:00-19:00

Budapesti Fásori Evangélikus Gimnázium,
1071 Budapest,
Városligeti fasor 17-21.
(Hősök terétől 5 percre)

Szakmai Előadások

11:00 Dr. Erdős György: Mit tanítottam a Keleti Nyelvek Iskolájában és mit tanultam belőle?

12:15 Dr. Vihar Judit: A haiku a japán irodalomban

13:40 Dr. Székács Anna: Mit illik és mit nem Japánban

14:30 Dr. Sűdy Zoltán: Epizódok a japán-magyar kapcsolatok történetéből

15:20 Szombathelyi Áron: A japán-magyar oktatási rendszer eltéréseiről

Díszterem

13:00- 17:00 A japán történelem képekben

18:00 Záróünnepség, eredményhirdetés, díjkiosztás
Lebhardt Dániel zongorista és zeneszerző koncertje

A szervezők a változtatás jogát fenntartják

Udvar

10:00 Megnyitó Ünnepség

10:35 Karate bemutató

11:50 Kendo bemutató

13.10 Sárkánytánc, Nagy Gong együttes

13:35 Kyudo bemutató

14:15 Aikido bemutató

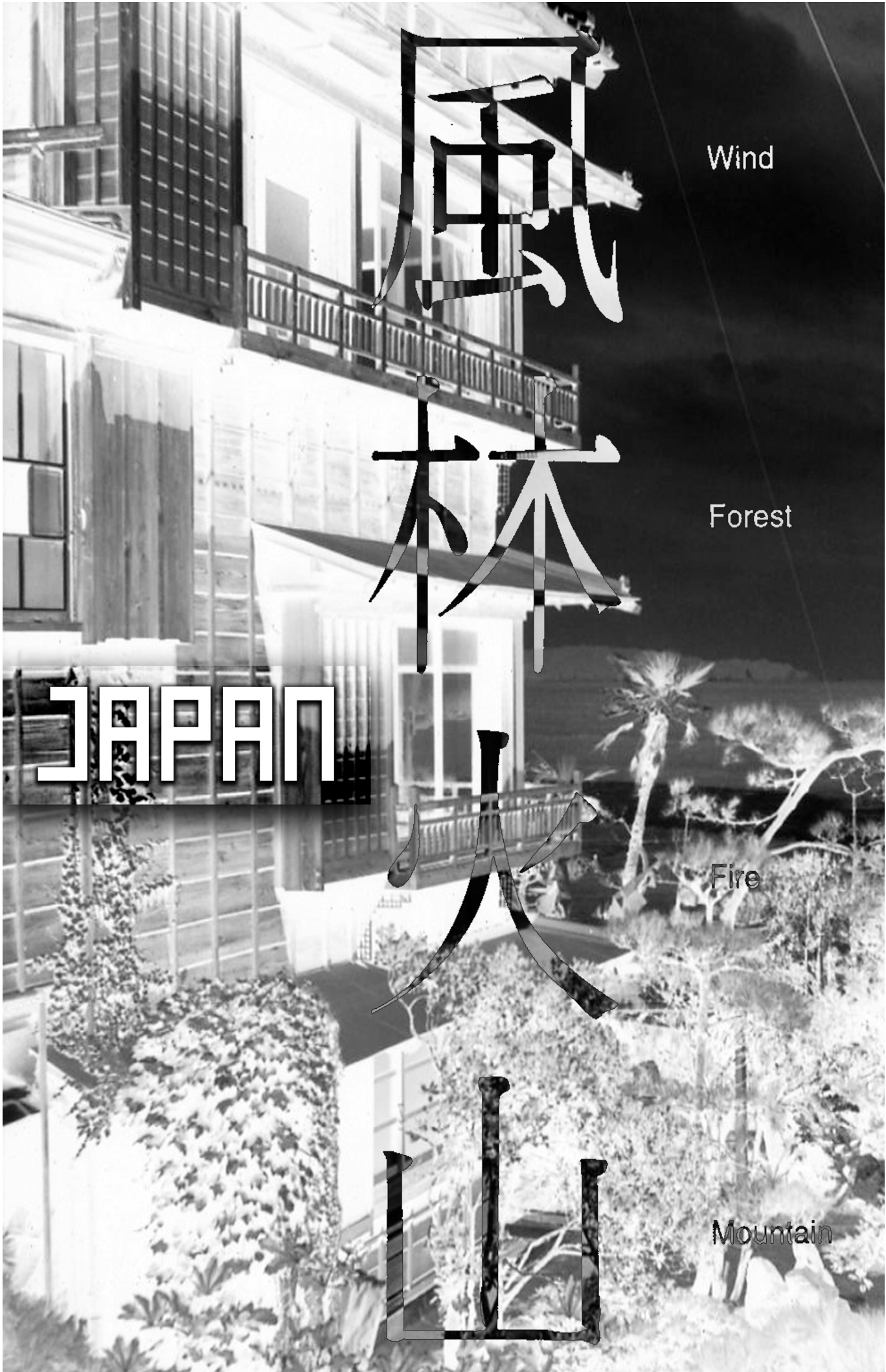
16:00 J-POP koncert

16:10 Kiyo-Kito Taiko előadása

16:30 Sportverseny

- Origami
- Kalligráfia
- Oishi Tea kóstoló és vásár
- Képzőművészeti kiállítás
- Anime Star magazin és fan termékek
- Manga árusítás
- Étkezés: Bambuszliget Étterem
- Filmvetítés
- Kimono Kiállítás
- Meglepetés programok!

風

Wind

林

Forest

JAPAN

火

Fire

山

Mountain

Vihar Judit

A HAIKUKÖLTÉSZET VIRÁGZÁSA

„Mindenik embernek a lelkében dal van,
és a saját lelkét hallja minden dalban.
És akinek szép a lelkében az ének,
az hallja a mások énekét is szépnek.”

Babits Mihály

Macuo Basó (1644-1694), akit már életében klasszikus költővé avattak, a haikuval olyan lírai műfajt vitt tökélyre, amely nemcsak Japánban vált közismertté, hanem az egész világon is. Basó példaképe a két nagy kínai költő, *Tu Fu* (712-770) és *Li Taj-po* (701-762) volt, de legfőbb mesterének *Szaigjót* (1118-1190) tekintette. Ő is, mint Szaigjó, rengeteget vándorolt. Vándorlásai közben alkotta verseit. Gyalog, lóháton, hajón vagy csónakon járta be az országot. Volt, hogy kolostorban töltötte az éjszakát, de volt, amikor fűpárnára hajtotta le fejét. Szinte minden jelentősebb kirándulóléhselyen találunk olyan emlékkövet, melyen Basó költeménye olvasható. Utazásairól legtöbbször naplót is vezetett, így született meg egyik legszebb és leglíraibb útinaplója, az *Oku no hozsomicsi* (1690–94), az 'Észak ösvényein'. Fél év alatt 2400 kilométernyi utat tett meg, úti élményeit egy öreg, elrongyolódott füzetbe írta. Ha vándorlásai során valakivel találkozott, ernyője csúcsára virágot tűzött, s ernyőjét pörgetve üdvözölte a szembejövőt. Az utazás Basó számára a stílus és a lélek megújulását jelentette, további munkára ösztönözte. Mégis sokszor félelem fogta el utazásai előtt. Attól tartott, hogy talán többé nem térhet haza. Sejtése igaznak bizonyult, mert egyik vándorlása során, ötvenéves korában érte a halál.

Hosszú évszázadok során a japán költészet legkedveltebb műfaja a rövid dal, japán nevén a *tanka* volt. A tanka 31 morából álló költemény. A verssorok moraszáma: 5,7,5,7,7. A japán középkorban a versírás a műveltség alkotóelemét jelentette. Amikor levelet írtak egymásnak, a levéllel együtt verset is küldtek. A költészetnek minisztériuma is volt akkoriban, s itt költői versenyeket írtak ki, melyekben meghatározták a versekben előforduló szavakat. A költői versenyek az ország elismert rendezvényeinek számítottak.

A versírás során kialakultak bizonyos fordulatok, állandó jelzők, japánul: *makura kotoba* 'párnaszó', ilyen volt például az „azúrkék Nara”. Az állandó jelző úgy hajlik rá a jelzett szóra, ahogyan a fej a párnára. Gyakori költői kifejezőeszköz a *bevezetés*, japánul: *dzso*, amely három verssornyi hosszúságú is lehet. Kiemelkedő mestere *Kakinomoto no Hitomaro* (662? – 710?). Egyik legszebb tankájában a dzso, a bevezetés háromsoros:

Asibiki no
Jamadori no vo no
Sidari vo no
Naganagasi jo vo
Hitori ka mo nemu

Hosszú az éj – oly hosszú, mint a fácán
ezüstös hosszú tolla,
csak bódorog botolva
annak, ki egyedül virraszt az ágyán.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Sok költő élt a *kakekotoba*, a szójáték költői eszközével, amely azon alapult, hogy bizonyos szavaknak többféle jelentése van. Például Kakinomoto no Hitomaro egy másik versében a *furu* szó egyrészt azt jelenti, hogy 'integet', másrészt a közeli hegy neve is Furu. Így az olvasó előtt integető lányok és a hegy képe egyszerre elevenedik meg. Vagy a *nagame* szó, amely egyrészt azt jelenti, hogy 'valaki maga elé mered', másrészt a 'hosszan tartó eső'-t is, így ez az egy szó egész képet ébreszthet fel az olvasóban.

Az idők folyamán a japán középkorban kialakult egy új vers, melyet szinte mindenki kedvelt, s nemcsak élvezettel hallgatta, hanem kisebb-nagyobb sikerrel maga is verset faragott. Ez a lírai műfaj a *renga*, a láncvers. A japán középkort valóságos renga-őrület jellemezte. Már a tankák esetében észrevehető volt, hogy az első három sorra mintegy ráfelel az utolsó kettő. Később a két rész különvált. Az első három sort (5,7,5), a *hokkut* az egyik költő írta, a másik két sort (7,7), az *agekut* pedig egy másik költő. A két rész között tartalmi kapcsolatnak kellett lennie. Az *engo* 'kulcsszó, hívószó' teremtett összefüggést a költemény két része között. Korlátlan hosszú versláncot lehet tehát alkotni. Renga versenyeket is rendeztek, ahol mindenki bemutathatta tudását ebben a műfajban.

A 16. század végére oly népszerű renga első három sora önálló lett. A renga eredetileg humoros költemény volt, de a haiku műfajának megteremtésével a humor kiszorult belőle. A haiku 5,7,5 morás sorokból áll, mindössze 17 morában tömöríti a költő mondanivalóját, érzéseit. Bizton állíthatjuk, hogy a világlíra e gyöngyszeme az egyik legtömörebb kötött formájú költemény. A tömörség mellett a japán líra másik jellegzetes sajátossága a formai kötöttség. A japán költemény szillabikus. Ez azt jelenti, hogy a versben, a verssorban a szótagszám, pontosabban a moraszám a meghatározó. A morák általában egy magánhangzóból vagy egy mássalhangzó és egy magánhangzó kapcsolatból állnak. Mint már említettük, többnyire öt- és hétmorás verssorok váltakoznak egymással. A költő pillanatnyi benyomását, emócióit sűríti e három sorba úgy, hogy olvasóit a gondolatok, érzések folytatására készíti. Basó ezt a következőképpen fogalmazza meg: a harang egyhangú kongása után fülünkben még hosszan zúg ez a hang. Ugyanígy a vers elolvasása után is valamilyen hangnak még tovább kell visszhangoznia az olvasóban. A *hokku* vagy haikai – vagy ahogy a 19. század végén Maszaoka Siki, egy másik költő elnevezte –, a *haiku* csak néhány impressziót fejez ki, tele van célzással, utalással. Ahogy a japán festményeken, tusrajzokon csak egy-két ecsetvonás látható, a haiku is néhány szóval képes hangulatot teremteni.

A haikuban csakúgy, mint korábban a tankában legtöbbször elő kellett fordulnia az úgynevezett *évszakszónak*, amely azt jelezte, milyen évszokról szól a költemény. Amikor például a tavaszról írtak, a következő lexikát kellett versbe szöni: *kaszumi* 'pára', *harugaszumi* 'tavaszi pára', *haruszame* 'tavaszi eső', *harusimo* 'tavaszi dér', *uguiszu* 'fülemüle' *ume no hana* 'szilvavirág' *vakana* 'zsenge hajtás'. A szerelemről szóló dalokból nem hiányozhatott a *hi*, *oki* 'a szerelem lángja', a *namida* 'könny' az *oto* 'könnyörgés' a *jume* 'álom' szavak használata. Az idők folyamán tehát sajátos költői szimbólumrendszer alakult ki. Ha egy dalban fenyőről vagy kócsagról olvastak, ez a kép a hosszú életet idézte fel bennük. A harmatcsepp, a hullám habja a múlandóság, a tűnékenység jelképévé vált. Az ég felé röpülő vadlúd a szerelmi bánat, a kabóca hangja a magány

szimbóluma lett. Egy szó, egy célzás tehát elég volt arra, hogy az olvasóban asszociációkat ébresszen. A miniatűr kép, a költemény ezáltal egész világot sejtet, melyben benne rejtezik élet és halál. A dal szándéka nem más, mint a múltó pillanat márványba vésése.

A japán versben nincsen rím a verssorok végén, de a sorok belsejében előforduló betűrímre azonban számos példa található. Basó következő haikuja az [i], az [s] és az [sz] hangok ismétlődésével a kabóca hangját utánozza.

Sizukasza ja
iva ni simiiru
szemi no koe

Néma csönd honol
sziklaszirtbe hasít
kabócazene.

A haiku verssoraiban változik a hangmagasság. Példánkban ezeket a szótagokat vastagon szedtük. A haikura jellemző a *hasítószó*, amely általában a verssorok végén helyezkedik el, valamiféle sóhaj, indulatszó, magyarrá legtöbbször az 'ó', 'jaj' szavakkal tudjuk visszaadni. A haikunak mágikus ereje van, mondja Basó, mert nemcsak képeket fest, hanem segít meghallani az esőcseppek kopogását, a fák sóhaját, a madárdalt. A haikuban, ebben a parányi miniatűrben tehát benne van az egész világmindenség. De nemcsak a tekerécsképek és a haikuk sűrítik magukba a világot. Ugyanez figyelhető meg a kertművészetben is. A kiotói Rjóandzsi templom csodálatos kőkertjében az öt szikla az öt földrészt szimbolizálja.

Macuo Basó egész szemléletét áthatja a korabeli gondolkodásmód, a sintó, a zen buddhizmus és a taoizmus. Számára törvényszerű az, ami természetes. A világon mindennek megvan a maga útja. Az embernek az utat kell követnie, ugyanúgy, ahogy a hal él a folyóban vagy a tóban. Haikuinak hangulatából sugárzik a *szabi* érzése. Eszerint mindent egy általános nyugalom, örök egyhangúság hat át. Ez a világ egységes, oszthatatlan. Éppen ezért a haikut, mondja Basó, egyben kell kikalapálni, mint az aranyat.

Basó szerint a haiku ellentétben alapszik, amely formailag is kifejeződik a versben. Az első két sor ellentétben áll az utolsóval, melyben valamilyen váratlan fordulat, csattanó szerepel.

Furuike ja
Kavazu tobikomu
Mizu no oto

Sima víztükkör.
Béka ugrál a parton –
Megcsendül a tó!

(Rácz István fordítása)

A vers kényes egyensúlyát az első két sor és a harmadik ellentéte adja meg. Kép és hang, mozgás és mozdulatlanság, csönd és zaj ellentétei feszülnek a haiku két pillére között. S a pillanatnyi mozgás után még jobban érzékelhetjük az időtlen nyugalmat, az állandóságot.

Macuo Basó 1677-ben elhatározza, hogy iskolát alapít. Igen sok tanítvány veszi körül, akiket a haikuírás művészetére tanít. 1681-ben egy tanítványa banánfát ültet Basó kertjében. Ez lesz kedvenc zuga, ide szeret elvonulni verset írni. A japán banánfa neve japánul: basó, így kapja meg ezt a nevet tanítványaitól.

Basó után két nagy haiku-költő nevét kell kiemelni, *Josza Buszon* (1716-1784), aki Basót tekintette példaképének, s akinek nyomdokain végighaladva megismerkedett a japán fősziget, a Honsú északi tájaival. Ő is, akárcsak Basó, vándorlásai során haikukat hagyott hátra, melyeket ma is sziklákon olvashatunk. A következő haikuját különböző nyelveken is élvezhetjük:

Nanohana ya
kujira mo yorazu
umi kurenu

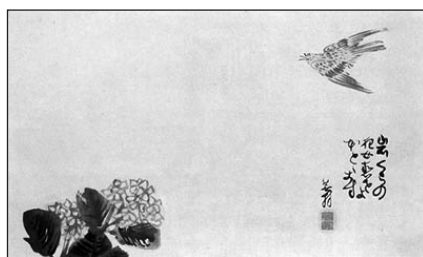
Tengerről a nap
cseresznyevirágokat
villant a hegyen.
(*Tandori Dezső fordítása*)

Flowers of rape;
No whale approaches;
It darkens over the sea.
(*Kenneth Yasuda fordítása*)

Wie doch vom See her
Die Sonne ihren Glanz wirft
Auf Kirschenblüten.
(*Jan Ulenbrook fordítása*)

Оттуда, где моря простор,
Светит весеннее солнце.
Вишни в цвету на горах!
(*В. Маркова fordítása*)

Buszon előszeretettel írt *haigá*kat is, vagyis a haiku mellé a költeményhez tartozó képet is megrajzolta.

Költeményeit magyarra többen is lefordították. Lássunk most erre egy példát:

ESŐ

Nézd, a csepergő
esőbe sétál
egy háncs-kabát meg egy esernyő.
(*Kosztolányi Dezső fordítása*)

Тавасzi zápor.
Esernyőm, köpenyem,
mit bámulsz, bolond?
(*Rácz István fordítása*)

Tavaszi eső.
Szalmakabát, esernyő
ballag, társalog.
(Tandori Dezső fordítása)

Mindenki ízlése, kedve szerint válogathat, melyik fordítás tetszik neki.

A Basó utáni haiku költészet másik nagy alkotója *Kobajasi Issza* (1763-1828) közel hússzezer haikuval ajándékozta meg az olvasóközönséget. Hányatott élete során az állatokhoz menekült, sok haikujában adott hangot irántuk érzett szeretetének.

Jare ucu na
hae ga te o szuri
asi o szuru

Ne bántsod a legyet!
Nézd, lábát dörzsöli,
könyörög talán.
(Tandori Dezső fordítása)

Vaga kado e
siranande hairu
kavazu kana

Kertem kapuján
váratlanul besétált
a békakirály!
(Rácz István fordítása)

S végül a negyedik klasszikus japán haiku-költő, a már említett *Maszaoka Siki* (1867–1902), aki rövid élete során nemcsak 18 ezer haikut írt, hanem többi költeményével, számos tanulmányával együtt összes műveit huszonkét vaskos kötetben jelentették meg. Az 1868-as Meidzsi restauráció után ugyanis az európai és amerikai kultúra beáramlott Japánba, s egy időre feledésbe merültek a hagyományos japán versformák. Siki költészeti módszere a *saszei* volt, ami azt jelenti: „életkép”. Ezt a közvetlen beszélt nyelvet használva bátran ki merte mondani, hogy a japán költészet ősi gyökereihez kell visszanyúlni, abból kell meríteni és saját korának igényeihez igazítva kell megszólalni rajta. S mondta ezt akkor, amikor a 31 szótagos tankát már rég elfeledték, s a 17 szótagos haiku is formáiba merevedett, és a sok-sok szabály miatt életidegenné vált. Siki tevékenysége forradalmat indított el nemcsak a japán költészetben, de a világlírában is: munkásságával újjáélesztette e halódó klasszikus japán műfajokat. Siki tizenhat éves, amikor felmegy a fővárosba, Tokióba, hogy az ország legjobb egyetemén tanulhassa az irodalmat. 1890-ben fel is veszik, de egy évvel korábban, huszonhárom évesen hirtelen vért köp. Tuberkulózist állapít meg az orvosa. Azon az éjszakán a következő haikut írja:

Lám, mintha egy kis
kakukk repülne épp most
nyíló virágra.

A kis kakukk – japánul *hototogiszu* egyrészt az a madár, amelyiknek dalolás közben vérzik a torka, de ugyanez a szó, egy kicsit más dallammal tuberkulózist is jelent. Ennek a szónak az írásképét *sikinek* is ejthetjük. Ettől kezdve nevezi magát a költő Sikinek. Tudja, hogy fiatalon kell meghalnia, s a kór mint egy motor hajtja egész élete során, hogy minél többet, eredményesebbet alkosson. Siki a régi korok patetikusságával szemben az objektív hangnemet hangsúlyozza a haikuban, a mindennapok képeinek fontosságát, amely a 20. század igényeinek felel meg. Nemcsak a mozgás, hanem az ellentétek szembeállítás is jellemző Siki haikuira, hiszen az ellentétek még jobban kiemelik a mindennapi élet dolgainak tulajdonságait. Nézzük a következő haikuját, melyet több nyelvre is lefordítottak:

Akaki mi
hitocu koborenu
simo no niva.

ELLENTÉT

Mi fönység,
A kert fehér fagyalján
piros gyümölcs ég.
(Kosztolányi Dezső fordítása)

A single red berry
Has fallen
On the frost in the garden.
(R.H. Blyth fordítása)

Wie doch voll Unschuld
Das kleine Gras den Tau trägt
Im Rot der Frühe!
(Jan Ulenbrook fordítása)

– Смотри, красная
смородина упала
на белый иней!
(Вера Маркова fordítása)

A Siki után következő időszakban a klasszikus haiku modernizálódik, már nem kell minden haikuban évszakokról írni, hanem a modern haikuban az élet különböző problémáit énekl meg a költő. Itt már a moraszám sem olyan fontos, mint a klasszikus haikunál.

A modern japán haiku kiemelkedő alkotója *Nacuisi Banja* (sz. 1951), feloldva a műfajt a klasszikus kötöttségek alól. Haikuit japánul egy sorban írja, mint annak idején Basó is. Haikuit maga fordítja angolra, haikuról szóló esszéi is jelentősek, a Modern Haiku Társaság igazgatója. A *Ginju* című haiku-folyóirat szerkesztője és kiadója:

nemure nemure to szuiteki hibiku dante no dókucu

„Szunnyadj, csak szunnyadj!”,
vízcseppek csöppenek
Dante barlangjában

„Sleep, sleep!”
water drops murmur
at Dante’s Cave

kiri ame raimei szosite jodósi sukukonka

Köd, eső, mennydörgés
és egész éjszaka
lagzis nóta szól

fog, rain, lightning
and all night long
wedding songs

midori no samen no iva no usiro ni szensi no kioku

Zöld lejtő sziklája
rejt halott katona
nyughelyét

behind a rock
on the green slope
dead soldier’s spirits

A magyar költészetben a japán líra, s főként a haiku hatása a 19. és a 20. század fordulóján, a 20. század elején jelentkezett. A magyar impresszionista költők angol és francia nyelvű haikufordításokkal ismerkedtek meg, s nagy hatással volt rájuk az egzotikus miniatűr kép, a látvány, a zeneiség és a hanghatás összefonódása. Magyarországon tehát először a távol-keleti haiku hatása nyugatról érkezett. Ugyanazok a költők, akik *Baudelaire*, *Verlaine* és *Rimbaud* költészetét istenítték, most e parányi gyöngyszemet, a haikut igyekeztek meghonosítani a magyar lírában. A magyar haiku azonban az idők során sajátosan magyar arculatot vett föl. Bizonyos esetekben a formája változott, más esetekben a tartalmi sajátosságok változtak meg, de olyan haikukkal is találkozhatunk, melyek mind formai, mind tartalmi szempontból is magyar jellegzetességekkel rendelkeznek.

Elsőként hadd említsük meg *Kosztolányi Dezsőt* (1885-1936), aki nemcsak verseiben idézte meg a japán világot, hanem ő volt az, aki valójában megismertette a magyar olvasóközönséggel a japán költészetet, hiszen egy kötetre való kínai és japán verset fordított le magyarra. A *Kínai és Japán versek* című kötete korában óriási szenzációnak számított, s később is számtalan kiadást ért meg. A Kosztolányi műfordításait tartalmazó *Idegen költők* című műfordításkötetében még további költeményekkel egészítette ki japán műfordításait. Hogy Kosztolányi hogyan találkozott a japán költészet e remekeivel, arról a *Réz Pál* gondozásában, 1988-ban megjelent *Idegen költők* jegyzetében olvashatunk. Innen tudhatjuk meg azt, hogy Kosztolányi a *Nyugat* 1933. április 1-jei

számában *Új japán versek* címmel harminc haikut tett közzé, melyekhez jegyzetet fűzött. E jegyzetből idézzük a következőket:

„Tokióban egy császári herceg támogatásával, Hirafuku rajzaival több mint nyolcszáz oldalra rúgó versgyűjtemény jelent meg, mely csakis haikukat tartalmaz japánul és angolul. A könyvet Aszatoro Mijamori, a keioi egyetem angoltanára adta ki, fordította le, látta el jegyzetekkel és bevezetővel.”

A továbbiakban Kosztolányi részletesen jellemzi a haiku műfaját, a japán érzésvilágot és természetszemléletet, a japán nyelv tulajdonságait, ezek között azonban vannak olyan megállapítások, melyek nem mindig helytállóak, mint például az, hogy az ige és főnév között a japánban nincs döntő különbség, vagy hogy a haikunak nincsen versemértéke. Ezek a tények viszont nem csorbítják Kosztolányi fordításainak felbecsülhetetlenül nagy értékét, hiszen műfordításaival kaput nyitott a japán költészet felé, műfordításai ma is időtállóak, élvezetesek. Fordítói céljáról, tevékenységéről ő maga így vall ugyancsak ebben az írásában:

„...az én főadatomban nemcsak az volt, hogy a haikukat magyarra fordítsam, hanem elsősorban az, hogy – két világrész és bölcsélet távolságát elenyésztetve – ázsiaiából európaire fordítsam őket, ügyelve arra, hogy a japán rövidséget ne tegyem szószátyárrá, s a japán vázlatosságot ne túlon túl kerekítsem ki és írjam körül. A gyermek és szűz Ázsia csak így közelítheti meg a felnőtt és fásult Európát. Ázsia ó-asszír nyelven azt jelenti: »A Fény Ország«, Európa pedig ezt: »A Sötétség Ország.«”

Az *Idegen költők* című kötetben, a népdalokat, ismeretlen költőket nem számítva, Kosztolányi kilencvenhat japán költő versét fordította magyarra. A két világháború közötti és a II. világháború idején írott költemények egyik legkiemelkedőbb költője a tragikus sorsú *Radnóti Miklós* (1909-1944), aki kiváló formaművész is volt. Radnóti két-háromsoros verseit nem nevezte haikunak, bár valójában azok voltak:

Fázol? Olyan vagy, mint
hóval teli bokron az árva madárfűtty.

Miért mondhatjuk haikunak ezt a költeményt? Bár a szótagok száma nem egyezik a haikuével, a sorok végéről viszont hiányzik a magyaros verselésre oly jellemző rím. Mégis tartalmi szempontból haikunak érezzük, nemcsak azért, mert van benne évszak-
szó, sőt a költemény szokatlan, váratlan befejezéssel zárul. A vers eleje és vége között a haikura jellemző ellentét feszül.

A 80-as évektől kezdődően a haiku Magyarországon egyre népszerűbbé válik. Egymás után jelennek meg haiku-fordításkötetek: *Haiku versnaptár* Tandori Dezső fordításában (1981), Rácz István *Fényes telihold* című fordításkötete (1988), majd *Macuo Basó Legszebb haikui* (1996). Ezek a kötetek pillanatok alatt elfogynak a magyar könyvesboltokban.

A magyar költők is egyre többen alkotják meg haikuikat. Most már nemcsak a négy évszakot megéneklő klasszikus haiku bővületében írnak, hanem a modern haikunak is vannak követői, még hozzá nem is kevesen. A tízmilliós Magyarországon százharminc-nyolc magyar költő haikuit olvashatjuk.

Igen jellegzetes az epigrammára emlékeztető haiku, melynek komoly filozófiai mondanivalója van. Az epigramma rövidségével rokonságot éreznek a magyar költők és a haikuba is bölcséleti tartalmat visznek. Elég csak *Vihar Béla* (1908-1978) lírájára utalnunk, akinek költészetében a lírai hangnem bölcséleti gondolatokkal párosul:

Ketten vagyunk a születésnél,
ketten vagyunk a szerelemben,
csak a halálban egyedül.

Faludy György (1910-2006) szintén jelentős műfordító, a japán líra avatott tolmácsolója. Saját haikuiban önnön lelkiállapotát rajzolja meg:

Üres napok. Ülök a félhomályban.
Elfog a melankólia
és megalkuszom a mulandósággal.

Mi okozza ezt a nagy népszerűséget a haiku iránt? Mint ahogy a 19. század végén, a 20. század elején érezhető volt egy apokaliptikus hangulat, ugyanez az érzés szinte visszhangozva jelentkezik a 20. század végén, a 21. század elején. Az ezredfordulót is valamiféle világvéghangulat járja át, ahonnan jó volna elfutni, elmenekülni. Tehát korunkat, ezt a bizonytalansággal teli, kapkodó, lihegő kort egyfajta elvágyódás jellemzi: a megoldhatatlan problémák elől való menekülés egy egzotikus idegen világba. Abban reménykedünk, hogy valahol még talán rátalálunk a szépségre, a harmóniára. A haikuból áradó időtlenség, örökkévalóság és állandóság ragadja meg a magyar haikuk költőit. Úgy érzik, ebbe bele lehet kapaszkodni. A 90-es évektől kezdve végre feltörhet minden panasz a hirtelen érkezett szabadság idején. Ugyanakkor a kezdeti kapitalizmus létbizonytalansága ellen keresnek vigaszt egy távoli kultúra földjén.

Nagyon kicsi, gyöngyszemnyi versről van szó, ma nagyon testhez álló ez a műfaj. Ezt bizonyítja az is, hogy a költők Magyarországon, de világszerte máshol is nagyon kedvelik. Korunkban, amikor a Föld is összezsugorodott, amikor pontosan értesülünk arról, hogy az előző néhány órában hol történt fontos esemény, az információáradat miatt csak rövid időt tudunk szentelni mindennek. Ma már nem szívesen olvasunk több kötetes családregényeket. A mai korban videoklippeket nézünk, vagy olyan rövid költeményeket hallgatunk vagy írunk, mint a haiku. A haiku pillanatnyiségét, az itt és most feszülő hangulatát érzékelteti *Weöres Sándor* (1913-1989) haikuja:

Nézd: az éji hold
erkélyrácson fönnakadt.
Újra nézd: már nyoma sincs.

A magyar haikuköltészet másik nagy mestere az erdélyi költő, *Kányádi Sándor* (sz. 1929). Ő is jelentős műfordító, de maga is ír haikukat, melyeket rövidségük miatt *körömverseknek* nevez. Vannak két körömrre írt haikui, melyek két haikuból állnak, vannak három körömrre írt haikui, melyek három haikuból állnak, s vannak sámany-körömrre írt haikui, melyek hat haikuból állnak, a táltos sámanyok hat ujjára utalva. Kányádi már ügyel a formai kritériumokra. Betartja a szótagszámot, s rímmel sem találkozunk nála. Nemcsak a hagyományos haiku művelője, találkozunk olyan haikuval is nála, melyek a keserű magyar valóságot mutatják be a szocializmus idején:

Lesz-e majd torok
elüvölteni, amit
most elhallgatunk?!

A 17 szótagban elfér egy egész élet, amelynek nincs köze többé zenéhez, keleti meditációhoz: európai, sőt kelet-európai szenvedéssel telítődik, melyben feszültség izzik, miközben a műfaj kívánalmainak eleget tesz a költő.

A magyar költőnők közül *Gergely Ágnes* (sz. 1933) kiváló formaművész, igazi poeta doctus. A japán próza és költészet avatott tolmácsolója. Haikuiban igyekszik eleget tenni a műfaj formai kritériumainak: a sorok végén nála sincsenek rímek, lüktet a ritmus:

Vízen levéltánc.
Tornáchúvös kezdetek.
Végtelen ablak.

Napjaink jelentősebb haikuköltői közül meg kell említeni *Tandori Dezső* (sz. 1938) nevét. Tandori fordította le 1981-ben a haiku naptárt. Ő már nem angol, francia vagy német fordításból dolgozott, hanem japánból fordították le számára Basó, Buszon, Issza haikuit. Tandori haikufordításai formahűek, tükrözik a haikunak azt a sajátosságát, hogy az igék helyett inkább főneves szerkezetek szerepelnek benne. E szerkezetek statikussága teremti meg a haikuban az állandóság, az örökkévalóság hangulatát, mely után a mai ember vágyik a gyorsan változó korban.

Kavafisz-haiku

Már fél három!
Milyen hamar
elmúlt egy év.

Fodor Ákos (sz. 1945) haikuit a közép-európai sors vállalása miatt érzett komor bölcsélet, fájdalmas pesszimizmus hatja át. Fodor is címet ad haikuinak, sőt ezek a címek haikui szerves részei, gyakran hívószói:

Mantra

Egészséges az,
aki békeességben él
betegségével.

A buddhista gondolat, az ellentétek világa jellemzi haikuit, egyszerre sűríti magába a makrokozmoszt és a mikrokozmoszt.

A pillanatot kőbe merevítő költemény tehát korunk divatos versformájává vált az egész világon, melyhez hozzájárult a haiku epigrammára emlékeztető tömörsége is.

Farkas Ildikó

JAPÁN MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A századforduló időszakában Magyarországon megjelent, Japánnal foglalkozó művek nagy száma arról tanúskodik, hogy megkülönböztetett figyelem irányult már ebben a korszakban is Japánra.¹ A XIX. század második felétől az első világháború idejéig megjelenő, Japánról szóló, meglepően gazdag könyvkiadás témái a politikától és gazdaságtól kezdve a városok és falvak mindennapi életének bemutatásán át a vallás, a hagyomány, a szokások, az irodalom, a művészet, az ünnepek, a sport és a szórakozás ismertetéséig szinte minden területre kiterjedtek.²

Japánról az első információk Magyarországra nem közvetlenül, hanem a nyugati beszámolók alapján, tehát nyugati közvetítéssel kerültek, ami nagyrészt a nyugatiak japánokkal kapcsolatos sztereotípiáinak megjelenését jelentette. Milyen is volt a Nyugat tradicionális képe Japánról, a Távol-Keletről a XIX. század második felében?³

¹ Lévai Gábor: *Japán magyar könyvészete*. Budapest, 1943. Ez a gyűjtemény több mint 800 címszót tartalmaz, a hivatkozott íráskor hossza a többkötetes könyvtől a féloldalas cikkig terjed. E kötetet megelőzően még vitéz Nagy Iván: *Nagy Kelet Ázsia* című 1943-as munkája és a *Távol Kelet* című lap 1937-es kiadása közölt hasonló bibliográfiát.

² Az utóbbi években több kutató is tanulmányozta a Japánt Magyarországon első ízben bemutató írásokat. Eddig a legátfogóbban Umemura Yuko foglalkozott a kérdéssel könyvében. Umemura Yuko: *A Japán-tengertől a Duna-partig. Imaoka Dzsüicsiró életpályája a magyar–japán kapcsolatok tükrében*. Budapest: Gondolat, 2006. Néhány további munka: *Nihon to Tōo sokaku no bunka kōryū ni kanszuru kizoteki kenkyū* (Alap tanulmányok Japán és a kelet-európai országok kulturális kapcsolatairól). Tokió, 1982 (Vida János írt az első világháború előtti időszakról, Harangi László, Minamikuza Singo, Ieda Osamu és Haba Kumiko tanulmányai a későbbi korszakokról szólnak); Szerdahelyi István: „Az orosz–japán háború és a magyar politikai közvélemény”. In *ELTE Japán-tanulmányok* 1. Budapest, 1996. 33–55; Farkas Ildikó: „Japán képe Magyarországon a 20. század elején”. In Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetem Japán tanszékén, 2007–2008*. Budapest, 2009.

A témával kapcsolatban megemlíthető, hogy a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumban 2008. június 21-én „Amikor kinyílt Ázsia kapuja... Hopp Ferenc utazásai és kincsei” címmel nyílt kiállítás a magyar Ázsia-utazók és műgyűjtők életéről és gyűjtéséről. A kiállításához színes kiadvány is kapcsolódik, „A Buiten-zorg-villa lakója” címen, Fajcsák Györgyi és Renner Zsuzsanna szerkesztésében, amely az akkori Ázsia-képpel és a keleti műgyűjtés történetével is foglalkozik Hopp Ferenc élete és tevékenysége mellett.

³ Setsuko Ono: *A Western Image of Japan: What did the West See through the Eye of Loti and Hearn?* Geneva, 1972. Wilkinson, Endymion: *Japan versus the West: Image and Reality*. London – New York: Penguin Books, 1990.

Japán képe Nyugaton a XIX. század második felében

A XVI–XVII. századtól Európa a Távols-Keletet is igyekezett felfedezni. Az első tudósítók misszionáriusok voltak, akik civilizált embereknek tartották a japánokat, ugyanakkor megalapították a sztereotípiákon alapuló képet: kifinomult, udvarias, civilizált, vendégszerető, feltűnően tiszta, ugyanakkor kegyetlen, fanatikus, alakoskodó, hazug embereknek látták és láttatták őket. Az utazásokkal nem tisztult a kép, a többféle forrás fenntartotta az ellentétes ábrázolásokat a titokzatos, különös, komikus népről. Japán elzárkózása (az 1600-as évek elejétől az 1800-as évek közepéig) alatt csak a hollandoknak volt némi betekintése az országba, Kaempfer és Siebold holland orvosok beszámolóí jelentették az információt Európának kétszáz éven át Japánról. Az *Encyclopaedia Britannica* első bejegyzése Japánról 1771-ből való, amelyben csak az ország földrajzáról írnak valamit; 1780-ban azonban Kaempfer *History of Japan* című könyve alapján már részletesebben ismertetik a távoli országot. Kaempfer már ír a japánokról is, jellemük ellentétességéről beszél: egyrészt szerény, türelmes, udvarias, szorgalmas, tiszta és művészi, másrészt büszke, ambiciózus, durva, könyörtelen, indulatos és bosszúálló népnek írja le a japánokat. 1842-ben már egy újabb beszámoló (Raffles 1812-es japán útja) alapján készült az *Encyclopaedia Britannica* bejegyzése. Eszerint a japánok közelebb állnak az európaiakhoz, mint az ázsiaiakhoz, fejlett művészet és intelligencia jellemzi őket, s a nyugatiakhoz hasonlóan megvetnek és figyelmen kívül hagynak mindent, ami saját erkölcsük és szokásaik mércéjét nem üti meg. Ezeket tudták tehát Japánról az elzárkózás alatt: elzárt, furcsa világ, keményen dolgozó nép, extrém szokásokkal és erkölcsökkel. Erről Japán megnyitásokor is így beszéltek (pl. Ruherford Alcock, az első angol miniszter, vagy Basil Chamberlain *Things Japanese* című, 1890-es könyve), a különbözőséget hangsúlyozták, az európaiktól eltérő, egzotikus világot.

A XIX. század második felében az évszázados elzárkózást feladni kényszerülő Japán a világ érdeklődésének homlokterébe került. Európa romantikus-idealista felfogással a civilizáció őst, a ma is romlatlan, egzotikus világot kereste Ázsiában, s közben felfedezte a keleti költészet és képzőművészet szépségeit. E világméretű érdeklődés Ázsia iránt a tudományos orientaliztikát is fellendítette, sorra alakultak Európában és az Egyesült Államokban a tudományos kutatást középpontba állító ázsiai társaságok. A francia „art nouveau”, a német és osztrák szecesszió fénykorában erősödött meg Ázsia tekintélye, s jelent meg a távols-keleti festészet, szobrászat és iparművészet Európa kiállítótermeiben. A keleti művészet formavilága megtermékenyítőleg hatott új stílusok kialakítására, mint például az amerikai imagista költészet vagy a francia impresszionista festészet megteremtésére. Az ázsiai kultúrák iránt érzett vonalmat erősítette Nietzsche és Gobineau hatása, amely az európai keresztény-humanista hagyományok ellenében a keleti bölcsélet és az oligarchikus keleti társadalmak kultuszát terjesztette. A preraffaeliták romantikus kapitalizmusellenes kultúrkritikájukban a közösségi életformát hiányolták a természettől elidegenedett, atomizált polgári világban, és ezt a Nyugatról már eltűnt közösségi, kollektivisták életformát és tudatot találták meg Keleten. Mindez megmagyarázza, miért tekintették a Keletet példának a „dekadens” nyugati világgal szemben.

Mindez azonban inkább csak a művészi érdeklődésre volt érvényes. A XIX. század második felében Japánt a Nyugat erővel nyitotta meg, erőfölényben volt vele szemben, ezért felsőbbrendűnek tudta magát Japánhoz képest, és lebecsülte az országot. A nyugatiak Japán-képük megalkotásában a hagyományos sztereotípiákhoz nyúltak vissza, amelyeket a művészi érdeklődés is fenntartott: a keleti mesevilág képéhez. Japán utazói is olyan könyveket írtak, amelyekben szinte ugyanazt ismételték: kicsi, egzotikus, fordított világ, amely teljesen különbözik a nyugatitól.

A hagyományos Kelet-kép tehát Japán megnyitásával nem változott: elmaradott, furcsa, alacsonyabb rendű világot láttak benne a nyugatiak. Újabb elemként található ebben a képben azonban, hogy a változó – a kapitalizmus hátrányait már átérző – Nyugat nosztalgikusan az elképzelt romlatlan régi világot vetítette a Keletre.

Pierre Loti *Madame Chrysanthème* című 1887-es regénye (ebből írt Puccini *Pil-langókisasszony* címen operát) hatalmas sikerével ugyanezt a Japán-képet erősítette. A japánokról ugyan negatívan nyilatkozott: furcsa, kicsi, sárga, komikus emberek egy elavult, egzotikus országban, akik szájalmasan és nevétségesen utánozzák – majmolják – a Nyugatot; a könyv az egzotikum hangsúlyozásával mégis hozzájárult a Japán-kultuszhoz, bár felszínes képével csak a sztereotípiákat növelte és torzította tovább Japánról.

A XIX. század végére modernizálódó Japán sikereinek láttán a Nyugat megdöb-bent. Ráeszmélt, hogy az eddig lenéző jóindulattal kezelt ország fejlődésében felzárkózott a Nyugathoz, és lassan riválisként jelenik meg a Távol-Keleten. Nyugaton úgy vélték, a japánok rászédtek őket, mert hamis képet adtak magukról. (Nem gondoltak arra, hogy a japánok Nyugaton kialakult képét a nyugatiak alakították ki.) Ez felerősítette a sztereotípiában meglévő negatív vonásokat, azok váltak hangsúlyossá. Visszatért a fenyegető Kelet képe, és különösen a japán győzelemmel zárult orosz-japán háború (1904–1905) után Nyugaton már sárga veszélyt kiáltottak. Japán bűnbak lett, hiszen Nyugaton úgy érezték, hazudik magáról, kiszámíthatatlan, érthetetlen és alakoskodó. A kezdeti Japán-rajongás után a japánok fokozatosan nevétségessé váltak a nyugatiak szemében, és egyre több negatív asszociáció jelent meg a köztudatban velük kapcsolatban. Japán már nem törekeny meseország volt, hanem komoly erőekkel bíró – és így veszélyes és rivális – hatalom.

Japán képe Magyarországon a XIX. század végén

Magyarországon a honfoglalás ezredik évfordulója éppúgy Kelet felé fordította a figyelmet, mint a Monarchia külpolitikája, s az akkor világszerte tapasztalható keletiség-divat is hozzájárult az Ázsia iránti érdeklődés megnövekedéséhez. Magyarországon is megjelent az ázsiai országok és a Japán iránti érdeklődés divatja. A keleti motívumokat tartalmazó szecessziós művészet nagy hatással volt a magyar „új művészet” kialakítására, különösen jellemző volt Lechner Ödön keleti elemeket és magyar motívumokat egymás mellett alkalmazó építészeti stílusára. A XIX. század második felében a Japán iránti érdeklődésnek még nem volt jelentős ideológiai háttere, főként a külföldi sajtó és a keletiség-divat motiválta. Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy az ennek hatására született művekben már észlelhető bizonyos elfogultság, vagy akár rokonszenv is Japán iránt, és ennek már sajátosan magyar indítékai voltak. A XIX. század végén a honfoglalás ezredik évfordulója a magyarság eredetének, őstörténetének kutatására és az erről folyó tudományos és kevésbé tudományos vitákra fordította a figyelmet, s a magyarság ázsiai eredetének hangsúlyozásával a tudós és a nem tudós közvélemény érdeklődési körébe vonta a keleti népeket, köztük Japánt is. Előtérbe került a magyar nép „ősi ázsiai lelkének” nemzeti sajátosságként való emlegetése,⁴ és ezzel a keleti népek megismerésének igénye is. A Monarchia Oroszországgal versengő külpolitikája is elősegítette a távol-keleti országok (Oroszország riválisai) iránti szimpátia megnövekedését. Az Oroszországgal vívott háborújából győztesen kikerülő

⁴ A korabeli nemzetkarakterológiára példa található Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom kistükre* (Budapest, 1896) című művében.

Japánt Magyarországon általános rokonszenv övezte.⁵ A századfordulóra a világpolitikában megjelenő, modernizációs sikereiről elhíresült Japán jó példának bizonyult arra, hogy egy keleti nép is képes a nyugatiakkal felvenni a versenyt. Mindez persze gyakran csak a háttérben fedezhető fel a Japánnal kapcsolatos irodalomban, de magyarázhatja a nyugatitól eltérő, pozitívabb hangnemet Japánt illetően.

Az első híradások Magyarországon Japánról külföldi írárok fordításai voltak, folyóiratokban, könyvekben. Először Hunfalvy János fordítások alapján készített, a *Budapesti Szemlé*ben 1869-ben megjelenő sorozata hagyott nyomot a magyar köztudatban.⁶ A cikkek Kaempfer és Siebold munkáján alapultak, és a kor legrészletesebb tudományos leírásaként tarthatók számon Japánról, amelyekben szubjektív hang nélkül, szinte száraz tudáshalmazt öntött a szerző az olvasók elé. Nagyon sokat meg lehetett tudni belőle Japán földrajzáról, növény- és állatvilágáról, történelméről, mítoszairól, államszerkezetéről, kormányzatáról, népéről, hagyományairól, szokásairól, ételeiről, épületeiről, nyelvéről, mezőgazdaságáról, iparáról, a hagyományos japán viseletről stb., és – a nemzetkarakterológiát tudományosan művelő korszellemnek megfelelően – a japánok jelleméről. Erről Hunfalvy leírja, mennyire eltérően vélekednek a tudósok is ebben a kérdésben, milyen ellentétes beszámolók születtek a japánokról. Ezek szerint a nép derűs, végzi a dolgát, rendesek, tiszták, udvariasak, bár erkölcsileg furcsa dolgok is vannak (pl. közfürdő), s a nemesek és a köznép viselkedése erősen különbözik. A leírás szerint a nemesek büszke, gőgös, harcias, idegengyűlölő és bosszúálló emberek, a köznép viszont békés, alázatos, engedelmes, munkás. Noha Hunfalvy sok negatívumot olvasott a japánokról, éppen ellentmondásosságuk miatt nem hitt bennük, és megpróbált objektív lenni (szerinte például az idegenekkel való bizalmatlanságuk indokolt).

Az egyik legjelentősebb, színvonalas ismeretterjesztő, szórakoztató folyóirat a *Vasárnapi Újság* volt. (Az 1854–1921 között hetente napvilágot látó családi lap, képes irodalmi újság sokáig Jókai Mór szerkesztésében jelent meg, főként a művelt és érdeklődő középosztály számára.) Itt jelentek meg először külföldi cikkek fordításai Japánról: 1868-ban és 1869-ben Sági Lajos hat cikkből, majd 1875-ben nyolc cikkből álló sorozata Japánról. (Az alapot Humbert írásai szolgáltatták, amelyek 1863-tól magazinokban, majd 1870-ben könyv alakban is megjelentek.) A cikksorozat kiemelte, hogy Japán elindult a fejlődés útján, és erre műveltsége révén volt képes. Itt is olvasható leírás a szokásokról és az életmódról, és persze nemzetkarakterológia is, amely szorgalmas, művelt, tehetséges népnek írja le a japánokat, és figyelmeztet arra, hogy nem szabad félvállról venni őket. Nincs szó mesevilágról vagy fordított világról, sem egzotikumról, a leírásokban a japán polgárok rendszeresen dolgoznak. Találkozhatunk persze nyugati vélemény átvételével is, miszerint a japánok nem jó kereskedők, nem őszinték (vagy csak nem hagyják magukat becsapni?), nevetséges, ahogy a nyugatiakat utánozzák, és ezt keverik a saját hagyományaikkal. A cikkekben a szerző dicséri a japánok ügyességét, tehetségét, műveltségét. Nyugati ítéletet láthatunk abban a megállapításban, miszerint a japánok gyermetegek, de szorgalmasabbak a többi ázsiai népnél, elégedettek, nem nagyravágók.

1895-ben viszont már magyar utazó cikkei olvashatók a lapban: Reményi Ferenc sorhajóhadnagy útleírása és tapasztalatai. Reményi főleg a természetről ír, a japán jellemről nem sokat, csak annyit: a japánok derűsek, kitűnő műérzékük van, és a technikai fejlődés ellenére megőrizték az őseik által teremtett szépséget. Ebben Reményi ellentmond a nyugati véleménynek, amely szerint a japánok elnyugatiasodnak és elveszítik japán mivoltukat. Reményi pozitívan ír a változásokról, és kiemeli, hogy Japán eltanulta a Nyugattól, amit hasznosnak vélt, de közben nem engedi elhatalmasodni az európaiakat országában, és igyekszik megőrizni mindazt, ami saját értéke.

⁵ E témáról ír Szerdahelyi: *Az orosz-japán háború...* című munkájában.

⁶ Hunfalvy János: Japán és népe. *Budapesti Szemle*, 1869/I–III.

Cziriák Károly üzletember részben a nyugati nézeteket követő, de részben saját véleménye a *Fővárosi Lapok*ban jelent meg 1876-ban. Szerinte az ország nyugati embernek lakhatatlan, a japánok kicsik, véznák (ez egyezik a nyugatiak véleményével), a nők nem szépek (ez viszont ellenkezik a nyugati sztereotípiával). A japánok nevetségesek Nyugat-majmolásukban, és bármit tesznek, sosem lesznek olyanok, mint a nyugatiak (ez állandósult toposznak tekinthető a nyugati irodalomban), katonáik és rendőreik katonásdit játszó gyerekekhez hasonlóak (ez általános meggyőződés volt, amihez képest aztán a háborúit sorra nyerő Japán valóban ellentmondást jelentett a Nyugatnak). Ami viszont megint nem sztereotípiá Czirák írásában: szerinte a japánok igenis jó üzletemberek, és csak azért hazudnak, mert a nyugatiak is ezt teszik.

Láthatjuk tehát, hogy Japánról már a legkorábbi magyarországi művekben találhatunk némi eltérést a nyugati véleményekhez képest, és némileg kedvezőbb, illetve objektívabb és hétköznapibb képet láthatunk Japánról. Az írások szórakoztatóan ismergetik meg ezt a távoli országot és az ott élő embereket, ugyanakkor olyan mennyiségű információt közölnek róluk, ami messze túlmegegy a nyugati könyvek sztereotípiáin.

A külföldi hatás persze egyértelműen kimutatható azokban a művekben, amelyek fordításokként jelentek meg Magyarországon. 1904-ben *Japán ország* címmel jelent meg egy könyv Bródy Sándor bevezetőjével,⁷ angol, német, francia munkák nyomán, de kifejezetten magyar olvasók számára, ami a japán–magyar összehasonlításokból is látszik. A könyv – kizárólag nyugati forrásokra építve – nem lépte túl a megszokott nyugati sztereotípiákat.

Magyar utazók Japánban

A századforduló környékén azonban már megjelentek a magyar szerzők saját tapasztalatokon alapuló beszámolóit. Szerzőik azok voltak, akik valamilyen úton-módon eljutottak Japánba, és személyes tapasztalataikról, saját élményeikről számolhattak be útleírásaikban. A szerzők között megtalálhatók a tudományos expedíciók résztvevői (Széchenyi Béla, Kreitner Gusztáv, Bernáth Géza), tudományos kutatók (Keöpe Viktor vulkanológus, Cholnoky Jenő földrajztudós, Pröhle Vilmos nyelvész, Kertész K. Róbert építész), a Monarchia flottájában szolgáló hajóorvosok (Bozóky Dezső, Gáspár Ferenc), újságírók, tudósítók (Pásztor Árpád), utazók (Hopp Ferenc, Baráthosi Balogh Benedek) és keresztény írók (Vay Péter, Szeghy Ernő, Sebők Imre).

A XIX. század során több magyar utazó járta meg a japán szigetvilágot. Xantus János, a Nemzeti Múzeum igazgatója Szemere Attilával⁸ együtt 1869-ben járt a Távol-Keleten (Hátsó-Indiában, Kínában és Japánban), és útjáról hazatérve 2700 tárggyal gazdagította a hazai gyűjteményeket. Érdekes utat tett meg Velics Antal hajóorvos, aki nyelvészeti kérdésekkel is foglalkozott. Gr. Széchenyi Béla 1877-ben Lóczy Lajos zoológussal és Bálint Gábor kolozsvári nyelvessel, egyetemi tanárral, valamint Kreitner Gusztáv térképésszel vágott neki kelet-ázsiai útjának, melynek során Indiában, Japánban, Jáva szigetén és Nyugat-Kínában fordultak meg. Az útról nagyszabású (többkötetes) beszámoló készült.⁹ Zichy Ágoston gróf 1875-ben, testvére, Zichy Jenő 1898-ban járt Japánban. Útjukról a Magyar Földrajzi Társaságban Zichy Ágost tartott előadást, amely a *Pester Lloyd*ban is megjelent 1879-ben, majd az Akadémián

⁷ *Japán ország*. Budapest, 1904.

⁸ Szemere Attiláról lásd Wintermantel Péter: Szemere Attila hagyatékának orientálistika vonatkozású anyagai. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVIII. Miskolc, 1999.

⁹ *Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye, 1877–1880*. I–III. Budapest, 1890–1897. Kreitner Gusztáv: *Gróf Széchenyi Béla keleti utazása India, Japán, China, Tibet és Burma országokban*. Budapest: Révai, 1882.

is előadott „Tanulmányok a japánok művészetéről” címmel, amely 1880-ban németül meg is jelent az Akadémia kiadásában.¹⁰ Így tulajdonképpen Zichy Ágost volt az első Magyarországon, aki a japán művészettel foglalkozott. Zichy Jenő pedig az útján vásárolt értékes gyűjteményét a fővárosnak adományozta.

Vay Péter gróf, bár főként a Vatikán megbízottjaként, illetve misszionáriusként járt többször Japánban, szintén nagy figyelmet fordított a japán művészetre, és úti beszámolóival mellett erről több írást is közreadott.¹¹ A nagy műgyűjtő Hopp Ferenc is többször tett látogatást Japánban.¹² Őt főként az oszakai kiállítás vonzotta Japánba, ahol addigi műkincsgyűjteményéhez vásárolt néhány japán műtárgyat. Hopp Ferenc rövid útleírása azért is érdekes, mert húsz évvel 1903-as utazása előtt már járt Japánban, és leírásában gyakran olvashatjuk, hogy milyen újdonságokat vél felfedezni a korábbi Japánhoz képest. Gyűjteményéből és villájából létesült a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, melynek megszervezését a szintén Japán-utazó Felvinczi Takáts Zoltán művészettörténész professzor végezte nagy hozzáértéssel.

Gáspár Ferenc és Bozóky Dezső hajóorvosok jelentéseket írtak Japánban tett útjaikról. Bozóky Dezső két évig szolgált az Osztrák-Magyar Monarchia különböző hadihajóin Kelet-Ázsiában az első világháború előtt, 1907-ben járt Japánban is, erről terjedelmes könyvben számolt be.¹³ Gáspár Ferenc 1886-tól 1892-ig a haditengerészetnél szolgáló hajóorvosként bejárta a Földközi-tengert, az Indiai-, Atlanti-, Csendes-óceán vizeit, Kelet-Afrikát és Ázsia jó részét, közte Japánt is. Tanulmányozta a tengerek világát, a népek és hajósok életét, és minderről több könyvet is írt.¹⁴

Kertész K. Róbert (1878–1951) műépítész, egyetemi tanár, majd később a Válás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára 1903–1904-ben Kelet-Ázsiában (Japánban is) végzett művészettörténeti tanulmányokat. Ázsiában szerzett élményeiről és tapasztalatairól több könyvben számolt be.¹⁵

Baráthosi Balogh Benedek (1870–1945) eredetileg tanító volt, aki a magyarság eredetének kutatását tekintette feladatának, s ezért utazott több ízben is Kelet-Ázsiába, az MTA csekély támogatásával, jórészt saját megtakarított pénzén. Első japán útjának beszámolóját 1906-ban tette közzé, amely nagy sikert aratott.¹⁶ 1908–1909-ben az Amur mentén gyűjtött főleg nyelvi anyagot, 1914-ben Japánba indult, majd onnan újra az Amur vidékére ment, a mandzsu-tunguz népek vizsgálata céljából. A turáni mozgalom egyik első híve, „Turáni könyvek” címmel 1945-ig több mint húsz kötetet jelentetett meg. Tárgyi néprajzi gyűjteménye, különösen az ainu gyűjteménye, melynek nagy része ma a Néprajzi Múzeumban található, világviszonylatban is kiemelkedő jelentőségű volt.

Szentgály Antal (1868–1945) mérnökként részt vett a mandzsúriai vasút építésében (1901–1904) majd azután is évekig élt Kelet-Ázsiában. (Később, 1919–1921 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke volt.) Gubányi Károly (1867–1935) Szentgály Antallal együtt vett részt a mandzsúriai vasút építésében. Több útírajza, műszaki és gazdasági tárgyú tanulmánya jelent meg.¹⁷

¹⁰ Zichy Ágost: *Studie über die Kunst der Japanesen*. Budapest: Franklin, 1880.

¹¹ Vay Péter: *Kelet császárai és császárságai*. Budapest: Franklin, 1906; Vay Péter: *Nippon aesthetikája*. 1907; Vay Péter: *Kelet művészete és műizlése*. Budapest: Franklin, 1908; Vay Péter: *A keleti féltéken*. Budapest: 1918.

¹² Hopp Ferenc: *Utazás a föld körül Szibirián át*. 1904. Hopp Ferenc: „Japán úti benyomások”. *A Hét*, 1904/9.

¹³ Bozóky Dezső. *Két év Kelet-Ázsiában*. Nagyvárad, 1911.

¹⁴ Gáspár Ferenc: *A fehér ember útja*. Budapest, 1912; Gáspár Ferenc: *A Föld körül*. Budapest, 1906; Gáspár Ferenc: *Hét év tengeren*. Budapest, 1903; Gáspár Ferenc: *Negyven ezer mérföld vitorlával és gözzel*. Budapest, 1892.

¹⁵ Kertész K. Róbert: *India, Kína és Japán építészete*. Budapest, 1903; Kertész K. Róbert: *Képek Ázsia életéből*. Budapest, 1905; Kertész K. Róbert: *Japán művészete*. Budapest, 1905.

¹⁶ Baráthosi Balogh Benedek: *Dai Nippon*. Budapest, 1906.

¹⁷ Gubányi Károly: *Öt év Mandzsúriában*. Budapest, 1907.

Szeghy Ernő (1872–1952) 1900-ban érkezett Japánban, és ott három évet töltött a Monarchia nagykövete, Ambró Béla fiának nevelőjeként. Ez idő alatt szerzett tapasztalatait írta le 1905-ben megjelent könyvében,¹⁸ bár már azt megelőzően is, még Japánban is írt cikket az országról.¹⁹ Utolsó keleti témájú írása 1909-ben jelent meg.²⁰

Az utazások legfontosabb hozama a tudományos eredmények mellett a jelentős számú Japánnal foglalkozó mű megjelenése volt Magyarországon. De mielőtt a könyvekről esne szó, meg kell említenünk egy olyan munkát is, melynek szerzője ugyan nem járt Japánban, de a korszak egyik legjelentősebb tudományos szakmai sikerét aratta Japánnal foglalkozó művével. Gróf Teleki Pál mint geográfus első nagy műve az 1909-ben megjelent „Atlasz a Japán-szigetek kartográfiájának történetéhez” című munkája volt. A dolgozat bejárta Európa könyvtárait és múzeumait, mivel ez volt az első olyan mű, amely összefoglalta a messzi Japánról a középkortól a XIX. század végéig készült térképeket. Az 1909-es svájci nemzetközi földrajzi kongresszuson mutatta be Teleki a Japán-szigetokről készített atlaszát. A mű azonnal nagy figyelmet keltett, és kitüntetést is kapott: az évben neki ítélték a francia Földrajzi Társaság Jomard-díját (ő volt az első magyar, aki a földrajztudományok eme nagy elismerését megkapta, ez 2005-ig mindössze egyetlen magyar földrajztudósra sikerült rajta kívül). Teleki az 1909-ben kiadott nagy műve előtt már több publikációban is foglalkozott Japánnal, illetve Ázsiával,²¹ amiben valószínűleg tanárai, Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő jelentős hatása érezhető. Teleki Pál Ázsia és Japán iránti érdeklődését egész életében megtartotta, számos keletkutató társaságnak volt tagja, sőt vezetője.

Fontosabb könyvek Japánról

A századforduló Japánnal foglalkozó gazdag irodalmából²² kiemelünk néhány jelentősebb művet. Kreitner Gusztáv *Gróf Széchenyi Béla keleti utazása* című könyvében több mint 140 oldalon ismerteti Japánt, többféle nézőpontból. A japán szokások és hagyományok különlegességét és idegenszerűségét emeli ki, több várost is bemutat. Kiemeli, hogy „a kormány mindenképp igyekszik az ifjabb nemzedéknek megszerezni a modern műveltség segédeszközzeit. És mégsem igyekszik azon, hogy a modern műveltségnek minden lépten-nyomon akadályát képező szokásokat gyökerestől kiirtsa.”

Vay Péter szerzetes papként a Vatikán megbízottja is volt egyben, többször járt Japánban. *A keleti féltéken* címmel művészettörténeti értekezést írt az általa nagyra értékelt japán szépművészetről, amelyet a magyar közönség számára részletesen be is mutatott. Összefüggéseiben is mélyrehatóan látta a japán társadalmi viszonyokat, és egyike volt azon keveseknek, aki nem üdvözölte feltétel nélkül a japán modernizációt, mert attól tartott, eltűnik a régi Japán minden művészi értéke, finomsága, és helyettük a Nyugat-utánzás olcsó tömegterméke lesz jellemző erre az országra is.

Baráthosi Balogh Benedek háromszor járt Japánban. 1906-ban kiadott háromkötetes *Dai Nippon* című terjedelmes munkájának főként „Útirajzok” című kötetében olvashatunk Japánban szerzett tapasztalatairól, amelyek leírásában hiteles képet fest az akkori japán társadalomról. Különösen érdekes az európai szemmel bemutatott,

¹⁸ Szeghy Ernő: *Japán – történelmi, föld- és néprajzi vázlatok*. Budapest, 1905.

¹⁹ Szeghy Ernő: „Az ainuk hazájában”. *Katolikus Szemle*, 1901/9.

²⁰ Szeghy Ernő: *A buddhizmus és a kereszténység*. Budapest, 1909.

²¹ Teleki Pál: „Korszakok az ázsiai felfedezők-utazások történetében”. *Földrajzi Közlemények*, 1899/1, 15–20; Teleki Pál: „Japán szerepe Amerika felfedezésében”. *Földrajzi Közlemények*, 1906. 1–13.

²² Az eddigiekben még nem említett művekből néhány további példa: Bernáth Géza: *Kelet-ázsiai utazás*. 1874; Mailáth Géza: „Japáni szigetvilágon keresztül”. *Földrajzi Közlemények*, 1892; Pásztor Árpád: *Budapesttől a föld körül Budapestig*. Budapest, 1911; Pröhle Vilmos: *Napkeletről*. Budapest, 1910; Szilassy Gyula: *Jegyzetek Japánról*. Budapest, 1911.

maíg élő japán szokások ismertetése. Baráthosi nagy rokonszenvvel és szinte csodálattal viseltetett Japán iránt, munkája az egyik legnagyobb szabású, és korában az egyik legnépszerűbb könyv is volt a távoli országról és népéről. Óriási hatására jellemző, amit Zempléni Árpád írt neki: „A te 55000 példányban megjelent Dai Nipponod nemcsak megismertette, hanem meg is szeretettette Japánt a magyarsággal. A magyarok is, a japánok is megköszönhetnék ezt neked, hiszen munkád előtt majdnem semmit sem tudtunk róluk. Hanem – tudós férfi – ha az a japánság olyan volna, amilyennek te fested, akkor azok nem is emberek, hanem valami emberfeletti lények volnának.”

Pröhle Vilmos az 1910-ben megjelent *Napkeletről* című könyvében Japán lelkivilágát ismertette. A Meidzsi-restauráció fontos alakjának, Itó Hirobuminak a személyiségén és jellegzetes irodalmi műveken (pl. *A negyvenhét rónin*, *Urasima mese*) keresztül próbálta ábrázolni a japán lelkivilág sajátosságait.

Bozóky Dezső hajóorvos *Két év Keletáziában* címmel két vastag kötetet írt utazási élményeiről. A második kötet csak Japánról szól, több mint háromszáz jó minőségű kép illusztrálja. Hajóval, vonattal és riksával az egész országot beutazta. A városok, a táj és az európai ember számára különleges japán építészet sokoldalú leírása színes és izgalmas olvasmány. Bozóky is nagy csodálója lett az országnak és népének, műveiben gyakran igyekezett a japánokról kialakult negatív véleményeket cáfolni.

Szeghy Ernő könyvében összefoglalót ír a japán történelemről, és ennek kapcsán esik szó a japán kereszténység történetéről és helyzetéről is (Szeghy maga szerzetes volt). Emellett az ország földrajzi és éghajlati viszonyairól is jó leírást ad, és foglalkozik a japán néppel is, az életkörülményekkel, az oktatással. Szeghy – meggyőződésének megfelelően – úgy látta, Japán csak akkor lehet sikeres a modernizációjában, ha keresztény hitre tér.

A magyarországi Japán-kép jellegzetességei

A könyvekről összességében megállapítható, hogy vagy nagyon pozitív képet rajzolnak Japánról, vagy legalábbis objektív, kiegyensúlyozott leírást igyekezzenek nyújtani róla. Ekkor még nem igazán beszélhetünk turáni vagy bármilyen rokonsági érzésről, ami ezt a rokonszenvet ideológiailag magyarázná (bár már előfordul Baráthosi és Kertész gondolkodásában, ők később a Turáni Társaság tagjai is lesznek, de ugyanakkor található a rokonsági elmélet tagadása is Szeghy Ernő írásában). Mégis valami pozitív hozzáállást érzünk az írásokban, minden bizonnyal az Ázsia- és Japán-kultusz motiválhatta, hogy olyan nagy várakozással érkeznek az utazók Japánba. Előzetes ismereteiket külföldi könyvekből vették (hivatkoznak is néha rá, bár ez akkor még nem volt szokás), így azok nézetei megjelennek a magyar szerzők műveiben is, melyek hol erősítik azokat, hol vitatkoznak velük.

A fejlődésről az úti beszámolók elismerően szólnak: „A »felvilágosult« császár jogara alatt élő, ötvenkétféle millió embert számláló ázsiai nép igazán méltó bámulatunkra s joggal tarthat számot az egész civilizált világ rokonszenvére s érdeklődésére. [...] Váratlanul, úgyszólván egyetlen éjszakán támadt Ázsia legszélű keletén egy modern nagyhatalom, mely a közelmúltban megmutatta erejét s hatalmát a bámuló világnak, midőn annyira megtépázta az általánosan rettegett orosz medvét, hogy morogva volt az kénytelen a harctérről visszavonulni.”²³

Az előzetes várakozásokat természetesen befolyásolták a nyugati sztereotípiák, így sokuknál megjelenik Japán mint tündérország. „En egy bájos tündérországot találtam

²³ Bozóky: *Két év Kelet-Ázsiában*. Budapest, 1911. 1.

ott a Csendes-óceán partjain, melynek szépsége, de talán még inkább a leírhatatlan bája és kedvessége, messze túlszárnyalta várakozásomat.”²⁴ „Az összes kelet-ázsiai államok közül legjobban Japán iránt érdeklődnek manapság az emberek. Engem is Japán érdekelt leginkább. Annyi mindent hallottam a fölkelő nap csodaországáról [...], hogy csak természetes, ha sokat vártam attól.”²⁵ Vay Péter és mások is csalódtak ebben a várakozásukban. Hopp Ferenc így írja le Jokohamába való érkezését: „Az első benyomás, amelyet a megérkező útas nyer, ha Jokohamában partra száll, nem kedvező, mivel hiányoznak a jellemző, japáni utcái képek, amelyeket látni remélt és hiába keres, mert a városnak abban a részében, ahol a szállodák vannak, csak európai életet látni. Európai mintára van itt berendezve minden [...]”²⁶

A nemzetkarakterológia divatossága miatt mindenki igyekszik jellemrajzot is adni a japánokról. Külön kiemelik a hazaszeretetet, és észreveszik annak összefonódását a sintóval. „Minden, ami a hazaszeretetet éleszti, szoros kapcsolatban van a japánok nemzeti vallásával, a sintoizmussal. Hazaszeretet és vallás teljesen egybe vannak forrva egymással. Ez a titka annak is, hogy a nemzetközi keresztény vallás olyan nehezen tud csak elterjedni Japánban.”²⁷ „Szabadságimádás és hazaszeretet a japánok nemzeti vallása.”²⁸ „Nippon népe elsősorban rendkívül hazafias érzelmű. Szereti hazáját, rajong érte, és ez a legnagyobb erénye.”²⁹ Ezt példaként hozzák fel a magyarságnak többen is, még olyan szerző is, aki egyébként nem lelkesedik egyértelműen a japán kultúráért. „A japán diák példaképe lehetne európai társának [...] nem téveszti szem elől, hogy ő is polgára szeretett hazájának, amelynek boldogulása és fejlődése az egyes polgárok fáradhatatlan összműködésétől függ.”³⁰

Nagyon sok pozitív véleményt olvashatunk az úti beszámolókból. Bozóky szerint a japán magas kultúrájú, törekvő, lovagias, udvarias, előzékeny, tiszta, haragot nem ismerő, rokonszenves és egzotikus nép. Nemes, jó szívű, békés emberek. Gyakran kiemelik jólneveltségüket: „Bámulatos az, hogy ezek az emberek milyen illedelmesen viselkednek és hogy mennyire megbecsülik egymást, ha tömegekben vannak együtt. Azt hiszem, hogy ehhez hasonló »tömeg neveltséget« a világon sehol sem tanúsít embertömeg.”³¹ „Milyen hihetetlenül jólnevelt, kellemes közönség ez a japán utcai közönség! Mintha nem is a mi földünkről, hanem valamely idegen bolygóról való emberek volnának ezek a japánok!”³²

Többen megjegyzik, hogy a japán fiatalok ambiciózusak és szorgalmasak, a tudást itt nagyra becsülik, az emberek jól neveltek és műveltek. „A japáni fiatal ember – valamint a többi társadalmi osztályhoz tartozó idősebb is – mind nagyon komoly, túlságosan nyugodt és teljesen fegyelmezett. A tanulók rendkívüli szorgalmat fejtenek ki és példátlanul ambiciózusak. Nagyratörekvésük és szorgalmuk teljesen indokolt. A demokratikus felfogású országban ugyanis az érdemet, a tudást, a személyes értéket igen nagyra becsülik. A legalacsonyabb származású ember elérheti a legmagasabb társadalmi rangot. – Ezért tanulnak és ezért ambiciózusak.”³³

²⁴ Uo., bevezető.

²⁵ Vay: *Kelet császárai és császárságai*. Budapest, 1906.

²⁶ Hopp: *Utazás a föld körül Szibirián át*. Budapest, 1904., 8.

²⁷ Bozóky: *Két év Kelet-Ázsiában*, 435.

²⁸ Pröhle: *Napkeletről*, 45.

²⁹ Vay: *Kelet császárai és császárságai*, 219.

³⁰ Szeghy: *Japán...*, 75.

³¹ Gáspár: *A Föld körül*. IV. Budapest, 1907., 309.

³² Bozóky: *Két év Kelet-Ázsiában*, 178.

³³ Gáspár: *A Föld körül*, 326.

A tisztaságot mindenki észreveszi és dicsérettel ír róla. „Ugy a papirfalak, mint a »tátámik« kifogástalan tiszták, még a legszegényebb ember házában is.”³⁴ „A hogyan a lakásuk meg az öltözékük kifogástalanul tiszta, olyanok minden más irányban is a tisztaság tekintetében. Nemcsak a szobáik meg az udvaruk tiszta, hanem kifogástalanul tiszta az utca, a park, a város, a falu. Páratlanul tiszta az egész ország. Bármerre kalandozzék az idegen Japánországban, szemetet, piszkot, papirhulladékot, állatok ürülékét, sehol nem fog találni. [...] A test ápolása, illetőleg mosakodás és fürdőzés olyan gondozott és annyira általános a társadalom valamennyi rétegében, mint egyetlen más nemzetnél sem.”³⁵

A leírások nagy része kiemeli a japánok fegyelmeztségét, előzékenységét, udvariasságát, páratlan megfigyelőkészségét, csodálatos gyakorlati érzékét, utolérhetetlen szorgalmát, valamint a tisztaságát. „A japán nép igen bátor, harcias, s a becsület fogalmi iránt élénk hajlammal viseltetik, emellett munkás, szorgalmas és jóindulatú. [...] Minden népfaj közül ők állanak kétség kívül a legközelebb az európai népfajhoz.”³⁶

A művészi hagyományokat és érzékenységet is többen említik, Kertész K. Róbert és Szeghy Ernő is. Vay megemlíti a japánok képzelőerejének nagyságát, uralkodójuk iránti lojalitásukat, testi szívósságukat és szellemi frissességüket, hazaszeretetüket. Úgy látja, a japán nép egészséges, szorgalmas, és más népeknél nem nagyon található asszimiláló képességgel rendelkezik.

Természetesen – már csak az objektivitás kedvéért is – negatívabb véleményeket is találunk az útleírásokban. Ezek egy része még a sztereotípiákból fakad, másik része a megfigyelésekből ered. „Zárkóztok, tünődök, nehezen hozzáférhető. Az arcuk mindig komoly, sőt, komor; roppant udvariasak, nagyon nyájasak, állandóan mosolyognak, a míg az ember beszél velük; de a mely pillanatban megszűnt a társalgás, abban a percben megváltozik az arc kifejezése. Mintha álarcot viseltek volna az imént, olyan más arcot öltenek, a mint magukra maradnak.”³⁷ Ezt az álarcot vagy kettősséget – vagy amit mi annak érzünk – mások is észrevették. „Halálisan csendesek. De e csendesség alatt irtózatossá, szinte beteges becsvágy lappang. Mióta megverték az oroszokat, titokban lenéznek minden fehér fajt [...]”³⁸ Vay is ír az európaiakkal szembeni ellenérzésükről: „Nem szeretik az európaiakat, és ezt egy csöppet sem leplezik.”³⁹

A nyugatosodásról is megvolt a véleménye a magyar utazóknak és íróknak. Általánosságban el lehet mondani, hogy bár üdvözölték Japán fejlődését, inkább féltették azt a Nyugat árnyaitól, és sajnálták a régi Japán – szerintük bizonyosan bekövetkező – eltűnését.

Az utazók azokat a városokat szerették, ahol az ősi Japán kultúrája a leginkább megőrződött, ahol a természeti szépségek és a régi világ (az európai, nyugati, amerikai hatásoktól mentes Japán) hangulata volt uralkodó. Az elnyugatiasodott japán városok látványa, a gyárvárosok elkeserítették a japán kultúra rajongóit. „[...] ez az irigylésre méltó boldog nép, melynek évszázadokon keresztül sikerült minden idegen befolyást magától távol tartani, ugyan mivel szolgált reá, hogy mégis csak behatolt tengerek övezte szép országába a nyugati civilizáció, mely bár hozott nekik néhány tagadhatatlanul hasznos és értékes ajándékot is, de annak fejében előbb-utóbb könyörtelen kézzel szét fogja rombolni ennek a népnek gyermekies, naiv, de boldog életét [...], és ugyan mit fog nekik érte cserébe adni? A mi ideges, gyorsan élni akaró, nyomorúsággal

³⁴ Uo., 268.

³⁵ Uo., 271.

³⁶ Bernáth: *Kelet-ázsiai utazás*. Pest, 1874., 120.

³⁷ Gáspár: *A Föld körül*, 326.

³⁸ Pásztor: *Budapesttől a föld körül Budapestig*, 162.

³⁹ Vay: *Kelet császárai és császárságai*, 22.

teljes életünket, a napról-napra növekvő igényekkel és a velejáró elégedetlenséggel.”⁴⁰ Pásztor szerint Japán túlságosan utánozza a Nyugatot: „Hihetetlen, hogy ez a szó: Európa [...] milyen rombolást visz véghez ennek a minden ízében művész népek helyes ösztönében. A nagy siker, amelyet elértek, elvakította őket, rohannak az európai dicséret után, és nagy sietségükben eltapostak sok gyönyörű és kedves hazai virágot. Túlságosan is egyenlőek akartak lenni a fehér világrészekkel.”⁴¹ Majláthnak is az a véleménye, hogy a régi Japán hamarosan el fog tűnni, így az utazónak sietnie kell, hogy még lássa. Vay Péter egyenesen úgy érzi, hogy a régi festői Nippon eltűnt, bár elismeri a fejlődés eredményeit: „A munka, amelyet Japán az utolsó fél évszázadban kifejtett, úgy politikai, mint köznevelési, kereskedelmi s mindenekfelett hadászati téren, méltán kelti fel a világ csodálatát.”⁴²

A nyugatosodástól a romantikus szemlélet értelmében azért féltették Japánt, mert Japán a Nyugat szemében sokáig a gyermekien tiszta, romlatlan világot képviselte. Tündérország – ez a nyugati sablon még sokáig élt és hatott. A nyugatosodással éppen ezt a báját veszítheti el Japán, „fel nő”, megromlik, eltűnik vonzása, olyan lesz, mint a többi ország.

Az utánzást is sokan megfogalmazták Japán kapcsán, azonban nem mindig bíráltként, hanem gyakran inkább elismeréssel szóltak a japánok ezen tulajdonságáról. Baráthosi egyenesen azt fejtegette, hogy éppen ez teheti a japán népet alkalmassá „kelet és nyugat kultúrájának egyesítéséből egy szebb kultúrjövő hajnalát biztosítani az emberiségnek”⁴³.

A sztereotípiák hatása azért érződik a magyar szerzőkön is. A japánokat alapvetően derűsnek tartják: „A japánok vallási életéből hiányoznak az embert mélabúsan vagy szomorúan hangoló momentumok. Csupa derűs, az embert vidáman hangoló mozzanatok tolnak még a vallásukban is előtérbe, melyek megeledezővel töltik el az embert. Talán ez is egyik titka a japánok derűs kedélyének.”⁴⁴ „Haragot, civakodást, veszekedést nem ismer ez a nép, melynél a legszegényebb ember gyermekkorában is szép, virágos és örömmel telt. Nem is igen hallani itt gyermekesírást, csak gyermeknevetést.”⁴⁵

A korszakban gyakran előfordul a sárga veszedelem emlegetése Nyugaton. Erről a magyar szerzők általában Japán számára kedvezően nyilatkoznak. „A modern tudományok alkotják ma e nép kezében a »sárga veszedelmet«.”⁴⁶ Baráthosi úgy látja, hogy Japán legfeljebb gazdaságilag – a kelet-ázsiai kereskedelmi tranzakciók fölött gyakorolt kontrollja révén – jelenthet közvetett fenyegetést Európára nézve.

Kedvelt téma a nyugati irodalomban a japánok kétszínűsége, kiismerhetetlensége. Ezt is próbálják magyarázni a magyar szerzők: „Ez az, amit európai ember nem képes Japánban megérteni. Ez az a híres japán mosolygás, vagy japán nevetés, az az udvarias nevetés, melyben olyan helyzetekben szokott a japán ember kitörni, amilyenekben az európai ember szitkozódni, dühöngeni, vagy sírni kezd. Bámulatos, hogy minő önmegtágadással tud ez a nép a szenvedélyek fölött uralkodni, illetve milyen mesterien tudja azokat leküzdeni. Olyan dolog ez, amit nem lehet máról-holnapra belenevelni egy népbe; évezredek, rendszeres önmegtartóztatás gyümölcse az. [...] Hány európai utazót vezetett már tévútra ez a japán nevetés, melyet sokan egyenesen frivolnak, sőt

⁴⁰ Gáspár: *A Föld körül*, 476–477.

⁴¹ Pásztor: *Budapesttől a föld körül Budapestig*, 156.

⁴² Vay: *Kelet császárai és császárságai* 365,

⁴³ Baráthosi: *Dai Nippon*, 211.

⁴⁴ Bozóky: *Két év Kelet-Ázsiában*, 28.

⁴⁵ Uo., 65.

⁴⁶ Uo., 493.

szemtelennek, arcátlannak neveznek.”⁴⁷ Baráthosi is elemzi, hogy a japánok kedvessége inkább a távolságtartás, mint a bensőségesség kifejeződése; a japán ember folyamatos mosolygása inkább egy olyan álarc, amely tulajdonképpen az önuralom jele, annak, hogy képes a társadalmi-etikai normák megszegése nélkül viszonyulni olyasvalakihez, aki nem tartozik a szűkebb környezetéhez. Baráthosi azt tapasztalta, hogy ez a fajta zárkózottság nem csak egyéni, de nemzeti szinten is hasonlóan működik. „A japáni nevetés egészen más, mint a mi nyugati népünk nevetése. [...] Mi hát e nevetés? Egy álarcz, mely alá bámulatos önuralommal temeti el érzelmeit, hogy a vérré vált udvariasság követelményeinek eleget tegyen.”⁴⁸

Még nagyon sok példával lehetne illusztrálni a Magyarországon megjelenő Japánkép összetevőit. Arról, hogy ez a Magyarországon Japánról megjelent gazdag irodalom hol helyezkedik el a nemzetközi összehasonlításban, Umemura Yuko könyvében olvashatunk.⁴⁹ A Magyarországon megjelent, Japánra vonatkozó könyvekről és cikkekről több bibliográfia is készült. 1943-ban Lévai Gábor készített egy átfogó jegyzéket, amely több mint 800 címet sorolt fel. Japánban 1982-ben jelentettek meg – egy konferencia eredményeként – egy tematikus bibliográfiát, mely a vonatkozó irodalmat egészen a 1980-as évekig felöleli. Ebben a japán nyelvű kötetben a többi kelet-európai ország hasonló bibliográfiáját is közölték. Feltűnő a Magyarországon megjelent művek nagy száma. A magyar könyvjegyzék 42 oldalas, ezzel szemben Bulgária 14, Lengyelország 11, Csehszlovákia 8, Románia 6 oldalon szerepel. Valószínűsíthető, hogy ezek a bibliográfiák nem teljesen azonos szempontok szerint készültek, észrevehető különbség van közöttük. A Magyarországon megjelent könyvek nagy száma viszont mindenképpen arról tanúskodik, hogy a magyarok megkülönböztetett érdeklődéssel figyeltek Japánra.

Láthatjuk azt is, hogy még a különböző vélt vagy valós politikai érdekek megjelenése előtt Japán igen kedvező színben tűnt fel Magyarországon. Példamutatónak látták a kortársak a távol-keleti országot több szempontból is. Egyrészt Ázsiára vonatkoztatva, miszerint a most még gyarmati sorban lévő vagy csak elmaradott ázsiai népek követhetik Japán példáját, és a modernizálódás útjára lépve fejlődni kezhetnek. Másrészt példaként szolgálhatott Japán Magyarország számára is: modernizálódás, iparosítás, gazdasági fejlődés, katonai erősödés, a hagyományok őrzése, a nemzeti érdekek védelme, a nemzet egysége, a közös cél mozgósító ereje, a nyugatias fejlődés összeegyeztetése a nemzeti sajátosságokkal – mind olyan témák voltak ezek, amelyek a Monarchia-beli Magyarország számára fontosak voltak, és amelyekben Japán pozitív példát mutathatott.

⁴⁷ Gáspár: *A Föld körül*, 176–177.

⁴⁸ Baráthosi: *Dai Nippon*, 131.

⁴⁹ Umemura Yuko: *A Japán-tengertől a Duna-partig*, 59.

Melléklet

A Japánban járt legjelentősebb magyar utazók a századforduló körül⁵⁰

Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciója, 1877–1880

Széchenyi Béla 1837. február 3-án látta meg a napvilágot, a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István elsőszülött fiaként. A családi hagyományokhoz híven birtoka jóveldelméből nagy utazásokat tett: 1855 és 1857 között Angliában, Franciaországban, Itáliában és Svájcban, 1858-ban Zichy Jenővel a Balkánon és a görög partokon járt.

1872-ban, második gyermekük születésekor meghalt a felesége, ez a veszteség nagyon megviselte Széchenyi Bélát; éveken át kereste depressziójából a kiutat, végül Ázsia kutatásában találta meg. 1877 és 1880 között zajlott le az expedíció. Utazását követően, 1880-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. 1904-ben a Magyar Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagsággal ismerte el érdemeit. Gróf Széchenyi Béla 1918. december 2-án hunyt el, Budapesten.

1874-ben merült fel az expedíció gondolata Széchenyi Bélában. A választása végül Ázsiára esett, és döntésében nem kevés szerepet játszhatott az, hogy Ázsiát az emberiség egyik fő bölcsőjének tekintette, valamint az, hogy az utazás közben esetleg őseink nyomára bukkanhat, vagy ha őseinkére nem is, akkor legalább a velünk „faj- és nyelvrokon törzsekére”.

Három évet szentelt az előkészületnek az út előtt: elolvasott minden addig megjelent, Ázsiáról írt művet, a világrész legjelentősebb utazóinak leírását, némelyikükkel személyesen is megismerkedett. Választása Gustav Kreitner (1848–1893) térképészre, Szentkatolnai Bálint Gábor (1844–1913) nyelvészre és Lóczy Lajosra (1849–1920) esett. Lóczy Lajost, a Magyar Nemzeti Múzeum fiatal munkatársát Pulszky Ferenc és Eduard Suess ajánlották Széchenyi figyelmébe, mint lehetséges útítársat; Bálint Gábor Vámbéry Ármin tanítványa volt.

A cél a tudomány előmozdítása mellett Kelet- és Közép-Ázsia eddig ismeretlen határainak bejárása, a bejárt területek kutatása és gyűjteményszerzés. 1877. december 4-én indult el az expedíció Triesztből, és januárban megérkeztek Bombayba. Bangalorban Bálint Gábor a dél-indiai dravida nyelveket tanulmányozta, közülük is elsősorban a tamil nyelvet. Ezalatt Széchenyi Mysore tartományban elefántra és tigrisre vadászott, illetve elutazott a Nilgiri-hegységbe is. Ugyanebben az időben Lóczy Lajos és Gustav Kreitner Észak-Indiában tevékenykedett, ahol Lóczy a Bengáli Ázsiai

⁵⁰ A Károli Egyetem japán tanszékén évek óta vezetnek szakstúdiumot „Japán–magyar kapcsolattörténeti műhely” címmel, ahol a diákokkal együtt próbáljuk ennek az érintkezésnek minél szélesebben értelmezett aspektusait feltárni. A konkrét kapcsolatok felderítése és számon tartása mellett a munka kiterjed arra is, milyen kép élt Magyarországon Japánról, ez hogyan alakult ki, hogyan változott idővel és a történelmi események hatására, kik és hogyan alakították ezt a képet, mik voltak ennek az imázsnak az állandó, illetve változó összetevői. Mindezt igyekszünk nemzetközi összefüggésében és a sajátosan magyar–japán viszonyrendszerben is elhelyezni. A feltáró munkának része a Magyarországon élt, Japánnal foglalkozó kutatók, tudósok, utazók tevékenységének felderítése is. A keletkezett dolgozatok közül most csak a szakdolgozatokat soroljuk fel: Kosztolnyik Krisztián: *Magyar–japán kapcsolatok a kultúra, diplomácia és gazdaság területén* (2000); Bakos Márta: *Japán magyar szemmel a századfordulón* (2001); Szijjártó Eszter: *A magyar–japán kulturális kapcsolatok és jellegüket meghatározó tényezők a kezdetektől napjainkig* (2002); Oláh Döniz: *Magyar–japán kapcsolatok a Kodály-módszer tükrében* (2004); Szalai Zoltán: *A Japánról kialakult kép a korai magyar írásos emlékekben* (2005); Tóth Gergely: *Magyarok Japánban, Japánról, 1770–1938* (2006); Sánta Gábor: *Baráthosi Balogh Benedek élete és utazásai* (2006); Cséfalvi Judit: *A Japánról kialakult kép a 19. század végén és a 20. század elején Magyarországon a korabeli sajtó alapján* (2007); Mahlaj Júlia: *Japán képe Magyarországon az 1920-as és 1930-as években* (2008). Jelenleg készülöben van Mati Márton: *A szibériai magyar hadifoglyok és Japán*. A szakdolgozatok mellett természetesen értékes, információkban gazdag szemináriumi dolgozatok is készülnek a hallgatók gyűjtőmunkájából. A mellékletben a hallgatók munkáiból mutatunk (szerkesztett) részleteket. A magyarországi Japán-kép jellegzetességei fejezetben található idézetek többsége Tóth Gergely gyűjtése.

Társaság székházában rábukkant Kőrösi Csoma Sándor kézírataira és a tudós székely életrajzi adataira, majd ellátogatott Dardzsilingba, Kőrösi Csoma sírjához. Kreitnertől elválva Lóczy magányosan járta be Szikkim hegybirodalmát, s az itt végzett munkáját a legnagyobb jelentőségű ázsiai geológiai felfedezések között tartja számon a tudomány. 1878 márciusában, Kalkuttában találkoztak egymással az expedíció tagjai, ahonnan együtt utaztak Szingapúrba. Ott ismét szétvált a társaság: Kreitner és Bálint Gábor Sanghajba, míg Széchenyi és Lóczy Jáva szigetére mentek. Ott Lóczy a sziget tűzhányóit kutatta. Ez alatt Széchenyi Preange krátereit járta be, majd együtt utaztak tovább Sanghajba Kanton, Makaó és Hongkong érintésével.

Sanghajban értesültek arról, hogy Bálint Gábor megbetegedett, és orvosai tanácsára hazatért Európába. Sanghajból Széchenyi Kreitner társaságában Japánba indult, ahol nagyjából három hónapot töltött. Végiglátogatta a japán városokat: Nagaszakit, Kóbét, Oszakát, Kiotót, Nagoját, Jokohamát és Tokiót. Elment a Biva-tóhoz, és megmászta a 3776 méter magas Fudzsit. Feltehetően ő volt az első magyar, aki feljutott a japánok szent hegyének csúcsára.

A Japánban tett látogatásokról bővebb információkat és tarkább képet szerezhet az ember Kreitner Gusztáv naplójából. Útja során Kreitner sokat jegyzetelt a naplójába az ainu népcsoportról. Míg Széchenyi és Kreitner Japánban kutattak, addig Lóczy a Po-jiang tavat és a Jangce alsó folyásának vidékét tanulmányozta, ám ő is megbetegedett, súlyos lázrohamai miatt vissza kellett térnie Sanghajba.

Ez alatt Széchenyi Pekingben, a császári udvarban folytatott tárgyalásokat, hogy beutazási engedélyt szerezzen a Kínai Birodalom belsejébe és Tibetbe. 1878. december 8-án indultak útnak Sanghajból. A Jangcén hajózva, folyami gőzösön tették meg az utat a torkolattól 1500 kilométernyire található Hankouba.

Eljutottak a Góbi sivatag legdélebbi oázisvárosába, Tunhuangba, mely kínai utazásuk nyugati végpontja volt. Felkeresték a településtől 24 kilométerre található barlangokat, ahol a buddhizmus jelképei, szobrok, festmények rejtőztek, s amelyeket két buddhista szerzetes őrzött. Elbeszélésük szerint az üregek freskóit a Han-dinasztia idején készítették, s Lóczy észrevette, hogy az ábrázolások indiai hatást hordoznak magukon. A Kína és India közötti ősi kulturális kapcsolatot bizonyító barlangokra később felhívta a jeles régész és Ázsia-kutató Stein Aurél figyelmét, aki a XX. század egyik legeredményesebb expedícióját vezeti majd ide, Tunhuangba, Lóczy és a Széchenyi-expedíció tapasztalatai és útmutatásai nyomán.

Az expedíció tagjai által a Kelet-Ázsiában megtett szárazföldi út mintegy 10 ezer kilométer volt, ami naponkénti átlagban 25 kilométert jelent. A Kínai Birodalom belsejében gyűjtött 700 kilogrammnyi, 19 ládában sértetlenül hazajutott természettudományi gyűjtemény mellett egy több mint kétezer oldalas beszámoló, és 15, részben a tudomány számára ismeretlen, mintegy nyolc Magyarországnyi területet felölelő földtani és topográfiai térkép volt az utazás hozománya. A korabeli német, angol, francia, orosz és japán szakfolyóiratok tekintélyes szerzői egyöntetűen úgy vélekedtek, hogy a Széchenyi-expedíció, s mindenekelőtt Lóczy Lajos úttörő kutatásai alapvető új ismeretekkel járultak Belső-Ázsia és Nyugat-Kína földrajzi feltárásához, s felismeréseikkel hosszú időre törvényeket szabtak a tudomány fejlődésének.

Ezenkívül a Széchenyi-expedíció döntő hatást gyakorolt a későbbi Ázsia-kutatók – Gubányi Károly, Cholnoky Jenő, Prinz Gyula, Teleki Pál, Stein Aurél – munkásságára.

Az expedícióról megjelent könyvek: *Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye, 1877–1880* (1890–1897); Kreitner Gusztáv: *Gróf Széchenyi Béla keleti utazása India, Japán, China, Tibet és Burma országokban* (1882).

(Slezák Mónika)

Hopp Ferenc

(1833. április 28., Fulnek, Morvaország – 1919. szeptember 1., Budapest)

Franz Hopp 1833-ban született a németajkú Fulnek városkában, Morvaországban, mely akkor Csehországgal együtt az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. A szegény családból származó Hopp 1845-ben Pestre került, és Calderoni látszerüzletében lett inas. Mestere megszerette, fiává, majd örökösévé fogadta. Hopp szorgalmának is köszönhetően az üzlet virágzott, és ez lehetővé tette, hogy Hopp 50 éves kora után már csak szenvedélyeinek: az utazásnak és a műgyűjtésnek élhessen. Több, kisebb-nagyobb utazás mellett 1882 és 1914 között ötször utazta körül a Földet. Az utolsó világhatárú útjáról 81 évesen tért haza, az első világháború kitörésekor. Hopp utazásairól beszámolt a Magyar Földrajzi Társaság ülésein, több úti beszámolója nyomtatásban is megjelent, ezeket gyűjtötte és saját készítésű fényképeivel illusztrálta. Japánba első (1882) és utolsó (1914) világhatárú útján is elment, ez az ország tette rá a legnagyobb benyomást.

Utazás közben Hopp Ferenc, ahol csak tehetett, gyűjtötte a fényképeket, hogy meg is mutathassa itthon, amit leírt. Az 1890-es évek elejétől kezdve maga is fényképezett, személyesen is kipróbálva a fotográfia technikai újításait, amelyeket cége forgalmazott. Fényképeit gondosan feliratozta, albumba rakta. Sztereódia-felvételeivel több kiállításon is részt vett a XX. század első éveiben. Sok ezer darabra gyarapodott fotógyűjteményét a Magyar Földrajzi Társaságra hagyta. Ez a társaság irattárával együtt megsemmisült a második világháború folyamán, így csak a múzeumban hagyott, mintegy három és fél száz fénykép és némi szórványanyag maradt ránk.

Eleinte emléktárgyakat vásárolt, később műtárgyakat gyűjtött. Végrendeletében műgyűjteményét, több mint négy és fél ezer darab, túlnyomórészt keleti műtárgyat a budapesti Andrassy úton álló villájával és kertjével együtt az államra hagyta, kelet-ázsiai művészeti múzeum alapítása céljából. Mecénási tevékenysége szerteágazó, például a saját pénzén vásárolt karthágói (pun) kerámiagyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeum ókori osztályának adományozta (ez ma is látható a Szépművészeti Múzeumban). Rendszeresen támogatott számos tudományos és társadalmi egyesületet (Műegyetem, Földrajzi Intézet, Magyar Földrajzi Társulat stb.)

Könyvei: *Téli utazás a Földközi-tenger körül fekvő országokban* (1898); *Kirándulásom Afrika keleti partján Kamerun érintésével a Kongóhoz* (1901); *Hopp Ferencz utazása a Föld körül Szibérián át* (1904).

(*Vizsnyiczai Sára*)

Vay Péter

(1864–1948)

Tanulmányait Rómában végezte. 1898-ban pappá szentelték, rövid idő múlva vasközi apát, majd apostoli protonotárius lett, 1917-ben az üszkübi (szkopi) püspöki címet kapta. Mint misszionárius, élete nagy részét utazással töltötte, bejárta a világ nagy részét. Kitűnően beszélt angolul, németül, spanyolul és olaszul. Egyházi jövedelmeit jótékony célokra fordította, utazásai során gyűjtött műkincseit a budapesti Szépművészeti Múzeumnak adományozta. Élményeiről számos útirajzban számolt be. Útjai során mindig a legmagasabb szinten találkozott az ország vezetőivel. 1907-ben gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter által engedélyezett anyagi eszközökkel elindult Japánba, hogy műkincseket vásároljon. Ezeket a Hopp Ferenc Múzeum őrzi 1919-től. Az 1910-ben megalakult Turáni Társaság egyik alapítója is volt. Négyyszer járt Japánban élete folyamán, először 1902-ben, amikor vasúton átszelve Szibériát, majd Mandzsúriát, Kínát és Koreát, megérkezett Kóbéba. Ekkor járt többek között Tokióban, Narában és Kiotóban. Utolsó nagy távol-keleti útjáról a háború kitö-

rése előtti napon érkezett haza. Az 1920-as években Assisibe, egy kapucinus kolostorba vonul, ahol haláláig visszavonultan élt.

Könyvei: *Kelet császárai és császárságai* (1906); *Nippon aesthetikája* (1907); *Kelet művészete és műízlése* (1908); *A keleti féltéken* (1918).

(Tyll Ágoston, Tóth Gergely)

Baráthosi Balogh Benedek

1870. április 4-én született az erdélyi Lécfalván. Tanulmányait Székelykeresztúron, Nagyenyeden, majd Kolozsvárott folytatta. Fiatal korától kezdve érdeklődött a magyarság eredetével kapcsolatos kérdések iránt, és céljának tekintette a témához kötődő új adatok felderítését. 1892 és 1897 között nevelőként dolgozott a báró Wesselényi családnál, így alkalma nyílt, hogy bejárjon számos európai országot. Útjai során nyelvészeti és etnográfiai tanulmányokat is folytatott. Hogy jobban felkészülhessen kutatóútjaira, otthagyta állását, és 1899-ben Budapestre költözött, ahol polgári tanítóként dolgozott tovább. Érdeklődése középpontjába ekkor már a mandzsu-tunguz népcsoport került.

Első Japánba vezető utazását, melyet 1903-ban tett, a Közép-és Kelet Ázsiai Társaság támogatta. Ezen úton szerzett élményeiből született három részes úti beszámolója, *Dai Nippon* címmel. Ugyanekkor, nem sokkal Tokióba érkezte után levelet kapott Magyarországról, melyben felkérték, hogy azonnal utazzon Vlagyivosztokba, ott tanuljon meg oroszul, majd útját folytatva, keletről nyugat felé haladva járja végig a turáni népeket. Azonban tervét megakadályozta a kitörő orosz–japán háború, így erre az utazásra csak 1908-ban kerülhetett sor.

Szentpétervárból Vlagyivosztokba érkezvén csatlakozott egy éppen akkor útnak induló orosz expedícióhoz. Rájött azonban, hogy az expedíció jövetelének hírére elmenekülnek a közelből a nanájok (más néven goldok), akiket pedig kutatni szándékozott. Ezért otthagyta az expedíciót, és egyedül folytatta útját. Az Amur folyó mentéről gazdag gyűjteménnyel tért vissza, köztük különböző nyelvi és tárgyi anyagokkal, fényképekkel és folklóranyaggal – lejegyzett például 12 sámánimát is. Tárgyi gyűjteményei közt megtalálhatóak voltak rítustárgyak, kéregkészítmények, hal- és madárbőrből, illetve nemezsből varrott ruhadarabok, és többféle ősfoglalkozási tárgy is. Annak ellenére, hogy kutatásra szánt idejének nagy részét hastífusz miatt Vlagyivosztokban kellett töltenie, rendkívül jelentős gyűjteményre tett szert.

Következő útjára 1911-ben került sor, amikor a Nemzetközi Közép- és Kelet Ázsiai Társaság Magyar Bizottsága megbízta egy zürjén és szamojéd gyűjtőúttal. Hazatérvén élményei alapján megírta *Kisebb finnugor véreink* című művét.

1914. április 23-án indult el harmadik távol-keleti útjára, amely Szibérián át a Szahalin-szigetre vezetett, az ainu népcsoport lakóhelyére. Ő volt az első, aki az ott élő tunguz fajú nép nyelvéből szó- és szövegfelvételeket készített. Hagyományaikból megállapította továbbá, hogy az első csoport a kínaiak hódítása elől, a második csoport pedig az orosz hódítás elől menekült a szigetre. Otléte során ötszáknyi ainu tárgyi anyagot is gyűjtött.

Július 16-án útját Oroszország felé folytatta, hogy az Amur vidékén kiegészítse korábbi gyűjteményét. Útja során megtekintette a Khabarovszki Múzeum kiállított tárgyait is, és feltűnt neki, hogy azok között egyetlen ainu tárgy sem szerepel. Az igazgatónál rákérdezvén megtudta, hogy az ainu tárgyakat Európába küldték kiállításra, és annyira elnyerte az ottani múzeumok tetszését, hogy nem küldték őket vissza. Azt gondolták ugyanis, hogy oly közel lévén az ainu néphez, a múzeum bármikor szert tehet egy újabb hasonló gyűjteményre. Baráthosi kihasználta a lehetőséget, és felajánlotta saját ainu gyűjteményének egy részét, cserébe a múzeumban található tárgyak némelyikéért. Az alku

megkötetett, azonban Baráthosi már nem tudta átvenni az őt illető részt, mivel az orosz hatóságok kémkedés gyanújával letartóztatásba helyezték. Szabadulását csak a tartomány főköormányzója közreműködésének köszönhetette. Szabadon engedése után sürgősen az ország elhagyására kényszerült, így ainu gyűjteménye másik fele Japánban, a cseréért kapott tárgyak pedig a múzeumban maradtak. Évekkel később, 1920 végén megpróbálta őket visszaszerezni, de csak a Japánban maradt gyűjteményét küldték el neki.

1927 és 1936 között egy polgári iskola igazgatójaként tevékenykedett, és utazás nélkül töltött éveit könyvei kiadásának szentelte. A „Baráthosi Turáni Könyvei” sorozatban számos útleírás és kutatói eredmény került kiadásra, mely sorozat egészen 75 éves korában bekövetkezett haláláig folytatódott.

Rendszerető ember lévén, gyűjteményét és feljegyzéseit rendkívül jól rendszerezve hagyta az utókorra. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában huszonöt tételnyi kézírata található. Az egyik tétel ezek közül egy 5680 cédulából álló ainu szótár, melyet nagy valószínűséggel kiadásra szánt. A szótár jelentőségét jelzi, hogy a mai japán nyelvészek és néprajzkutatók egyaránt nagyra értékelik feljegyzéseit.

Munkamódszere egyedi és rendkívül alapos volt. Ugyanazt a szójegyzéket és nyelvtani szerkezetet mondatok formájában felvette, majd miután más népcsoportoknál is megkérdezte, az így létrejött gold vagy orocs mintamondatokat lejegyezte. Baráthosi volt az első a mandzsú-tunguz nyelvjárások osztályozásában is.

Feljegyzései közé tartozik számos folklórszöveg is, melyek nagy részét teljes egészében sikerült rögzítenie. 1915-ben írt „Mandzsú-tunguz szöveganyagom” című munkájában hatvanhárom különböző szöveg szerepel, úgymint mesék, mítosztöredékek, dalok, találós kérdések, sámánigék és még sok más. Útjai során tárgyakat is gyűjtött, melyek között voltak háztartási kellékek, viseletek, hangszerek és a hitvilág különböző tárgyai, például istenszobrok vagy bálványok is.

Közírói munkássága is kiemelkedő, egyik legnagyobb jelentősége, hogy megismertette a magyar olvasókkal a távoli népek kultúráját. Első nagy sikerű műve, a *Dai Nippon* után két újabb könyvet publikált 1907-ben, elsősorban azért, hogy legutóbbi útjáról visszatérően adósságait rendezni tudja. Az első, melynek címe *Séta a világ körül*, egy szerkesztett képes könyv volt, a másodikban pedig, amely a *Három székelly diák kalandos utazása a föld körül* címet viselte, saját élményeit – például az ainuk medveünnepét – dolgozta fel regényes formában.

Az elkövetkezendő húsz évben folytonos utazgatásai miatt nem jelent meg önálló műve, azonban 1927-ben elindította 24 kötetesre tervezett sorozatát, a „Baráthosi Turáni Könyvei”-t. Tíz évvel később már 17 kötet jelent meg, és a további kötetek tervei is elkészültek. Maga a sorozat címe is arra utal, hogy Baráthosi az 1920-as évektől a turáni gondolat híve lett, és céljául tűzte ki a mozgalom terjesztését és támogatását, melyben a sorozat könyvei voltak segítségére. Azt tervezte, hogy sorra veszi a magyarok lehetséges rokon népeit, és azok kultúráját, történelmét megismerteti a magyarokkal. Így születtek többek között a *Bolyongások a mandzsú népek között* (1927), a *Khína lelke* (1930) és a *Japánföldi bolyongások* című munkái. A sorozat legértékesebb darabjai azok, melyek egy-egy népcsoport kultúráját mutatják be.

Baráthosi Balogh Benedek hagyatékának egy része ma is megtekinthető a Néprajzi Múzeumban. Mivel útjait egy hamburgi múzeum is támogatta, gyűjteményének másik része ott található. A német múzeum már korábban kiadta a Baráthosi-gyűjtemény katalógusát, később pedig a japán–magyar kulturális hét alkalmából 1996-ban a Néprajzi Múzeum is megjelentette a katalógust, mely ma is kapható a múzeum boltjában. Munkásságát az utóbbi évtizedekben kezdik újra elismerni, erről lásd Hoppál Mihály *Távolí utakon* (1996) című művét.

(Becskei Zsuzsa)

Gáspár Ferenc

(1862, Szilágysomlyó – 1923. július 12., Budapest)

Tengerészorvos (honvéd-ezredorvos), útleíró. Anyai ágon híres rabbicsaládból (Horowitz) származott. Kolozsvárott végezte el az unitárius főiskolát, ezután Bécsbe ment, ahol orvosi tanulmányokat folytatott, és megszerezte orvosi oklevelét. Kállay Béninek, az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminiszterének gyermekei mellett volt nevelő.

A tenger misztikus világának megismerése már fiatal korában fűtötte. 1886 elején a haditengerészethez került, ahol hajóorvosként alkalmat nyílt bejárni a Földközi-tengert, az Indiai-, Atlanti-, Csendes-óceán vizeit, Kelet-Afrikát és Ázsia jó részét is. A haditengerészetnél hat évig szolgált, 11 különböző hajón járta be a tengereket. Eközben tanulmányozza a tengerek világát, a népek és hajósok életét. 1892-től apja kívánságára a honvédséghez kérte át magát, ahol ezredorvosi minőségben szolgált, 1894-ben műtőorvos Kovács József tanár sebészeti klinikáján. 1907-ben kinevezték a Kereskedelmi Minisztérium Állami Munkásbiztosító Hivatalának orvosi előadójává. Később a Ferenc József Kereskedelmi Kórház kormánybiztosa lett.

Könyvei a haditengerészet szolgálatában töltött időkről és az ekkor megtett utakról, tárcái a tengerek világáról szólnak; úti élményeit nagyszabású, szép kiállítású, igen terjedelmes kötetekben tette közzé, számos etnográfiai és földrajzi írását közölték korabeli napilapok. Ő készítette el a korszak egyik legjelentősebb felfedezéstörténetét is, *A fehér ember útja* című munkájával. Érdemei a magyarság geográfiai ismereteinek terjesztésében egyedülállóak, mert tudományos igényvel szemlélődő, sokszor még a geográfusokat is felülmúló módon látta és láttatta a világot. 1923-ban öngyilkos lett.

Könyvei: *Negyvenezer mértföld vitorlával és gözzel* (1892); *A föld körül* (az előbbi átdolgozott kiadása) I–VI. (1906–1908); *Hét év a tengeren* (1903), *A fehér ember útja* I–II. (1911–1912).

(Tóth Gergely)

Bozóky Dezső

(1871 szept. 6., Nagyvárad – ?)

Sorhajó-, majd fregattorvos. Oklevelét 1894-ben Budapesten szerezte. Egy ideig a haditengerészet szolgálatában állt, mint sorhajóorvos. 1907–1908-ban a „Ferenc József” hadihajóval kelet-ázsiai vizeken járt. 1912-ben a Rimamurányi–Salgótarjáni Acélművek kórházának vezető orvosa lett, később mint magánorvos telepedett le Nagyváradon. Az 1928-as budapesti lakjegyzék szerint ekkor Budapesten élt mint őrnagy-orvos.

A korabeli sajtóban sok írása jelent meg. Írt egy kétkötetes könyvet is, *Két év Kelet-Ázsiában* címmel, mely a haditengerészetnél sorhajóorvosként eltöltött idők alatt Ázsiában tett utazásairól szól. E szép kiállítású, sok fényképpel illusztrált könyv a magyar utazási irodalom kiemelkedő alkotása.

Ő is, akárcsak Gáspár Ferenc, tudományos igényességgel szemlélődött útjai során, de munkásságát sajnos kevésbé tartják számon, mint Gáspárét.

Könyve: *Két év Kelet-Ázsiában* (1911).

(Tóth Gergely)

A tanulmány a Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéről (szerk. Farkas Ildikó–Szerdahelyi István–Umemura Yuko–Wintermantel Péter. Eötvös kiadó, 2009.) című kötetben fog megjelenni.

Kume Emiko

MAGYAR IRODALOM JAPÁNBAN

Ebben a tanulmányban szeretném bemutatni, hogy milyen volt a magyar irodalom terjedése és fogadtatása Japánban. Sajnos Japánban nem túl sok magyar irodalmi mű jelent meg. A Taisó-kortól kezdődően Tokunaga Jaszumoto közvetítette ezeket. Az ő írásainak segítségével állítottam össze egy átfogó anyagot arról, hogy mely művek és milyen formában kerültek bemutatásra Japánban. Ez az írás tulajdonképpen adattára lett mindannak az információnak, amelyhez csak hozzá tudtam jutni az Állami Könyvtárban végzett kutatásaimon keresztül, átvizsgálva könyveket, folyóiratokat és mikrofilmeket. Az interneten található fordításokat kihagytam. Természetesen lehetetlen minden részletet felölelni, de örömmel töltene el, ha eme forrásanyag útmutatóvá válna azok számára, akik érdeklődnek e téma iránt.

A Taisó-kortól a második világháború végéig (1912–1945)

Japánban a külföldi irodalom bekerülésének és elterjedésének kezdete a Meidzsi-korra (1868–1912) tehető, amikor is főleg napilapokban, sorozatként publikálták a műveket. A Meidzsi-kor húszas éveibe lépve (1888 után) már folyóiratok is kezdtek megjelentetni angol, francia vagy orosz irodalmi műveket. A magyar irodalom megjelenése Japánban a Taisó-kortól (1912–1926) indult meg. A Meidzsi-kor kiemelkedő irodalmi alakja, Mori Ógai (Mori Rintaró) 1912-ben lefordította és publikálta Molnár Ferenc „Altató mesé”-jét, majd a következő évben, 1913-ban „Az utolsó délután” és „A kocsi” című írásokat. 1914-ben kiadták Lengyel Menyhért „Rettenetes” című művét. A Molnár-művek 1915-ben a Kokumin Bunko Suppan kiadó *Sokoku Monogatari* (Elbeszélések több országból) című kötetében jelentek meg, míg Lengyel elbeszélése az Ivanami Soten kiadó *Kaeru* (Béka) című kötetébe került be. Mind a négy mű német nyelvű fordítás alapján készült. Nem meglepő, hogy Mori Ógai, aki számos nyugat-európai irodalmi alkotást fordított, érdeklődött a XX. század elején világhírnek örvendő Molnár Ferenc művei iránt. Ógai az 1909 és 1913 között megjelenő, külföldi irodalmi

epizódokból szemezgető *Mukudori Cúsin*ben körülbelül húsz cikket közölt Molnáról.¹ Ugyanebben az időben, 1917-ben jelent meg a *Világ tündérmeséi* 6. kötetében Szuzuki Miekicsinek (aki az *Akai Tori*, azaz „Piros Madár” című, gyermekmeséket és verseket összegyűjtő folyóirat alapítója, mely Mori Ógai és más alkotók támogatását is elnyerte) „A harang a tóban” című elbeszélése, melyet Jókai Mór „A tengerszem tündére” című meséje alapján írt. Erre a műre Tokunaga Jaszumoto később úgy emlékszik vissza, mint az első könyvre, amelyen keresztül megjegyezte Magyarország nevét.²

Molnár műveit a húszas–harmincas években a leglelkesebben a regény-, dráma- és meseíró, Szuzuki Zentaró fordította. Szuzuki a Tókjó Szenmon Gakkó (a jelenlegi Vaszeda Egyetem) angol irodalom szakán diplomázott, majd az *Aszahi Sinbun* újságírója lett. Harmincöt éves korában kezdett novellákat és meséket írni. 1922-ben Európába utazott, és valószínűleg ekkoriban ismerkedett meg Karel Čapek és Molnár műveivel. 1925-ben a Kinszei Dó kiadó gondozásában megjelent Molnár műveinek válogatott gyűjteménye. Az első kötetben helyet kapott a *Liliom*, a másodikban *A boldond ember szerelme* (Csidzsín no ai), a harmadikban pedig *A hattyú*. 1927-től a Daiicsi Sobó és a Noda Sobó kiadó Molnár drámáiból, novelláiból és regényeiből összesen tizenkét kötetet jelentetett meg Szuzuki Zentaró fordításában.³ Bár mindegyiket angolból fordították, az angol eredeti szöveg nem ismert, és a magyar címét sem tudjuk mindnek. Vajon miért érdeklődött ennyire Szuzuki Molnár Ferenc munkássága iránt? Ennek egyik oka lehetett, hogy ő maga is írt drámákat és meséket. A *Hirakarenu Tegami* utószavában így ír: „Molnár novelláit két típusba sorolhatjuk. Egy részük középkorú vagy idős úriemberek és fiatal hölgyek vonzalmát, vagy éppen középkorú nők és fiatal férfiak szerelmét jeleníti meg. A második típusba a gyermeklélektannal foglalkozó művek tartoznak. Tudjuk, hogy a szenvedély ábrázolásának tekintetében Molnár korának egyik legkiemelkedőbb alakja. A gyermekek világának megjelenítésekor egészen a kisgyermek lelkének mélyére hatol, ezáltal a művészi kifejezőmód legmagasabb szintjét tudhatja magáénak.”⁴ Szuzuki szerette Molnár szellemességét, humorát, mesevilágának tiszta ártatlanságát. Erre a Daiicsi Sobó kiadó munkatársa, Haszegava Minokicsi is felfigyelt. Ő így ír erről: „Mikor elolvastam a *Liliomot*, igen megszerettem Molnárt. Az általa ábrázolt emberek élete minden elfogultság nélkül tiszta és kifinomult. Intelligens, őszinte és tiszta szívű életutak ezek, olyan embereké, akiknek számos nehézséget kellett elszenvedniük.”⁵

A fordító és a kiadó ízlése egyezett, talán ezért is adott ki a Daiicsi Sobó kiadó ilyen nagy számban Molnár-műveket. Mindazonáltal nem jelenhettek volna meg, ha nincs olvasóközönségük. A Meidzsi-korban megindult az érdeklődés a külföldi irodalom iránt. Ez Anglia, Amerika, Németország, Olaszország, Oroszország és Észak-Európa után kiterjedt Közép-Európa és Magyarország irodalmára is. Létezett egy olvasói réteg, amely kedvelte és pozitívan fogadta az újságokban és irodalmi folyóiratokban bemutatásra kerülő külföldi irodalmi alkotásokat. A másik oka az lehetett annak, hogy Molnár művei könnyen befogadásra találtak, hogy a Nyugat-Európában és Amerikában színpadra vitt *Liliom* Japánban is bemutatásra került. A Hidzsikata Josi és Oszanai

¹ Mori Ógai: *Ógai Zensú* 27. Ivanami Soten, 1974.

² Tokunaga Jaszumoto: *Budapeszuto kaiszó* (Budapesti visszaemlékezések). Kóbun Sa, 1989, 163.

³ Szuzuki Zentaró fordításai a Daiicsi Sobó kiadásában: *A testőr*; „Kisa No Naka” (A vonaton, *Kindai Geki Zensú* 38, 1927); *Hirakarenu Tegami* (Felbontatlan levél, 1928); *Játék a kastélyban* (1929); *Otagai ni ai sitana* (Ha egymást szeretnénk, 1929); *Üri divat* (1930); *Macsi no Onna* (Városi nő, 1930); „Okuszan va Uszocuki” (Hazudik az asszony, 1931); *Koi va Szure domo* (Bár szerelmesek vagyunk, 1932); *Jokina Onnatacsi* (Vidám asszonyok). A Noda Sobó kiadásában megjelent regények: *Donau no haru va aszaku* (Kora tavasz a Dunánál, 1938); *Fuefuku Tensi* (Furulyázó angyal, 1938).

⁴ Szuzuki Zentaró: „(Utószó)”. In Molnár Ferenc: *Hirakarenu Tegami* (Felbontatlan levél). Daiicsi Sobó, 1928.

⁵ Haszegava Minokicsi. In Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban*. Daiicsi Sobó, 1929.

Kaoru rendezők által 1923. június 13-án megnyitott Cukidzsi Kisszínházban számos idegen nyelvből fordított színművet adtak elő. A Cukidzsi Kisszínház saját folyóiratot is kiadott, és a külföldi színtársulatokról szóló cikkekben magyar drámaírókat is bemutatottak.⁶ 1927. júniusában a Cukidzsi Kisszínházban Oszanai által fordított szövegkönyv alapján előadták a *Liliomot*. Oszanai a *Liliomhoz* és *Az ördöghöz* Oliver Hardford angol nyelvű fordítását használta fel. *A vörös malom* és *Az üvegcipő* című műveket pedig Kitamura Kihacsi fordította a bécsi Burg színházban előadott darabok szövegkönyvéből.⁷

A magyar lírát először Ikuta Sungecu költő ismertette meg Japánnal. A Sincsó kiadó *Világirodalmi gyűjteményének* 37. kötetében (1930), az észak-európai versek kötetének végén megtalálható Petőfi *Sókjoku* (Egy dal) című verse, ezzel a megjegyzéssel: „Helye nem az észak-európai versek között lenne, de mivel nem tudtam neki megfelelő helyet biztosítani, ezért úgy döntöttem, hogy ezekhez csatolom. Petőfi a magyar irodalomban olyan helyet foglal el, mint az orosz irodalomban Puskin” – írja magyarázatában.⁸ Ezután 1936-ban Metzger Nándor adott ki *Petőfi Sándor költeményei* címmel egy 88 oldalas kötetet, amely 25 mű fordítását is tartalmazta.⁹ A kötetben található egy bevezető, amely szinte legendaszerűen írja le Petőfi életútját. 1939-ben kiadták a *János vitéz és Petőfi többi versei* című kötetet, amely a már korábban lefordított 25 mű közül hetet, illetve a nyolc újabb művel együtt összesen 15 alkotást tartalmaz. Metzger a kötet jegyzetében azt írja, olyan művet akart választani, amely híven tükrözi a magyar nép realizmusát és képzeletgazdag jellemét. A következő évben, 1940-ben megjelent Arany János *Toldija* is. Metzger először 1929-ben, a magyar Külügyminisztérium kulturális és gazdasági küldötteként érkezett Japánba. 1932-ben újra Japánba utazott, ahol 1938-ig több magyar szépművészeti, képzőművészeti, iparművészeti és ipari kiállítást nyitott meg, előadásokat tartott, fordított és folyóiratoknak írt cikkeket.¹⁰ Mindkét kötetnek előszavát a Metzgert japán tartózkodása alatt támogató orientalista tudós, Siratori Kurakicsi írta. „A magyar léleknek és a japán mentalitásnak nagyon sok közös vonása van” – írja Siratori.¹¹ 1902-es budapesti tartózkodása alatt Siratori jó kapcsolatot alakított ki a nagy utazó és orientalista Vámbéry Árminnal és a turkológus Kúnos Ignáccal, valamint bekapcsolódott a kelet-ázsiai népekkel kapcsolatos kutatómunkába is.¹²

Ebben az időben tért haza Japánba Imaoka Dzsúicsiró, aki Magyarországon kilenc éven át széles körben népszerűsítette Japánt, majd 1931-ben a Külügyminisztérium megbízottjaként Japánban megkezdte Magyarország bemutatását. Amikor 1914-ben a magyar néprajzkutató, Baráthosi-Balogh Benedek Japánba érkezett, Imaoka Dzsúicsiró tolmácsolt neki németre. 1921-ben Baráthosi ismét Japánba látogatott, ekkor felkérte Imaokát, hogy vegyen részt a turáni mozgalomban. Imaoka bekapcsolódott a mozgalom tevékenységébe, és később Baráthosi javaslatára utazott Magyarországra.¹³ Hazatérése után összerendezte fordításait és írásait, és 1941 után folyamatosan jelentette meg azokat.

1941-től *A magyar nép költészete* (Aikoku Sinbun kiadó, 1941), *A magyar elbeszélés története* (Tőjódo kiadó, 1943), Madách Imre *Az ember tragédiája* (Rokumei Kan kiadó, 1943), illetve *A magyar irodalom története* (Tőjódo, 1944) került kiadásra.

⁶ „Cukidzsi Sogekidzso” (Cukidzsi Kisszínház). *Kaigai Gekidan Kindzsi*, 1926/9.

⁷ Oszanai Kaoru – Kitamura Kihacsi: *Szekai Gikjoku Zensú*, 22. Csúo Gendai Gekisú, Kindai Sa, 1927.

⁸ Ikuta Sungecu: *Szekai Bungaku Zensú* 37. Sincsó Sa, 1930, 516.

⁹ *Petőfi Sándor költeményei*. Vál.: Metzger Nándor. Maki Szeihon Suppan, 1936.

¹⁰ *Nihon to Tóosokoku no bunkakóirjú ni kan szuru kiszoteki kenkjú* (Japán és Kelet-Európa kulturális kapcsolataival kapcsolatos alapvető kutatások). Nihon Tóo Kankei Kenkjúkai, 1982, 103.

¹¹ Siratori Kurakicsi: „Előszó”. In Arany János: *Toldi*. Daiicsi Sobó, 1940.

¹² Siratori Kurakicsi, Sigaku Zassi, 1902/8.

¹³ Imaoka Dzsúicsiró: „Utószó” In *Hangari go dzsiten* (A magyar nyelv szótára). Nicsihan Bunka Kjóikai, 1973.

A magyar nép költészete című kötet felöleli a Balassi Bálinttól Juhász Gyuláig, a középkori irodalomtól kezdve egészen a jelenkori költészetig tartó időszakot. Mivel az akkor divatos turáni mozgalom irodalmi műveit is akarta ismertetni, ezért Imaoka beavagatta a kötetébe Túrmezei László és Zempléni Árpád verseit. Ahogyan Umemura Yuko említi az Imaoka munkásságát értékelő, *A Japán-tengertől a Duna-partig* című könyvében, a kötet sajátos jelentéssel bír, mint ezen időszak áramlatait kifejező, ritka mű.¹⁴

A két világháború között a fentiekén kívül kiadták még Földes Jolántól *A halászó macska uccája* (fordította Itó Eitaró, Mikasza Sobó kiadó, 1938) című művet, valamint Harsányi Zsolttól *az És mégis mozog a Földet* (Sincsó Sa kiadó), a *Csillagokat néző ember* (Naka Soten kiadó, 1942) és a *Magyar rapszodiát* (Kojama Soten kiadó, 1955).

A háború utáni időszak

A második világháborúban Japán és Magyarország is a vesztes oldalon állt, a háború után pedig a kelet–nyugati ellentétes ideológiai táborba kerültek. Az írók számára a háború azt hozta, hogy a vereség személyes tapasztalatából kiindulva egy újfajta kifejezés mód után kezdtek kutatni.

Az 1950-es években a Magyarországról Japánba hazatért Tokunaga Jaszumoto népszerűsíteni kezdte Molnár műveit és a magyar népmeséket, majd az 1956-os magyar forradalom után Imaoka Dzsúicsiró is újra megkezdte írói tevékenységét. A Kóbun Sa kiadó az 1960-as évek második felétől kezdte meg a világháború utáni magyar irodalom bemutatását. A tevékenységét addig szüneteltető Imaoka előkereste a tokiói légitámadásban elkeveredett nyers nyomdai lenyomatokat, újraserkesztette azokat, majd 1956-tól megkezdte kiadásukat, például *A magyar költészet gyűjteményét* (Sinkigensa kiadó, 1956), *A turáni irodalom gyűjteményét* (Sinkigensa kiadó, 1958), Madách Imrétől *Az ember tragédiáját* (Sinbisa, 1965), *A magyar művelődés kivonatos története* (Sinbisa, 1969). E kötetek közül külön említést érdemel *A magyar költészet gyűjteménye*, mely a *Magyar nép költészete* című kötetben már megtalálható verses műveken kívül tartalmazza Petőfi Sándor elbeszélő költeményének, a *János vitéznek* a teljes fordítását, Petőfi 54. másik versének fordítását, illetve a XX. századi költők közül Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső verseit is. *A magyar vers és próza története* és *A magyar művelődés kivonatos története* című kiadvány minden bizonnyal teljesíti azt a célkitűzést, hogy egy magyar nyelven tanuló ember megpróbálja nagy vonalakban bemutatni a Magyarország múltjában rejlő kulturális örökségeket. Az 1958-ban megjelent *A turáni irodalom gyűjteményében* megtalálhatók a turáni népek verseinek fordításai, a magyar népköltéssel és népdalokkal foglalkozó fejezetben pedig a *Kőműves Kelemen* és a *Molnár Anna* című balladák fordításai is. 1958-ban, több mint tíz évvel a háború után, a turáni költészetet Imaoka feltehetőleg abból a megfontolásból mutatta be, hogy – helyességétől függetlenül – ismertesse a turanizmus nézetét. *Az ember tragédiájának* 1965-ös kiadásával emlékeztek meg Madách halálának századik évfordulójáról, ami 1964-re esett. Ebben a kötetben megtalálható Madách életrajza, *Az ember tragédiája* színeinek összefoglalója, egy összevetés Goethe *Faustjával*, és a színpadi műről is olvashatunk.

A világháború után a magyar irodalom népszerűsítésének úttörője Japánban Imaoka után kétség kívül Tokunaga Jaszumoto volt. Az 1939-ben megkötött magyar-japán kulturális egyezmény lehetővé tette számára, hogy ugyanabban az évben Magyarországra utazzon tanulmányokat folytatni. 1989-ben megjelent *Budapesti visszaemlékezések*

¹⁴ Umemura Yuko: *A Japán-tengertől a Duna-partig*. Gondolat, 2006.

(Budapeszuto Kaiszó) című könyvében részletesen leírja, hogyan érkezett meg a második világháború kellős közepén, ötvennapos út után, a Hakone fedélzetén Kóbe kikötőjéből indulva, Olaszországon keresztül a budapesti Déli pályaudvarra. Beszámol 1942 májusában szárazföldön megtett, több mint egy hónapos hazaútjáról is.¹⁵ Tokunaga Magyarország iránti érdeklődésének forrása az volt, hogy középiskolás korában gyakran járt színházba, és a Cukidzsi Színházban látta Molnár *Liliomját*, illetve olvasta Oszanai Kaoru és Szuzuki Dzentaró Molnár-fordításait.¹⁶ Így később élete során számos Molnár-mű fordítását végezte el. Molnárt olyan írónak tekintette, aki valóban ismerte az emberi lélek szépségeit és szomorúságát. A legelső általa fordított Molnár-mű a *Liliom* volt (Ivanami kiadó, 1951). A filmkritikus Iidzsima Tadasi örömmel üdvözölte ezt, mint a Molnár-művek első eredeti nyelvből való, igen kiváló fordítását.¹⁷ Iidzsima autodidakta módon tanult meg magyarul. 1929-ben megjelentette a *Haba no Kokoro no Taiva* (Dialogus az anya szívében), 1935-ben pedig lefordította *A jó tündér* (Szeitó Sorin) című művet. Tokunaga úgy tekintett Iidzsimára, mint mesterére a magyar irodalom területén. 1931 körül, Magyarországra utazása előtt ismerkedtek meg a filmekben keresztül, és kettejük között a magyar filmek és irodalom kapcsán életre szóló barátság alakult ki.

Tokunaga Jaszumoto Magyarország iránti érdeklődése és kutatása minden területre kiterjedt. „Akik kicsiny népet választanak szakterületüknek, olyan dolgokkal kell foglalkozniuk, amiket az emberek nem nagyon ismernek, így előfordulhat, hogy a kutatási terület igen beszűkül. Éppen ezért úgy gondolom, amennyire csak lehet, sokféle dolog iránt legyünk érdeklődéssel. Az embernek rengeteg forrásanyagot kell keresnie, és muszáj minél többet tudnia” – írja.¹⁸ E szavakhoz híven, a nyelvtől kezdve az irodalom, a történelmen keresztül a filmekig, a zenéig és a régi írásokig a magyar kultúra minden területéről írt. Az 1950-es években, a különféle témák iránti érdeklődés jegyében számos ifjúsági irodalmat fordított le és mutatott be. 1954-ben megjelent *A világ népmeséinek gyűjteménye* sorozat 4., Közép-Európával foglalkozó kötete (Kawade Sobó kiadó), majd 1959-ben *A világ népmeséinek gyűjteménye felső osztályosoknak* 8. kötete, a Magyarországot felölelő rész (Hóbun Kan kiadó). Ez utóbbiban Ortutai Gyula és Arany János által gyűjtött népmesék kerültek bemutatásra. Az 1961-ben kiadott *A világ népmeséi és legendái* 4. kötetében (Szera Sobó kiadó) pedig „A magyar népmesékről és hagyományokról” címmel írt kommentárt.

Ami a magyar irodalmat illeti, a *Modern világirodalmi előadások* 8. kötetében található, „A magyar irodalom áttekintése”¹⁹ című jegyzete röviden bemutatja a XVI. századtól a világháború utáni tartó időszak irodalmi irányzatait, a Nyugat fontosabb íróit, a két világháború közötti és a második világháború utáni szerzőket és műveiket egyaránt. Az irodalmi művek közül kiemelte Molnártól *A Pál utcai fiúkat* (*Szöveggyűjtemény felső osztályosoknak* 93, Csikuma Sobó kiadó, 1953), és a *Marsallt* (*Modern drámák válogatott gyűjteménye* 7, Hakuszui kiadó, 1954), a „Nagyon könnyű történet”-et (*Európai novellák gyűjteménye* 11, Csikuma Sobó kiadó, 1961), illetve a „Híresztelés”-t, a *Három történetet*, Móricz Zsigmondtól a „Hét krajcár”-t, Heltai Jenőttől a „Fátum”-ot (*A világirodalom szórakoztató alkotásai* 11, Csikuma Sobó kiadó, 1961) és Jókai „A béka” (*Világirodalmi nagy gyűjtemény* 93, Csikuma Sobó kiadó, 1965) című művét. Bár sok köztük a rövid terjedelmű írás, mégis Tokunaga által kedvelt,

¹⁵ Tokunaga: *Budapeszuto kaiszó*, 163.

¹⁶ *Kindai Tanpen Sú* (Modern elbeszélések gyűjteménye). Szekai Bungaku Zensú 36. Szincso Sa, 1929.

¹⁷ Iidzsima Tadasi: *Molnár Ferenc Liliomjának eredetiből való fordítása Tokunaga Jaszumotótól*. (Tokugava Jaszumoto szan no genbun csokujaku o ivatte). Ivanami Soten, 1951. 21. sz.

¹⁸ Tokunaga Jaszumoto: „Hangarí kenkjú 50 nen. Rekisi to mirai” (A hungarológiai kutatás ötven éve. Múlt és jövő), 1984/12.

¹⁹ Tokunaga Jaszumoto: *Gendai Szekai Bungaku Kóza* 8. Kódan Sa, 1956, 250.

különleges vonzerejű művek ezek. Tokunaga Móriczról az *Árvácska* filmváltozatának kapcsán mint az eredeti mű írója tesz említést.²⁰

Iidzsima Tadasi az irodalmi művek fordítását Tokunagára hagyta. Helyette azokról a magyar színművekről, amiket angol, francia vagy magyar nyelven olvasott, a *Színházi Tanulmányok* című magazinban (Vaszeda Egyetem Irodalom Kar Drámaelméleti és Színművészeti Szak) négy sorozatban írt összefoglalót.²¹ Ezekben az általa olvasott művek tartalmát és kritikáját vetette papírra. A legrészletesebbek a kedvelt – és joggal kedvelt – írójáról, Molnárról írt értekezések és kritikák. Ezen kívül, sok szó esik Heltai Jenőről, a szintén lefordított *A tündérlaki lányok* írójáról,²² a különböző művek filmváltozatairól, a japán filmes körökben jól ismert Bíró Lajosról és kortársáról, a franciák által is ismert Illyés Gyuláról, akiről főként folyóiratokon keresztül szerzett tudomást. A drámaíró Iidzsima Tadasi szintén nagyra értékelte Molnár színműveit, és hálás volt Szuzuki Zentarónak, aki sok művét fordította le. Iidzsimának *A Liliom írója* című kritikájában²³ eredetileg a *Liliom* bemutatása lett volna célja, mégis inkább az általa kedvelt *Játék a kastélyban* című darabról ír részletesen. Valószínűleg ehhez az is hozzájárult, hogy igen lenyűgözte a Theater Comedy színház híres színészeinek, Mori Maszajukinek az előadása. A *Liliomot* és a *Játék a kastélyban* című színművet napjainkig is többször játszotta a Mingei Színtársulat, a Bunkaza Színtársulat és más kisebb társulatok is.

A magyar irodalmi művek sokoldalú fordításának és bemutatásának megindulása nagyban köszönhető volt az 1966-tól a Kóbun Sa kiadónál megjelent, *A modern kelet-európai irodalom gyűjteménye* című sorozatnak. A Kóbun Sa kiadó az 1964-es tokiói olimpia előtt, a Japánban foghíjas sportolási és edzésmódszerekkel kapcsolatos oktatókönyveket keresve bejárta Kelet-Európa országait. Ekkor talált rá a Szerzői Jogok Egyesületén keresztül a kelet-európai irodalom néhány ritka gyöngyszemére, és megtervezte ezeknek összegyűjtött kiadását. Eme gyűjtemény kapcsán szeretném kiemelni azt a folyamatot, amelyen keresztül a kelet-európai nyelvekben otthonos fordítók tapasztalatot cseréltek, majd fordítók következő generációja tovább vitte munkásságukat, és a kelet-európai irodalmat egyre szélesebb körben ismertté tették.

1966-ban, még mielőtt a Kóbun Sa kiadta volna gyűjteményét, megjelent egy magyar novellákat tartalmazó kötet, *A mélység vándora* címmel. Ez Csurka István „A mélység vándora” című művével együtt 11 írást tartalmazott, amelyek japán fordítását az orosz és lengyel irodalom tudósa, Kudó Jukió vetette össze az angol, francia és orosz nyelvű fordításokkal. Tokunaga Jaszumoto fordításában Kosztolányi Dezsőtől a „Fürdés” jelent meg, Hani Kjóko pedig megírta „A magyar irodalom a világháború után” című összefoglalót. Ahogy a szerkesztő, Kubó is megjegyzi, a kötet a második világháború előtti időszakról egészen a háború utáni időkig tartalmaz novellákat. A borítót az ismert előadóművész és festő, Aszakura Szecu tervezte, és biztosan sokaknak okozott örömet (jómagamat is beleértve), hogy a 12 magyar író novelláit az ő rézkarcai illusztrálták.

A modern kelet-európai irodalom gyűjteményének 3. kötetében (1966) két másik novella mellett helyet kaptak hosszabb írások is, például Fejes Endrétől a *Rozsdatemető* (fordította Hani Kjóko) és Karinthy Ferentől a *Budapesti tavasz* (angolból fordította Uemura Jukiko). A gyűjtemény minden kötetének végén található kommentár

²⁰ Tokunaga: *Budapeszuto kaiszó*, 1989, 85.

²¹ 1. Madách Imre, Csiky Gergely, Molnár Ferenc; 2. Herczeg Ferenc, Heltai Jenő, Bíró Lajos, Fodor László, Lengyel Menyhért, Zilahy Lajos, Bródy Sándor, Balázs Béla; 3. Háy Gyula, Németh László, Illyés Gyula; 4. Illés Endre, Gáspár Margit, Darvas József, Thurzó Gábor, Mesterházi Lajos, Dobozy Imre, Szabó Magda, Hubay Miklós.

²² Iidzsima Tadasi: *Szekai Tanpen Bungaku Zensú* 10. Hokuó, Tóó Bungaku. Súei Sa, 1962.

²³ Iidzsima Tadasi: Tokusú=Engeki no mirjoku. Liliom no szakusa. Higeki Kigeki, Hajakava Sobó, 1973, 22.

„A mű, ahogy én látom” címmel, melyekben ismert költők, regényírók írják le véleményüket. E kötet kommentárját Kidzsima Hadzsime írta. Kidzsima a költő Kuroda Kio 1956-os forradalmat megéneklő versét, a *Magyarország mosolyát* (Hangaria no Warai) idézve így ír: „A *Rozsdatemetőt* elolvasva elkerülhetetlen volt, hogy érdeklődésem ismét a magyar forradalom felé forduljon.”

Az 1967-ben megjelent 5. kötetben szerepelt Keszi Imre *Elysium* című műve, a 17 évet Japánban élt Kuvasima Katalin fordításában. A *Mainicsi Sinbun* volt berlini tudósítója, Kuvasima Kenicsi – aki „Keszi szereplői és irodalma” címmel Keszi több művéhez is írt kommentárt –, főként a humanista jelleget emelte ki ebben a műben, amely a főszereplő zsidó kisfiú szemével láttatja 1944 néhány hónapjának eseményeit. E kötetben „A mű, ahogy én látom” című jegyzetet a novellista és kritikus Szugiura Minpei írta. „Eme mű bizonyos értelemben az ellenállás regénye, és mindennél erőteljesebben festi le a peremre szorult zsidóság sorsát, mentalitását és egyedi életfilozófiáját.”

A magyar forradalom megrázta Japán íróit, és sajátos módon élték meg ezt. A *modern kelet-európai irodalom gyűjteményének* 4. kötetébe (1969) bekerült Déry Tibor négy novellája, a „Niki” (fordította Itakura Kacumasza), a „Vidám temetés” (fordította Kudó Jukió), a „Számadás” (fordította Kataoka Keidzsi) és „A cirkusz” (fordította Tokunaga Jaszumoto), ezen kívül Sánta Ferenc két műve, a *Húsz óra* és „A Müller család halála” is (mindkettőt Hani Kjóko fordította). A „Két író a forradalom közepén” című kommentárban Kudó Jukió Déry szereplőit és irodalmát, Ócuka Dzsucsi a magyar forradalmat, Hani pedig Sánta szereplőit és irodalmát mutatta be. „A mű, ahogy én látom” című részben Nakamura Sinicsiró – előre bocsátva, hogy Magyarországot nem ismeri jól – így ír: „Eme írást először hagyományos, konzervatív regénynek gondoltam, mégis az a benyomásom, hogy összetéveszthetetlenül a modern és előremutató művek közé tartozik.”

1974-ben a Hőszei Egyetem kiadója megjelentette Illyés Gyula *Puszták népe* című művét, melyet Kató Dzsiró – akinek Robert Musil műveinek japán nyelvre ültetését is köszönhetjük – fordított német nyelvből. A fordító e mű utószavában így ír: „Aho-gyan Bartók és Kodály a szegényes magyar vidékekről gazdag csokorba gyűjtötte a gyönyörű, romlatlan régi dalok virágát, úgy Illyésnek is sikerült mesterien kiemelnie a pusztából a hosszú időn át környezetétől elszigetelt és elszakadt, és éppen ezért romlatlan magyar lelket.”

A Kóbun Sa kiadó egészen az 1990-es évekig folytatta gyűjteményének megjelentetését. A magyar irodalmi művek közül a következők láttak napvilágot: 1976-ban Szabó Magda *Az őz* című regénye (*Egy színpadi színésznő vallomásai* alcímmel), Kuvasima Katalin fordításában. Mivel a mű nagyrészt a főszereplő, Eszter monológiájából áll, biztosan sok erőfeszítést kívánt a fordítótól a szövegnek a japán nyelvben használt női nyelvezetre, illetőleg udvarias nyelvre való átültetése. Mai szemmel nézve, talán túlságosan is ragaszkodik a nőies beszédstílushoz. 1978-ban Ikeda Maszajuki angol nyelvből lefordította Karinthy Ferencről az *Epepét*. Ikeda „Hős a labirintusban” címmel írt kommentárt a kötethez, elemezvén annak antiutópisztikusságát és expresszionista (manierista) esztétikáját. „Úgy is tekinthetjük a XVI. századtól egészen a XVII. századig tartó manierizmus esztétikumát és annak szellemiségét, mint egyfajta erőteljes fényforrást, ami megvilágításba helyezi Budai saját belső »labirintusát«, vagyis Karinthy antivilágát” – írja.

1988-ban Mijaszaka Icuko német nyelvből lefordította Kertész Ákos *Makra* című regényét. E kötethez „A háború utáni Magyarország irodalma és kora” címmel Hukaja Sitosi írt kommentárt, a háború utáni Magyarország társadalmáról és irodalmáról. 1998-ban Tokunaga Jaszumoto *A kékszakállú herceg vára* címmel novellagyűjteményt adott ki. Ebben Csáth Gézáról az „Apa és fiú”, és az akkor hangfelvételen megjelenő

Bartók-opera szöveggönyvének forrásaként lefordított Balázs Béla „A kékszakállú herceg vára” című művén kívül még tíz másik novella kapott helyett.

Ami a versgyűjteményeket illeti, 1973-ban, Petőfi születésének 150. évfordulóján, *Petőfi költeményei* címmel verseskötet jelent meg. A hatvankét verset összegyűjtő kiadványban negyvenhárom vers Imaoka Dzsúicsiró *A magyar költészet gyűjteményéből*, nyolc Metzger János *vitéz és Petőfi többi versei* kötetéből való, nyolc vers Ivaszaki Ecuko, kettő Kuriszu Makoto, egy pedig Ikeda Maszajuki fordítása. „A költő portréja” címmel a következő kommentárok találhatók a kötetben: Fekete Sándor: „Petőfi Sándor – A szabadságot kereső világi költő”, Köpeczi Béla: „Petőfi – Lázadó vagy forradalmár?”, Harmos István: „Petőfi és a magyar zene”, Hagivara Tadasi: „Tókai Szansi és Kossuth”. 1977-ben Ady Endre születésének századik évfordulóján megjelent az *Ady Endre költeményei*, ehhez Tokunaga Jaszumoto hét, Ikeda Maszajuki pedig tíz verset fordított.

A nyolcvanas évektől műfordításba kezdtek azok japánok, akik a hatvanas évek végén elindult csereprogramnak köszönhetően tanultak meg magyarul. 1993-ban az Oszakai Idegennyelvi Egyetemen beindították a magyar szakos képzést, ami szintén bővítette a műfordítók táborát. A világ legnagyobb könyvbemutató vásárán, a Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron pedig megkezdődött a magyar irodalmi művek bemutatása, melyekre már a tengerentúlon is felfigyeltek.

Ivaszaki Ecuko – aki 1968-ban *A Pál utcai fiúkat* (*Ifjúsági világirodalom összes 4.*, Gakusú Kenkjú Sa kiadó), 1979-ben pedig Sarkadi Imre *Tanyasi dúvad* (*A világirodalom legkiválóbb elbeszélései. Kelet-Európa*, Sinnihon Suppan Sa kiadó) című írását fordította le – a nyolcvanas évektől elkezdte azoknak a regényeknek a fordítását, amelyekbe mestere, Tokunaga Jaszumoto nem vágott bele. 1982-ben közreadta Konrád György az egész világon ismertté vált sikerkönyvének, *A látogatónak* fordítását a Kóbun Sa kiadásában. A mű a főhős, a gyermekjóléti osztályon dolgozó szociális munkás feljegyzései alapján a társadalom legalsóbb rétegéből való, szellemileg fogyatékos gyermekek életét örökíti meg. Ahogy a fordító is megjegyzi, nemzetközi elismerést kiváltó műről van szó, hiszen miközben a magyar társadalom nehézségeit ragadja meg, egyúttal a modern ipari társadalom és a bürokratikus rendszer problémáira is rámutat. Kétségtelenül azokat a japánokat is meghökkentette a műben ábrázolt társadalom, akik már éltek Magyarországon.

Fordításai között szerepel Karinthy Frigyes „Dódi”, Csáth Géza „A béka” és Tamási Áron „Csont és velő” című novellája (mind a *Kelet-Európai kísértettörténetek gyűjteményében* jelent meg, Kawade Sobó kiadó, 1994). 1992-ben Karinthy Frigyes groteszk és fantasztikus írásaiból 12-t mutatott be a *Szó va itte mo tobu no va jaszasi. Bungaku no bóken* (Akármit mondjunk is, repülni könnyű, Kokuso Kankókai kiadó) című kötetben, melyben szerepel például „A lélek arca”, a „Csodapók” és a „Följelentem az emberiséget” is. 1997-ben kiadásra került az *Erdélyi társaság* című novellagyűjtemény, mely címét Tamási Áron azonos című alkotásáról kapta (Kóbun Sa kiadó). A művek a XX. század eleje és az 1960-as évek között íródtak, és Ivaszaki az utószóban hozzáfűzi: „Ezek az íráson keresztül a magyar irodalomtörténet egy szegletét szándékoztam bemutatni.”

Ekkortájt kezdett Ivaszaki Ecuko a magyar női írókkal foglalkozni. 1996-ban a *Világirodalom* című irodalmi folyóirat decemberi számában Kaffka Margit élete és *Színek és évek* című regénye közötti összefüggéseken keresztül elemezte magát a művet. 2000-ben bemutatta Kaffka „Új típusok” és „Lázadó asszonyok” című novelláit (*Az irodalom ajándéka*, Micsitani kiadó), 2006-ban pedig „A révnél” című írását (*Zsebben elférő kelet-európai irodalom*, Szeibun Sa kiadó). 2000-ben a *Demokrata Irodalom* című folyóiratban „Tengerentúli irodalom ma” címmel a magyar irodalom helyének változását elemzi. A lefordított magyar irodalmi alkotások legjobbjait

példaként kiemelve, összefoglalójában olyan alcímek szerepeltek, mint: A szocialista rendszer alatt; Az '56-os forradalom után; A hetvenes évek sokszínű korszaka; A posztmodern kora; A formákat gondosan kidolgozó férfi írók. 2001-ben Örkény István *Rózsakiállítását* a Micsitani kiadó jelentette meg. A kisregény a felvétel és anyaggyűjtés folyamatát ábrázolva három haldokló lefilmezését írja le, és ezen keresztül objektívan közelíti meg a halált kérdését, mely mindenki számára elkerülhetetlen. Itt utalnék arra, hogy Örkény *Tóték* című drámájának fordítását 1985-ben Tojama város irodalmi társulatának előadása alkalmából Hirata Acusi végezte el.

Közvetlenül azután, hogy 2002-ben Kertész Imre megkapta az irodalmi Nobel-díjat, három napilap is különleges közleményként jelentette meg a hírt. Olyan alcímeket fűztek a cikkekhez, mint „A holokauszt, amit az egész világ megélt”²⁴ (Kume Emiko), „Magyar nyelven az egyetemes világ”²⁵ (Hukaja Sitosi), „Éleslátás, megfigyelőkészség és mély emberismeret” (Ivaszaki Ecuco)²⁶, „Auschwitzről ma (Visszatekintés), Ma is sokakat foglalkozató téma” (Kodzima Rjó)²⁷. A *Sorstalanság* japán fordítása 2003-ban került kiadásra, Ivaszaki fordításában (Kokuso Kankókai kiadó). A borítón ez áll: „Mestermű, melyben a Nobel-díjas író egy ártatlan fiú szemével láttatja a XX. század talán legnagyobb és legszörnyűbb örökségét, mely az emberiségnek rengeteg, még megoldandó problémát hagyott hátra.” A fordító az utószóban a következő címszavakkal illeti a regényt: Önéletrajzi formában írt történet a koncentrációs táborról, fejlődésregény, a nyelv-kritika regénye, a totalitárius társadalommal szembeni ellenállás regénye. Magáról Kertész Imréről és a műről a Tokiói Egyetem által megjelentetett *UP* folyóirat 2003. májusi számában jelent meg publikáció, a kelet-európai történelemmel foglalkozó kutató, Minamizuka Singo tollából. Bár az irodalmi Nobel-díj elnyerése által Kertész neve és a magyar irodalom is felkeltette az emberek figyelmét, mégis kérdéses, hogy a japánok közül vajon hányan olvasták el a *Sorstalanságot*. Ez idő tájt kezdtek megjelenni az interneten olvasói vélemények és hozzászólások könyvekről. Az irodalmi Nobel-díj odaítélésének kapcsán főként a fiatalabb korosztály blogírói fogalmaztak meg olyan véleményeket, melyekben az *Anna Frank naplójával* vetik össze a regényt.

Ivaszaki Ecuco 1997-től a *Tókjó Sinbun* „Világirodalom” rovatában évente egyszer jelentet meg cikket. 1997-ben és 2000-ben Esterházy Pétert és Nádas Pétert mint posztmodern írókat mutatta be, 2000 októberében Závada Pál *Jadviga párnája* című regényét mint a szocializmus tabuít ábrázoló művet, 2002-ben Örkény *Rózsakiállítását* és Illyés Gyula *Kháron ladikján* című írását az öregség és a halál regényeiként ismertette. 2003-ban Kertészről „A holokausztirodalom egyetemessége” címmel írt, 2004-ben Rácz Zsuzsát, Kaffka Margitot és Szabó Magdát az adott kort megfestő női írónaként, 2006-ban Bánki Évát és Zavadát mint egyedi sorsú alkotókat mutatta be.

Vaszeda Mika, a magyar nyelv jeles kutatója 1991-ben megjelentette *Budapest a századfordulón* című fordítását (Hakuszui Sa kiadó), mely az amerikai történész, John Lukács *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture* (Weidenfeld & Nicolson, 1988) című könyvének japán kiadása. E mű a magyar költők és írók műveinek egy részét bemutatva, életteli képet fest a századforduló Budapestjéről és annak kulturális életéről. Úgy gondolom, hogy egy olyan kiváló anyagot választott fordításra, melyből egészen a jelen korig megismerhetjük a kultúrtörténetet. 1995-ben Vaszeda Ráth-Végh István: *A könyv komédiája* című művének rövidített fordítását is közreadta (Csikuma Sobó kiadó). Talán a *Budapest 1900* fordítása közben dönthette el, hogy a japán olvasóközönséggel megismerteti ennek az 1870-ben született kultúrtörténésznek

²⁴ *Tókjó Sinbun*, Júkan (Esti kiadás), 2002. 10. 12.

²⁵ *Aszahi Sinbun*, Júkan (Esti kiadás), 2002.10. 24.

²⁶ *Mainicsi Sinbun*, Júkan (Esti kiadás), 2002. 10. 26

²⁷ *Aszahi Sinbun*, Júkan (Esti kiadás), 2002. 11. 20.

a művét is. *A könyv komédiája* egy 500 oldalnál is terjedelmesebb munka, a fordító így magyarázza válogatását: „Valójában magának a könyvnek a témájába illeszkedő esszéket válogattam ki.” Vaszeda 2006-ban bemutatta Krasznahorkai László *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* című művét (Sórai Sa kiadó). Krasznahorkai fél évig Kiotóban tartózkodott, ez idő alatt a hagyományos japán kultúra kutatásában mélyedt el, így született ez a könyv. „A cselekmény a mai Kiotóban játszódik, azonban az elbeszélő pillantása a tereken és időközön átívelő univerzumban szabadon futkos. Talán a leghelyesebb azt mondani, hogy egy időnként filozofikus gondolatokat, merengéseket megjelenítő, általánosságban szólva a természetről és az emberről elmélkedő regény” – írja az utószóban a fordító. 2008 novemberében jelent meg Esterházy Pétertől a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* a Sórai Sa kiadónál. 2000-ben a 19 fejezetes *Láthatatlan város* fordítása lett bejelentve,²⁸ ám a teljes műre várni kellett. Azok a japán olvasók, akik a regény „Lefelé a Dunán” alcíméből útiregénynek gondolva fognak a könyv olvasásához, bizonyosan zavarba jönnek néha Esterházy világával szembesülve, helyenként meglepődhetnek, és igen élvezetesnek találhatják. Érdekes lenne megtudni, hogy a „hivatásos utazó” beszámolóját miként értelmezték a japán olvasók. Nagy segítséget nyújtanak Esterházy és a könyv megértéséhez a kimerítő magyarázatot nyújtó jegyzetek és a fordító utószava.

2003-ban Hirano Kjóko német nyelvből fordította le Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regényét, melyet a Súi Sa adott ki. Márai halála (1989) után újraértékeltek a regényt, és ma már 35 nyelven szerepel kiadásban, így Japánban is azonnal hozzáláttak a műfordításhoz. A híres kritikus, Kavamoto Szaburo szavai olvashatóak a könyv borítóján: „Hosszú idő után találkozom olyan irodalommal, ami Thomas Mann és Hermann Hesse világára emlékeztet. Leszámítva a barátságunk az a nemeségét, amely átragyogja a korszakot, egy végtelenül szomorú és az embert szíven találó történet.” Úgy tűnik, sokan lehettek, akik e pár ajánló sor hatására szerezték be a regényt. Nagacuka Kjózó színművész színpadra alkalmazta, és 2008 májusában a Haijúza társulat előadásában a közönség elé került a darab, melynek nagy sikere volt.

Harada Kijomi a magyar versek japán nyelvre fordításának nehéz feladatába vágott bele. Harada francia nyelven találkozott a „Párizsban járt az ősz” című költeménnyel, és beleszeretett Ady verseibe. 2006-ban megjelentette az *Új verseket* (Micsitani kiadó). Az ismertetőben részletesen ír Adyról, az *Új versekről*, továbbá a kötetben visszatérő három városról: Budapestről, Nagyváradról és Párizsról. Idéz levelezésekből, iratokból, újságcikkekből. Adyról 1997-ben jelent meg Tasiro Naoja értekezése „Ady Endre lehetőségei – közép- és kelet-európai modernizmus” címmel az *Orosz és közép-európai kutatások* első számában (Oszakai Idegennyelvi Egyetem, Európai Tanulmányok). Ebben elemzi Közép- és Kelet-Európa, Magyarország, valamint Ady modernizmusát, és össze is veti azokat Nyugat-Európáéval. Kitér arra is, hogyan fogadták Adyt a környező nemzetek irodalmában.

A rendszerváltást követően a két ország közti kapcsolatok igen gyorsan fejlődtek, a korábbiakhoz képest Magyarország jóval közelebb került Japánhoz. Időnként már nem csak szakfolyóiratokban is megjelennek magyar irodalmi alkotások. Például 2000-ben az *Artex* művészeti magazinban Kosztolányi *Esti Kornél* című novellafüzérének 18. fejezetét publikálták (fordította Umemura Yuko).

A magyar népmesék fordítására is ki kell térnünk. Az 1950-es években Tokunaga Jaszumoto fordított népmeséket, ezután 1980-ban a Kóbun Sa kiadó publikálta az összesen tíz kötetes *Kelet-Európa népmeséi* című sorozatot. A *Magyar népmesék* kötetben található 46 mesét Ikeda Maszajuki, Ivaszaki Ecuko és Kume Emiko fordította, és ezek

²⁸ Vaszeda Mika: *Arany Budapest*. Micsitani, 2000.

nagyrészt az Illyés Gyula szerkesztette *Hetvenhét magyar népmeséből* lettek kiválasztva. Ez volt az első, csak magyar népmeséket tartalmazó kötet. 1996-ban az Ivanami Bunko kiadó megjelentette az Ortutay-féle *Magyar népmesegyűjteményt* (fordította Tokunaga, Isimoto Reiko, Ivaszaki, Kume). Ez tartalmazza az Ortutay Gyula szerkesztésében megjelent, háromkötetes *Magyar népmesék* gyűjteményből kiválasztott és lefordított 43 mesét, valamint az első kötetben található, Ortutay által a magyar népmesékről írt, közel hatvanoldalas ismertetőt. Ez az ismertető hasznos lehet a Magyarországot kevésbé ismerő olvasóközönség számára, hiszen érinti a magyar történelmet, kultúrát, a magyar nemzeti jelleget és a paraszti életet is. Nagyon érdekesítően, ismeretterjesztő jelleggel arról ír, hogy mit is jelent tulajdonképpen a népmese a magyaroknak. A népmeséket Japánban nem csak könyv formában olvassák, hanem felnőttek mesélik gyermekeknek könyvtárak, helyi közösségi központok felolvasó köreiben.

A magyar gyermekkönyvekről, képeskönyvekről is szeretnék említést tenni. Tokunaga 1958-ban Balázs Béla *Az igazi égszínkéék* (Tókjó Szógen Sa kiadó) című, gyermekeknek szóló könyvét adta közre. Ivaszaki 1981-ben Benedek Elektől a *Szélike királykisasszonyt*, illetve az író további négy gyerekmeséjét adta ki (*A világ tündérmeséi* 15, Kódan Sa kiadó). Nem sokkal később, 1984-ben Janikovszky Éva *Málnaszörp és szalmaszál* (Dainihon Toso kiadó) című mesekönyvét, 1991-ben pedig Karinthy Frigyes öt történetét, köztük a „Margitka álma”-t (Kokuso Kankókai kiadó) jelentette meg. Az ifjúsági olvasók körében a legolvasottabb mű Molnár Ferencről *A Pál utcai fiúk*. Több kiadás is megjelent, így 1953-ban Manzava Tósi fordítása (*Szöveggyűjtemény felső osztályosoknak*, Csikuma Sobó kiadó), 1957-ben Uno Tosijaszu fordította újra (*A világ gyermekirodalmá összes II.*, 10, Tókjó Szógen Sa kiadó), majd 1959-ben *Akasacu Sónen Dan* (A vörösingesek) címmel Nisihara Kó jelentette meg (Kin No Hosi Sa kiadó). 1961-ben Tokunaga Jaszumoto (*Gyermek-világirodalom gyűjtemény*, Kódan Sa kiadó), 1969-ban Ivaszaki Ecuko (Gakusú Kenkjú Sa kiadó), 1978-ban pedig Jamagucsi Hideki (Sógaku Kan kiadó) fordítása jelent meg. A képeskönyvek közül egyöntetű sikert aratnak Marék Veronika művei, hiszen a japán gyerekek nagyon kedvelik, és egy-egy kötete biztosan megtalálható bármely gyermekkönyvtárban. 1965-ben Tokunaga Jaszumoto mutatta be a *Laci és az oroszlánt* (Fukuin Kan kiadó). 1973-ban Hani Kjóko lefordította a *Jó éjszakát, Annipannit* (Fútó Sa kiadó), ezután 2008-ig 14 kötetet adtak ki az Annipanni-, Kippkopp-, Boribon-, és más történetekből. Mija Kószei fordítói munkájának köszönhető két kötet, melyek a Fukuin Kan kiadó gondozásában jelentek meg. Ucsikava Kazumi pedig Bálint Ágnes két képeskönyvét (Tojamabó International kiadó, 2006, Kaiszei Sa kiadó, 2007) és Janikovszky Éva gyermekkönyvét adta közre japánul (Nora Sobó kiadó, 2008).

A magyar tudományos-fantasztikus irodalomból 1979-ben Lengyel Péter *Ogg második bolygója* című regényét jelentette meg a Hajakava Sobó kiadó, 1980-ban pedig *A kelet-európai tudományos-fantasztikus irodalom mesterművei* kötetben (Tókjó Szógen Sa kiadó) Kemény Dezső *A harmadik generáció* és Csernai Zoltán *Kövek* című írásain kívül még két másik mű került bemutatásra. A fordító, Fukami Tadaszi jegyzetében gondosan bemutatja a magyar science-fiction irodalmat, Jókai Mór munkára is utalva.

1977-ben a Japán-Magyar Baráti Társaság magyar nyelvkurzust indított, aminek köszönhetően megnőtt a magyarul tanulók tábora. 1993-ban az Oszakai Idegennyelvi Egyetemen megalakult a magyar szak, mely a nyelvkatatók kinevelését biztosította. A társaság 1986-ban rendezte meg első alkalommal a Magyar Fesztivált, ahol Orbán Ottó és Kidzsima Hadzsime költők „A magyar és a japán költészet” címmel tartottak felolvasást és beszélgetést, illetve Jancsó Miklós filmrendező és Ikeucsi Oszamu, a német irodalom kutatója tartott előadást „Nyugatot és Keletet összekötő városok – Budapest és Bécs” címmel. Az 1992-ben, másodszor megtartott fesztivált „A magyar

dráma – felolvasás és szimpózium” címmel rendezték. Ez alkalomból Szeki Hiroko színművész olvasott fel egy részletet Örkény István *Macskajátékából*, a szimpóziumot pedig Földes Anna irodalomkritikus és Gyurkovics Tibor nyitották meg. A második fesztivál után a magyar irodalom, népmese és történelem fordítói és kutatói, a célból, hogy a későbbiekben is rendszeresen összegyűljenek és ismereteket cseréljenek, megalapították a Magyar Irodalmi Klubot. 2000-ben, a harmadik Magyar Fesztiválon „Az irodalom öröme” címmel fórumbeszélgetést szerveztek. Előadást tartott Esterházy Péter író, majd beszélgetés következett Göncz Árpád köztársasági elnökkel és Numano Micujosival, az orosz és kelet-európai irodalom kutatójával. Ekkora már bővíthetett a magyarul tanulók vagy már tudók köre, hiszen több mint 150 résztvevő volt jelen. Ebben az időben Esterházy művei még nem voltak kiadva Japánban, ezért az irodalmi klub tagjaival az élen a szerző írásaiból *Arany Budapest* címmel tíz lefordított esszé jelentettek meg 2000 áprilisában (Micsitani kiadó). Ma a Magyar Irodalmi Klub 15 tagot számlál (Kume Emiko vezetésével), és évente 5-6 találkozót tartanak, ahol a tagok előadnak fordításaikból, vagy kutatási témáikról és olvasmányaikról számolnak be. 2009-ben, a negyedik Magyar Fesztiválon a tervek szerint Visky András erdélyi író és drámaíró tart előadást „A magyar népmese és folklór színházi megközelítése” címmel.

Végül egy Magyarországról írt esszégyűjteményről, Tokunaga Jaszumoto Budapestről szóló, háromrészes művéről szeretnék említést tenni.²⁹ A *Budapest antikváriumában* a szerző mesél Molnárról, a régi könyvek útjáról, magyar zenészekről, Budapest jelenéről és régmúltjáról. A *Budapesti visszaemlékezésekben* ír például Petőfiről és Móriczról, a magyar filmekről, többek közt Szabó István *Bizalom* című művéről. A *Budapesti naplóban* pedig a magyar-japán kulturális kapcsolatok történetéről számol be, valamint magyarországi tanulmányútjáról (1939–1942) fennmaradt feljegyzéseit adta közre. Ez a háromrészes munka mostantól Japánban a magyar irodalom és kultúra befogadásának alapműveként szolgál, egy hátrahagyott örökség a Tokunaga nyomdo-kaiba lépő tudós generációnak, azoknak, akik szeretnék a magyar irodalomról, kultúráról többet megtudni.

A tanulmány a Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéről (szerk. Farkas Ildikó–Szerdahelyi István–Umemura Yuko–Wintermantel Péter. Eötvös kiadó, 2009.) című kötetben fog megjelenni.

²⁹ Tokunaga Jaszumoto: *Budapesuto no furuhonja* (Budapest antikváriumai). Kóbun Sa, 1982; *Budapesuto kaiszó* (Budapesti visszaemlékezések). Kóbun Sa, 1989; *Budapesuto nikki* (Budapesti napló) Szerk.: Kavahira Icuko. Szindzsuku Sobó, 2004.

Erdős György

JAPÁN IRODALOM MAGYARORSZÁGON 1990-TŐL

A „zöldőr”

Amire nem lehettünk eléggé felkészülve – bekövetkezett: a kilencvenes évektől előntött bennünket a japán kultúra, vagyis annak egy igen erőteljes, penetráns áradata. A dübörgő invázió addigra Nyugaton már kiépítette támaszpontjait, tekintélyes hálózatra tett szert, főleg Amerikában. Onnan kezdve, de több irányból, folyamatosan árad azóta is a zömében válogatatlan anyag, kitöltve nálunk is a rendelkezésére álló piacteret. A japán irodalom hagyományosan elismert képviselői a szélekre szorulnak, őket inkább csak a bennfentes, ám örvendetesen egyre bővülő japanista körökben ismerik és szeretik.

A gátakat az addig törmelékeknek tekintett képregény-manga, meg a rajzfilm-animáció törte át, nyomukban lohol az interaktív netes játékok tömkelege. A rajongók szerint mindezek között vannak igazi gyöngyszemek is – gondos kereséssel fel lehet őket fedezni. A felületes szemlélő számára azonban e műfajokban nagyrészt a profi giccs aratja diadalait, bizonyítva, hogy micsoda burjánzás létezhet a jó ízlés határain túl. Kalandok, mesék, határtalan fantázia! Valójában többnyire csak gondolatilag kilúgozott, tartalmatlan, de grafikailag divatosan giccses anyagról van szó, mely azzal kecsgetet, hogy megszabadulhatunk az olvasás nyűgétől, csak lapozni kell. A történetek még akkor is élvezhetőnek tűnnek, ha eközben néhány oldal összeragadt. Bármikor letehető és másutt újrakezdhető, de ha egyszer rákapott valaki, nem lehet leszokni róla. Gombamód szaporodik, nem lehet tudni, hogy mérgező-e, vagy sem. Annyi bizonyos, hogy igen kapós, és elzárja az olvasókhoz vezető utat a komolyabb, időigényes művek elől.

045
PRAE

A manga és anime betette nekünk az ajtót, és kitette a táblát: „megtelt”. Mondják – nem utolsósorban az egyetemeinken tanuló japán szakosok –, hogy a fiatal Japán-fan nemzedékek már ezen nőttek fel, állítólag ebből tanultak meg japánul, ezt fogyasztják, gyűjtik és utánozzák. Az is igaz, hogy ezeknek köszönhetően tömegestül tódulnak a diákok japánt tanulni, és a nap meg az éjszaka bármely órájában lehet hallani japán szöveget a tévéből.

Az elmúlt század fanyalgását félresöpörve a kultúrantropológia már nem nézi le sem a „végfogyasztókat”, sem ezeket a kulturális „végtermékeket”. Teszi ezt abban a hiszemben, hogy kedvenceiből egyszer majd klasszikusok lesznek, csak ki kell várni. A műfaj sajátos nyelvezetét, problematikáját, világnézetét már nagyon sokan értik, de – mint ez a fenti eszmefuttatásból is kiderült – e sorok írója nem tartozik a rajongók népes táborába. Sajnos, ezúttal kissé önkényesen, de el kellett szakítanunk e témát a japán irodalom magyarországi fogadtatásától. Bizonyosan akad majd olyan kutató, aki képes lesz a teljesség áttekintésére. A kulturális marketing mindenesetre éberren figyelni az egész területet, legalábbis a nyugati sikerlistákat.

Mégse hamarkodjunk el az ítélezést. El kell ismerni, hogy üzlet van ebben a populáris terméközönben: nem is kevés... Törődünk bele és hagyjuk a témát a specialis-táknak.¹

Egyszóval a Japán iránti figyelem középpontjában nem a hagyományos értelemben vett japán kultúra áll. Nem könnyű kimondani, de tény, hogy a *kilencvenes évektől napjainkig és talán még tovább is a manga és az anime korszakát éljük*.

Haiku - magyarul²

A hígsággal szemben a töménység, a sötétség után világosság: a tradicionális japán vers újjászületett *magyar* nyelven, méghozzá a fentiekben emlegetett bennfentes orientalista körök önzetlen lelkesedéséből, holott eleddig a haiku, a tanka csak ügyyel-bajjal (és messze az átlagon felüli tehetséggel) művelhető műfajnak látszott. Az elmúlt évtizedek alatt azonban bőven termett minálunk a magyarul újjászületett japán vers, a Károli-egyetem japán szakán Vihar Judit diákjai, a Terebess Kiadó bőven ontják ma is a jobbnál-jobb darabokat. Százszámra olvashatunk magyar nyelvhez illesztett és többnyire jól sikerült műveket ebben a műfajban.³

A kézenfekvő, rövid sorokból álló műfajokon túl még merészebb kísérletek is napvilágot láttak a kilencvenes évek óta: a legelvontabb japán színpadi műfaj, a nó-dráma néhány remekműve is olvasható magyarul.⁴ A bennük rejlő rendkívüli adatgazdagság megköveteli a feltétel nélküli odaadást, a legkomolyabb erőfeszítéseket, kissé túlterhelve az olvasót és nehezítve a szövegek megértését. A nem mindennapi teljesítmény azonban jó és követendő példát mutat. Bizonyítja, hogy ez a feladat sem megoldhatat-

¹ Vágvölgyi B. András: *Tokyo underground*. 2. bőv. kiadás. Budapest, Ulpius-ház, 2004.

² Lásd *haiku.hu*; Macuo Basó: *Százbetven haiku*. Ford.: Fodor Ákos, Racskó Ferenc. Budapest, Terebess, 1998; *Haikuk és wakák*. Vál., ford.: Szántai Zsolt, Rózsa Mátyás. Szeged, Szukits, 2001; *365 waka. Klasszikus japán versek az év minden napjára*. Vál., ford. Szántai Zsolt. Budapest, Trajan, 2006; *Kínai és japán versek*. Bev. ford. Kosztolányi Dezső. Reprint. Budapest, Laude, [1998]; Csicsibu Szeuko: *Az ezüstdob*. Ford. Farkas Ildikó. Budapest, Kossuth, 2002; Baranyi Ferenc: *Kapaszkodom beléd. Japán szerelmes versek*. Budapest, General Press, 2002; *Japán költészet*. Ford.: Faludy György. Budapest, Glória, 2000.

³ Terebess gyűjtemény (*terebeess.hu*) Nemcsak a japanisztika, a magyarországi Kelet-kutatás egyik sarkalatos pontja. Könyvtára és virtuális tára gazdagabb, mint akármelyik antikvárium. Könyvkiadója pontos és megbízható, haiku-költők menedéke. A *terebeess.hu* a kötelező olvasmányok után kutató diákok búcsújáró helye. Az egész intézmény – ázsiai kereskedelmi bolthálózatba ágyazva – az orientalista polihisztor, Terebess Gábor „meghosszabbított árnyéka”.

⁴ *Nó-drámák. Középkori japán színjátékok*. Ford.: Kemenczky Judit. Budapest, Orpheusz, 1994.

lan, hovatovább akadt olyan vállalkozó szellemű tudós, aki a legrégebbi japán irodalomból a *Kodzsiki* magyarításában rejlő kihívást is elfogadta.⁵

A verselési kísérletek azonban már elszabadultak arról a területről, ahol még – minden darabra kiterjedő figyelemmel – szemmel lehet tartani őket. Ami pedig a nődrámákat vagy a *Kodzsikit* illeti, azok a szellemi akrobatika szédítő magasban lengő trapézain repkednek ide-oda a japán és a magyar nyelv kifejezési lehetőségei között. A bátorság tiszteletreméltó, remélhetőleg a példa nagyszámú követőre akad, különben – hozzáértő olvasók híján – az illusztris szerzők kénytelenek lesznek egymás műveit olvasni.

Mindenekelőtt azonban felvetődik még egy (látszólag) nem túl lényeges kérdés: egyáltalán sikerült-e már egységesíteni az 1990 óta eltelt idő alatt a (nem latin betűs) keleti nyelvek szavainak átírását, pontosabban gond nélkül sikerült-e átültetni a japán nyelv szavait, neveit a magyarba? A szabályzat már a hetvenes években bevetésre készen állt, a nyolcvanas években pedig maga a Magyar Tudományos Akadémia döntött erről.⁶ Vajon elegendőnek bizonyult-e az eltelt negyedszázad ahhoz, hogy megoldjuk a japán nevek, szavak magyar átírásának problémáját? Sikerült-e legyőzni hazai pályán a világbajnok Hepburn-rendszert, vagy sem? (Vajon a magyar szövegben sutábban hangzik-e a „Muszasi”, elegánsabb-e a „Musaszi”?)

Végeredményben a magyarul megjelent japán művek olvasóinak még napjainkban is el kell viselnie az angolos és a magyaros átírás szabálytalan, ötletszerű alkalmazását. A magánhangzók esetében, mintha nem számítanának, meg kell alkudnunk a hosszúság hiányával, vagy a hangok éppen oda nem illő használatával. Csak reménykedni tudunk abban, hogy ebben a mostani kiadványunkban talán egységes lesz az átírás, jóllehet a jegyzetekben nem lehet garantálni. Egykor a legendás orientalista, Ligeti Lajos professzor, az MTA alelnöke ellentmondást nem tűrő felszólítására e sorok írója a *Filológiai Közönyben*⁷ kénytelen volt a *Keleti nevek és szavak magyar átírása* című akadémiai „szabvány” mellett határozottan állást foglalni, de ma már csak a beletörődés, a rezignáció gyógyírját tudja ajánlani a vitában felhevült ellenfeleknek. (Gondoljanak csak arra, hogy mennyivel nehezebb megoldani a magyar szavak átírását japán katanával!)

A mai kiadók különben sem gyötrik a fordítót a szövegek szétszedésével, majd újbóli összerakásával, a nyelvi kontrollszerkesztő honoráriumára felesleges fényűzésnek tűnik. Ha pedig az idegen nyelvet ismerő fordító esetleg elvétí az átírást, hogyan tudná azt helyesbíteni a könyv nyelvtanilag kevésbé járatos szerkesztője?

Hiába tételezzük fel, hogy ma már nem vitatható az eredeti nyelvből történő fordítás alapkövetelménye, változatlanul nagyobb az angol közvetítéssel magyarított művek aránya. A világsikerek nyomába szegődő kiadók inkább a jobban ellenőrizhető, (ismerős) angol fordítógárdájukban bíznak, még arra is ügyelnek, hogy az egyenesen japánból fordított könyveknek legyen meg az angol változata. A japanisták pedig jobban szeretnek igazi tudományos művekben búvárkodni, mintsem a piacra dolgozó kiadóknál ajánlani magukat.

⁵ *Hagoromo, Tomoe, Jamamba*. Vál., ford. Schönau Beatrix [Szabó Mária]. Budapest, Primo, 1992; Szabó Mária: *Zeami színháza és a nő elmélete*. Budapest, Primo, 1992; *Kodzsiki*. Ford.: Kazár Lajos. Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982.

⁶ *Keleti nevek magyar helyesírása*. Főszerk.: Ligeti Lajos; szerk.: Terjék József. Budapest, Akadémiai, 1981.

⁷ Erdős György: „Keleti nevek magyar helyesírása”. *Filológiai Közöny*, 1982/1. 157.

Az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) katalógusában éppen 108 japán vonatkozó-sú irodalmi művet tartanak számon 1990 óta. Természetesen a művek felsorolása nem lehet teljes, de a szerző és cím szerinti keresés segítségével kiegészíthetjük.⁸ Jegyzeteinkben csak példákat említünk a teljesség igénye nélkül.

Az OSZK listája jószereivel japán mesék magyar fordításával kezdődik.⁹ Japánban az ősidőktől fogva mindmáig – akárcsak az egykori kínai iskolákban – az olvasás be-yakorlására tanmeséket használnak, és ezek egyben az erkölcsi nevelés példatárául szolgálnak. A kitűnő magyar fordítók felfedezték, kiásták a nyelvünkhöz legjobban illő darabokat az elmúlt évtizedekben. Tudomásunk szerint mégsem lett közkinccsé nálunk a japán mesék gazdagsága. Hiába törték magukat a japán irodalom nagyjai ebben a műfajban, a hamar felszűnő magyar gyermekközönség figyelmét más, ingerekben dúskáló műfajok kötik le. Japánban talán lassabban „öregednek” a gyerekek, Marék Veronika meséi például számtalan kiadást megértek odakint.¹⁰

Könnyű lenne a mégiscsak gyerekeknek szóló japán meséket magyarra áttenni? Csak az hiszi ezt, aki nem próbálta még. A japán környezet, a különös szokásvilág, az évés-ivás-ruházkodás, a tájszólás, a régies nyelvhasználat, az olykor észrevehetően elrejtett csattanó kiásása valóságos fordítói öttusaverseny, a legkülönfélébb próbák sora. A magyar fordítók példája bizonyítja: aki japán mesét szerencsésen át tud hozni magyar nyelvterületre, az jóformán minden egyéb nyelvi feladatot is könnyűszerrel képes megoldani. Rengeteg munka fekszik a mesefordításokban, de jó lenne megtalálni a lehetőségét az erőfeszítésekkel arányos hasznosításnak is.

Ide tartozna még a felnőtteknek szóló egyszemélyes mesélő műfaj, a rakugo. Ez maga a tömény és igen nehezen emészthető japán humor. (Leírva már nem az igazi.) Régebben volt kísérlet a hagyományos, Edo-kori rakugo fordítására is, újabban a japán nyelvi versenyek résztvevői kezdik felfedezni.¹¹

A tárgyalt időszakban a klasszikus japán regényirodalmat Akutagava vezeti fel, egy újszerűen ható, átdolgozott kiadással, a japán nyelvi lektorálás kiigazításaival ellátva.¹² Az író életművének teljességétől azonban még irdatlan távolságok választják el a magyar olvasót. „Nagy siker volt” jelszóval újra kiadják Kavabata Jaszunarit, Abe Kóbót, ugyanakkor megjelenik újabb Tanizaki Dzsuniciró könyv, Nacume Szószeki egyik sokat emlegetett regénye is végre megjelent magyarul.¹³ A már klasszikusnak számító Misima Jukio mellett Ōe Kenzaburó is megtalálható.¹⁴

⁸ Lásd *nektar.oszk.hu*, ETO 895.6* (A buddhista hagyomány szerinti, az emberi keserveket felsoroló, ugyancsak 108 tételből álló listával való összeesés csupán a véletlen játéka.)

⁹ *Bűbájosok versengése. Japán népmesék.* Vál., ford.: Hukaya Berta. Budapest, Múzsák, 1990; *A Nametoko medve. Válogatás a Meidzsi, a Taisó és a Sóva korszak gyermekirodalmából.* Vál., ford.: Schönaux Beatrix [Szabó Mária]. Budapest, Primo, 1992; *Micsiko japán császárné: Először mászom meg a hegyet.* Ford.: Gergely Júlia. Budapest, Balassi, 2001; *A nyolcféjű sárkány. Japán népmesék és mondák kétnyelvű kiadásban.* Bev., szerk.: Vihar Judit. Budapest, Alfabetta, 2003; *Oszami Gizó: Csitoszei uepekere. Régi ainu mesék.* Ford. Vihar Judit et al. Zombor, Publikum, 2007.

¹⁰ Marék Veronika: *Ojaszumi Annipanni* [Jó éjszakát, Annipanni]. Ford.: Hani Kjóko. Tokió, Futósa, 1973.

¹¹ „Supikon” [Speech contest], 2008. november 8. A Japán Nagykövetség és a Magyarországi Japánnyelv-Oktatók Társasága szervezésében.

¹² Akutagava Rjúnoszuke: *A vihar kapujában.* Ford.: Gergely Ágnes, Vihar Judit. Budapest, Európa.

¹³ Kavabata Jaszunari: *Szépség és szomorúság.* Ford.: Tótsz András. Budapest, Ulpius-ház, 2004; Abe Kóbó: *A homok aszsonya.* Ford.: Csalló Jenő. Budapest, General Press, 2003; Tanizaki Dzsuniciró: *Kagi.* Ford.: Kolozsvári Papp László, Mitsui Sen. Budapest, Európa, 1990.; Nacume Szószeki: *A kölyök.* Ford.: Vihar Judit. Budapest, Balassi, 2002.

¹⁴ Misima Jukio: *Egy maszk vallomása.* Ford.: Fázsy Anikó. Budapest, Nagyvilág Alapítvány, 1993, 1029–1139 [?]; Misima Jukio: *Hullámok sűrűjében.* Ford.: Zimre Krisztina. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001; Ōe Kenzaburó: *Futball-lázadás.* Ford. Vihar Judit. Budapest, Image, 1997.

Dús, vastag szövegek ezek, nagyjából ismertek a magyar irodalmi köztudatban is, de csak komoly felkészültséggel lehet-szabad fordítani őket, nem nagyon válik be a közvetítő nyelv segítségével. (Ezek a művek szép számban szerepelnek a japán szak egyetemi szigorlatain.)

Nem hiányozhat a japanisták polcáról, Reischauer, Henry Scott Stokes vagy Arthur Koestler,¹⁵ de megjelentek már a magyar tudósgárda eredeti művei is, bizonyítva, hogy kialakultak a japanológia hazai műhelyei. Munkáikat érdemes az első sorba tenni.¹⁶

Az akadémiai tekintélynek örvendő klasszikusok és a könnyű műfaj között lebeg a némelyeknek már lektúrnyús (mert könnyen eladható) Murakami Haruki hatkötetnyi magyar fordítása.¹⁷ A kiadványsorozat abban is egyedülálló, hogy lépésről lépésre követi egy kortárs japán író életművét, és 2009-ben még két kötete kerül a magyar könyvpiacon. Az író nemzetközi sikere Magyarországra is átsugárzott, irodalmi paradigmaváltást jelezve. Murakami vonzereje már nem a klasszikusoktól ismert jellegzetes távol-keleti lokalitás, az egzotikus japán hangulat, felhívja a figyelmet arra is, amit Japán a globális valóság problematikájához hozzá tud tenni, olykor anélkül, hogy *otthonról* kimozdulna. Valószínűleg hasonló siker vár még az olyan írók műveire is a magyar piacon, mint Josimoto Banana, aki szintén ennek az új, a Távol-Keleten lassan már iskolateremtő stílusnak jellegzetes képviselője.¹⁸

Jóval távolabb tőlük, a hagyományosan populáris gésa-szamura-j-karate háromszögben helyezkednek el a zömében Tótisz (Kavabata Jaszunari fordításától sem riadt vissza) névvel fémjelzett, [-] pergő cselekményű, kalandos történetek.¹⁹ A Muszasi-sorozathoz hasonló művek felsorolása azonban meghaladná jelen írás terjedelmének korlátait és az olvasó türelmét. Jellemzően angoltól fordított művekről van szó. Olykor ezeken pattan el és száguld kiszámíthatatlan irányok felé a japán irodalom, mint a gellert kapott puskagolyó. Nehéz eligazodni közöttük, némelyik szöges ellentétben áll a másikkal, mint például a merev és büszke szamura-jetika példatára, a *Hagakure*, vele felesel a filmről is jól ismert *Harakiri*, a maga megtört, vereséget szenvedett, mégis harcos önérzetével.²⁰ Az örülten szórakoztató kategória is megtalálható, mely izgalmaságában tútesz a mangák és animék történeteiben.²¹

¹⁵ Edwin O. Reischauer: *Japán története*. Ford.: Kállai Tibor, Kucsera Katalin. Budapest, Maecenas, 1997; Stokes, Henry Scott: *Misima Jukio élete és halála*. Ford.: Tóth Andrea. Budapest, Szenszár, 2001; Arthur Koestler: *A lótusz és a robot 2. Japán*. Ford.: Tandori Dezső. Budapest, Terebess, 1999.

¹⁶ *Irodalom, kultúra és társadalom a közép- és kora újkori Japánban*. Szerk. Yamaji Masanori. Budapest, ELTE Japán Tanszéki Szakcsoport, 1997; *A japán irodalom, nyelvészet és nyelvtanítás témájával foglalkozó, Magyarországon megjelent művek annotált bibliográfiája, 1970–1994*. Összeáll.: Székács Anna. Budapest, MTA Világgyazdasági Kutató Intézet, 1995; Vihar Judit: *A japán irodalom rövid története*. Budapest, Nemzeti, 1994; *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen*. Budapest, KRE, 2007.

¹⁷ Murakami Haruki: *Világvége és a keményrefőtt csodaország*. Ford.: Erdős György. Budapest, Európa, 1998; Murakami Haruki: *Szputnyik, szivecském!* Ford.: Komáromy Rudolf. Budapest, Geopen, 2006; Murakami Haruki: *Kafka a tengerparton*. Ford.: Erdős György. Budapest, Geopen, 2006; Murakami Haruki: *A határtól délre, a naptól nyugatra*. Ford.: Horváth Kriszta. Budapest, Geopen, 2007; Murakami Haruki: *Birkakergető nagy kaland*. Ford.: Erdős György. Budapest, Geopen, 2007; Murakami Haruki: *Norvég erdő*. Ford. Nagy Mónika. Budapest, Geopen, 2008.

¹⁸ Banana Yoshimoto: *Viszlát, Cugumi!* Ford.: Frigyk László. Budapest, Trivium, 2004; Banana Yoshimoto: *Csipkerózsika-álom*. Ford.: Kóbor Márta. Budapest, Trivium, 2005; Banana Yoshimoto: *Félelmeink*. Ford.: Kóbor Márta. Budapest, Trivium, 2006; Banana Yoshimoto: *Kitchen*. Ford.: Frigyk László. Budapest, Trivium, 2003.

¹⁹ Miyuki Miyabe: *Tüzeember*. Ford.: Tótisz András. Budapest, Trivium, 2008; Junicsi Vatanabe [Vatanabe Junicsi]: *Japán szeretők*. Ford.: Tótisz András. Budapest, Ulpius-ház, 2007; Murakami Rjú: *Nyakig a miszóban*. Ford.: Latorre Ágnes. Budapest, Ulpius-ház, 2004; Inoue Jaszusi: *Szamura-j csatazászló. Furin kasan*. Ford.: Tóth Andrea. Budapest, Szenszár, 2006; Szanjútei Encsó: *Kísértetlámpás*. Ford.: Bratka László. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1994.

²⁰ Jamamoto Cunemoto: *Hagakure: a szamura-jok kódexe*. Ford.: Kárpáti Gábor Csaba. Budapest, Szenszár, 2007; Takigucsi Jaszuhiko: *Harakiri*. Ford.: Erdős György. Budapest, Terebess, 2005.

²¹ Takami Kósun: *Battle Royale*. „Van, ami rosszabb az iskolánál”. Ford.: Mayer Ingrid. Budapest, Ulpius-ház, 2008.

„Ment-e a könyvek által a világ elébb?”

Mi keresnivalónk van tehát a múlt század utolsó és a mostani első évtizedében a magyarul napvilágot látott japán szépirodalmi művek tájékán? Szeretnénk gyönyörködni a mozaikkockákból összeálló, a teljességhez közelítő látképben. Vajon milyen kilátás nyílik tőlünk a japán irodalom Gutenberg-galaxisához tartozó csillagzatára? Jó lenne megtudni, hogyan rendeztük be a japán művek helyét a magyar fordításirodalomban az elmúlt évtizedek során, mi került át hozzánk Japánból és – amiről most nem beszéltünk – mit vittek át Magyarországról a tengeren túlra, és mit fogadott el a magyar olvasó a japán irodalom lassan kiteljesedő választékából? [.]

A múlt századi japanizmus példájára a kortárs japán irodalom ma is adhat ihletést a magyar szellemi életnek. A dokumentum jellegű művek pedig részletesebb és árnyaltabb képet adnak a ma már nem is olyan távoli Japánról, és táplálhatják a Japán-orientációt. Mindenesetre az olvasók többségének (blogok) véleménye szerint egy japán könyv elolvasása után többé-kevésbé más árnyalatban, más színben tűnik fel előttünk a modern világ.

Lássunk hozzá a 108 szemből álló japán olvasó végigmorzsolásának!

A tanulmány a Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéről (szerk. Farkas Ildikó–Szerdahelyi István–Umemura Yuko–Wintermantel Péter. Eötvös kiadó, 2009.) című kötetben fog megjelenni.

PERMUTACIÓ

あ

い

う

か

き

く

さ

し

す

せ

そ

た

ち

つ

て

と

な

に

ぬ

ね

の

は

ひ

ふ

へ

ほ

ま

み

む

め

も

や

ゆ

よ

よ

ら

り

る

れ

ろ

わ

を

を

を

を

ん

Bodor Béla

Az ügynök estéje

**Rövid játék életre, vetőmagokra
és rögzített mozgóképre**

**Török Ferencnek és Alföldi Róbertnek, akik hiányolták
az ebbe a témába vágó darabokat**

Szereplők:

Az ügynök

A felesége

A virágcserep (néma szerep)

Színhely: az ügynök konyhája. Az ügynök hokedlin ül a konyhaasztal mellett. Kinyúlt csehszlóvak melegítőt és tornacipőt visel. Az asztalon apró zacskók halmozódnak, az asztal közepén földdel teli virágcserep és egy pohár víz. Az asztal mellett a földön szemetesvödör vagy kisméretű kuka. A háttérben befüggönyözött ablak, falikút. Középen régimódi, de nagyméretű, fekete-fehér televízió, mely folyamatosan az ügynöktörvény parlamenti vitáinak részleteit játssza, a rendszerváltástól az aktuális legújabbig.

Az ügynök *felemel egy zacskót a kupacról, nagyítót vesz elő, olvas.*

Syringa vulgaris ssp. alba.

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Syringa vulgaris ssp. alba.

bólint

Fehérvirágú közönséges orgona. Magvetés. A magot előáztatjuk, GEV ládában tömegesen csíráztatjuk, kétlevelesen tápkockába tűzdeljük és beiszapoljuk. Tőrothadásra érzékeny, ne tartsuk túlságosan párás környezetben. Fényigényes.

A magoncot később szemezni kell.

forgatja, leteszi a nagyítót, nézegeti a zacskót

A magoncot később szemezni kell...

forgatja, nézegeti a zacskót, majd hirtelen elhatározással a szemetesbe dobja. Új zacskót vesz elő. Szemüveget tesz fel, néhány percig a televíziót nézi. Antall József beszél, szemébe csúszott parókában. Az ügynök egy-egy szót, mondatfoszlányt megismétel.

öss
prae

Feleség bejön, tányérral a kezében. Az asztalra teszi.

Az ügynök leveszi a szemüvegét, a tányérba mered, majd a feleségére.

Ez micsoda?

Feleség megvetően elfordul.

Rizses lecsó. Egyél. Rohadt ügynök. kimegy

Az ügynök visszaveszi a szemüvegét, a tányérba mered, kihúzza a fiókot, kanalat vesz elő. Eszik. A maradékot eltolja, felveszi a kiválasztott zacskót, leveszi a szemüvegét, előveszi a nagyítót.

Helianthus annuus.

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Helianthus annuus. Közönséges napraforgó. Április eleji magvetéssel...

leteszi a zacskót és a táblázatot, naptárat vesz elő. Lapoz benne, időnként egy lapot vissza is, nézi, leteszi, maga elé néz. A zacskót a szemetesbe dobja, újat vesz elő.

Asparagus officinalis

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Asparagus officinalis. Spárga. Fiatal, halvány hajtásait, az úgynevezett spárgasípkat fogyasztjuk.

felnéz, leteszi a táblázatot

Spárgasíp.

felveszi a táblázatot

A spárgasípkok megjelenésüktől folyamatos feltöltést igényelnek, akár fél méter...

felemeli a cserepet, szemügyre veszi, leteszi, kidobja a zacskót, maga elé húzza a tányért, megeszi a maradékot, feláll, a tányért a falikút lefolyójába teszi, megáll, nézi a tévét.

Feleség bejön, kiveszi a tányért a csap alól

Piszkos besúgó. kimegy

Az ügynök visszaül a hokedlire, új zacskót emel ki a kupacból, nagyítót vesz elő, olvas.

Acer palmatum

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Acer palmatum, japán juhar. Igen... a magokat egy éjszakán át meleg vízbe áztatjuk, majd nedves tőzegbe burkolva hideg helyen tartjuk. Tavasszal végleges helyre ültetjük. Helyigénye mintegy tíz négyzetméter.

A fiókból csuklómércét vesz elő, megméri a virágcserepet, az ujját a jelzéshez teszi, gondterhelten nézi az eredményt, a mércét az asztalra teszi, a zacskót a szemébe dobja. Kiissza a vizet a pohárból, a csaphoz megy, megtölti, nézi a tévét. Horn Gyula beszél arról, hogy nem volt pufajkás. Visszamegy az asztalhoz, leteszi a poharat, felteszi a szemüvegét, a tévéhez megy, nézi, egyes szavakat, mondattöredékeket megismétel. Visszamegy az asztalhoz, leteszi a szemüvegét.

Feleség bejön, poharat és sört tesz az asztalra

Rohadt háromperhármas. leköpi, kimegy

Az ügynök a csaphoz megy, megmossa az arcát, megtörli a zsebkendőjével, közben a tévé előtt áll, vaksin nézi, visszamegy az asztalhoz, leül, új zacskót vesz elő.

Pleurotus ostreatus

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Pleurotus ostreatus, késői laskagomba. Földdel félig takart tuskókba lyukakat fúrunk...

szórakozottan maga elé néz, tovább olvas

Földdel félig takart tuskókba lyukakat fúrunk, a csiravesszőket behelyezzük, a tuskót alaposan belocsoljuk, majd fóliával takarjuk...

szórakozottan maga elé néz, felveszi a zacskót, nézi, feláll, kihúzza az asztalfiókot,

keresgél benne, jókora vágódeszkát vesz elő, forgatja, maga elé néz, visszateszi, betolja a fiókot, a tévét nézi, szórakozottan megnézi, hogy mi van a kezében, a szemetesbe dobja a zacskót, leül.

Feleség bejön, erős, hurokban végződő kötelet tesz az asztalra.

Mocskos spicli. áll, nézi egy darabig, kimegy

Az ügynök újabb zacskót vesz elő, forgatja, keresi a táblázatot, felemeli a kötelet, a szemüveg a földre esik, leteszi a kötelet és a zacskót, felemeli a szemüveget, a fény felé tartja, zsebkendőt vesz elő, megtörli, felteszi, felveszi a kötelet, forgatja, a fiókból kést vesz elő, a kötél egyik szálából kivág egy bő félméteres darabot, meghúzogatja, a szemüveg szárára köti, a szemüveget a nyakába akasztja, felteszi, körülnéz, igazgatja szárát, újra körülnéz, leveszi és a nyakában lógatja, előrehajol, lóbálja a nyakában, a kést visszateszi a fiókba, felveszi a kötelet, megpróbálja a fiókba tuszkolni, nem fér, körüljárja a konyhát, visszamegy az asztalhoz, felhajtja a hokedli ülését, beteszi a kötelet, lehajtja az ülést, nem csukódik teljesen, felnyitja, igazgatja a dolgokat, lehajtja, nem csukódik teljesen, kivesz egy pár sárcipőt, lehajtja az ülést, elindul a sárcipővel, nem találja a helyét, a falikút lefolyójába dobja, visszaül, újabb zacskót vesz elő, majd visszadobja a kupac tetejére és felveszi azt, amit már elővett.

Fagus sylvatica

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Fagus sylvatica, Európai bükk. Magvetéssel végleges helyére vagy faiskolai előnevelő ágyba...

szórakozottan maga elé néz

Európai bükk...

hirtelen pözba vágja magát, szaval

Títyrusom, ki a sátras bükk hüvösén heverészel,

Erdei nótádat fütyülöd lágyhangu... lágyhangu hogyishíjják...

Míg mi honunk legelőit...

Hogyisvancsak. új lendületet vesz

Títyrusom, ki a sátras bükk hüvösén heverészel,

Erdei nótádat fütyülöd lágyhangu sipodba, ez az, sipodba,

Míg mi a haza... nem így van... Míg mi honunk legelőit...

hátra megy, kinyit egy szekrényt, rossz cipőket szed elő, letérdel, mélyebbre nyúl, kék iskolai papírba kötött könyveket vesz elő, kiválasztja az egyiket, lapoz, a földre ül keres, megtalálja

Na itt van. motyogva olvas

Títyrusom, ki a sátras bükk hüvösén heverészel,

Erdei múzsádat leheled... felnéz, felemeli az ujját múzsádat leheled lágyhangu sipodba

újra a könyvből olvassa

Feleség bejön, nézi a férjét.

Az ügynök olvas, a kezével mutatja a hexametert

Míg mi hazánk édes mezeit s e határt odahagyjuk.

Hontalanul bolygunk: de te, Títyrusom, zugod árnyán,

Szép Amaryllisedért a vadont epekedni tanítod.

feltápáskodik, leporolja a nadrágját

Hát így van. észreveszi a feleségét

Feleség áll, nézi, majd egykedvűen Tetves spion.

az asztalhoz megy, felveszi az érintetlen söröspoharat, a csaphoz megy, kiveszi a sárcipőt, nézi, a többi cipő közé hajítja, a sört a lefolyóba önti, kimegy.

Az ügynök letérdel, visszateszi az iskolakönyvet, visszarámolja a cipőket a szekrénybe, becsukja a szekrényajtót, visszamegy az asztalhoz, szórakozottan felveszi a zacskót, olvas

Európai bükk

felnéz, újra a zacskóra néz, most először felkiált

Európai bükk!

A zacskót indulatosan a szemetesbe vágja, a tévéhez megy, felteszi a szemüvegét, felhangosítja a készüléket, az jól hallhatóvá válik, majd recsegni kezd, újra lehalkítja, így jó a hang, de kicsit halkabb, mint kellene, a nézőknek fülelniük kell, hogy értsék, ugyanúgy, mint eddig; egy darabig áll előtte, majd visszamegy az asztalhoz, leül, előveszi a következő zacskót és a nagyítót

Cyclamen purpurascens

Táblázatot vesz fel az asztról, keres benne.

Cyclamen purpurascens, erdei ciklámen. Mészkerülő hegyvidéki faj, bükkösök, gyertyános tölgyesek virága. Dísznövényként is kedvelt, ablakládában, cserépben is nevelhető. Na!! Virágzása július közepétől szeptember végéig tart. A cikláment szaporíthatjuk magról, és gumóosztással. A magról szaporítás meglehetősen nehéz, ezért nem ajánlatos.

döbbenet felnéz, újra olvassa

A magról szaporítás meglehetősen nehéz, ezért nem ajánlatos.

döbbenet felnéz

De hát... *felemeli a zacskót* De hát akkor... miért?

Bevágja a szemetesbe, majd felrúgja az egészet. Ordít

Miért? A rohadt kibaszott kurva anyátokat! A gecibe pancsolt leprás nénikétekkel szórakoztatok! Hogy... rohadtatok volna meg... *fuldoklik* ...az anyátok hasában...

Feleség *berohan, gyógyszert tart a kezében, belekarol a férjébe, az asztalhoz támogatja, leülteti a hokedlire, szájába teszi a tablettát, kezébe adja a poharat, lehúzza a mackófelsőn a zippzárát, a csaphoz megy, megnedvesít egy zsebkendőt, sietve a szívére teszi, megmasszírozza a nedves kendővel. Az ügynök lassan megnyugszik, légzése normálissá válik, kiissza a vizet, leteszi a poharat, a felesége a csapnál újra megtölti, az asztalra teszi, seprőt és személtapátot vesz elő, összesöpri a kiborult szemetet, visszaszórja a szemetesbe, a szemetest visszaállítja az asztal mellé. Áll, majd a férjéhez*

Jobban vagy?

Az ügynök *némán bólogat, maga elé bámul, majd a feleségére néz*

Jobban. Köszönöm.

Feleség *még egy zsebkendőt megnedvesít, csíkba hajtja, a férjéhez viszi*

Hajtsd hátra a fejed

Az ügynök kissé hátrahajtsa a fejét, a felesége a homlokára teszi a kendőt, egy darabig még áll, majd kifelé indul, az ajtóban visszafordul

Rohadt besűgő.

kimegy

Az ügynök *némán ül a hokedlin, homlokán a borogatással. Szól a tévé. Az ügynök leveszi a borogatást, felteszi a szemüvegét, figyeli a tévét. Feláll, megpróbálja felhangosítani, a hang felhangosodik, majd eltorzul és recsegni kezd, az ügynök a készülék mögül kihúzza a szalagantennát, húzogatja, forgatja, a kép vibrálni, futni kezd, a hang torz marad, visszateszi az antennát, visszahalkítja a készüléket, áll előtte egy darabig, visszamegy az asztalhoz, leül, új zacskót vesz elő.*

Erica carnea

Táblázatot vesz fel az asztról, keres benne.

Erica carnea, alpesi hanga, örökzöld, kúszó törpecserje, a talajon fekvő gazdagon szerteágazik, magassága 30 centiméter.

A televízió recsege felhangosodik, majd elhallgat, a kép is eltűnik. Az ügynök feláll, a készülékhez megy, ki-be kapcsolgatja, emelgeti az antennát, majd a tetejére csap. A kép

robbanásszerűen megjelenik, de egy másik csatorna, ahol természetfilmet adnak. A kép fut, a hang serceg, majd váratlan élességgel jelenik meg. A beszélő trópusi sisakban és ruhában áll az őserdő füstölő maradványai előtt:

TV-beli természetbúvár ... azt gondolnánk, hogy az életnek nyoma sem marad. És mégis, alig néhány hét után a talajt harsányzöld, eleven aljnövényzet borítja, és pár hónap elég ahhoz, hogy a fák többsége friss hajtásokat hozzon. Olyan növények is vannak, melyeknek bölcsője a dzsungel lángoló pokla. Ilyen például a Protea, a közönséges cukorcserje. Magja normális körülmények között nem képes kihajtani; éppen az erdőtüzek füstje teszi csíráképpé. A fekete kontinensről hazatérő turisták gyakran bosszankodva tapasz....

A kép villogni kezd, a hang felerősödik, az adás átvált az előbbi csatornára. Medgyessy Pétert látjuk olyan párképen, amelyet a fegyverekről készítenek.

TV-beli hírolvasó ... a BM III/II-7. osztály kiemelt főoperatív beosztottjává nevezte ki a D-209. számon nyilvántartott szigorúan titkos (SZT) tisztet. A közvélemény előtt eltitkolt adatra nemrégiben...

A hang érthetetlené torzul. Az ügynök visszahalkítja, beállítja az antennát, visszamegy az asztalhoz. Felveszi és a szemetesbe dobja a hanga zacskóját, lapozni kezd a táblázatban, azután izgatottan keresgél a zacskóhalomban, kiemel és visszadob néhány tasakot, majd az egyiket felveszi, silabizálja a felíratot.

Az ügynök felkiált

Protea mellifera!

Mosolyogva körülhordozza tekintetét a nézőkön, és megismétli

Protea mellifera!

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Cukorcserje. Magját az erdőtüzek füstje teszi csíráképpé. Igen. *felnéz* Így van. *olvas* A tasakhoz mellékelte anyagdarabot füsttel itatták át, ezért azt vízben feloldva úgynevezett füstvizet nyerünk, ebben áztatva a magvak kicsíráznak. *felnéz* Nahát! *olvas* A kifejtett növény magassága ritkán haladja meg a 6 métert... *csend.* *Maga elé néz.* Hát igen... *olvas* Inkább nevezhető magas cserjének, mint fának... *maga elé néz* Na ja... *felnéz,* ünnepélyesen megismétli Protea mellifera.

Visszaül, még tartja egy darabig a tasakot, majd a szemetesbe dobja és újat vesz elő a kupacból

Adenium multiflorum

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Adenium multiflorum. Magyar neve nincs, virágos adenium. Szomáliában őshonos. Fény- és hőigénye magas. Kaktuszfélék, pozsgás növények...

A tasakot a szemetesbe dobja és újat vesz elő a kupacból. Leteszi. A csaphoz megy, a vizet kiönti a poharából, frisset enged, megissza, újra tölti a poharat, az asztalhoz viszi és leteszi, visszamegy a csaphoz, megáll a tévé előtt, hallgatja, almát vesz ki a szekrényből, megmossa, beleharap, hallgatja a képviselőt, aki iskolás hangsúlyozással, papírról olvas valami összefüggéstelen szöveget az idő múlásáról és a megbocsátásról, majd felemeli a hangját és a mutatóujját, de közben sem mer felnézni a papírból

Képviselő ... de élnek dolgozók itt mégiscsak *felnéz,* és azonnal el is téveszti, hogy hol tart, *felkiált* ... igen, bizony, kedves képviselőtársaim... *ööö...* köldök... pontosabban, elnézést kérek, költők is büntelen *felemeli a mutatóujját, de nem mer felnézni* ... büntelen! és csecsszópók, ahogy a költő mondja, akikben megnő...

Az ügynök *rágja az almát, visszaül az asztalhoz, felveszi a kikészített tasakot.*

Trigonella gladiata

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Igen... trigonella gladiata, Fabaceae, pillangósvirágúak családja... A szirmok korán

lehullanak, a csónak tompa... *felnéz, homlokát ráncolja ...a csónak... A csónak? olvas*
Az érett hüvely 3-6 cm hosszú, egyenes, hirtelen csőrbe keskenyedik. *felnéz, magyaráz*
A csónak *mutatja* amiből a hüvely lesz. Mint a borsónál... *egyre izgatottabb, de ismét megakad*
Éréskor hosszában két kopácsra kovad. *értetlenül ...két kopácsra kovad... egyre izgatottabban*
mindegy... erre még ráérünk... Legfeljebb 35 cm magas. Fantasztikus! Tavasz végén, nyár elején hoz virágot, fagymentes időben helyrevezethető...
felnéz Bőven benne vagyunk! *olvas* Sor- lés tőtávolság... 10 X 10 cm! *előveszi a cserepet, remeg a keze, elsimogatja benne a földet, ujjával mélyedést készít, leteszi, olvas a táblázatban*
Pillangósvirágúak családja, igen, trigonella gladiata, igen, magyar neve: *Felnéz, ünnepélyesen mondja* Bakszarvú lepkeszeg! *áll, mosolyogva néz a közönségre, megismétli*
Bakszarvú lepkeszeg! *áll, mosolyogva néz a közönségre, majd az asztalhoz fordul, sietősen feltépi a tasakot, a magot a tenyerébe rázogatja, a cserepbe ejti, ujjaival elgereblyézi a helyét, a pohárból a vizet óvatosan ráönti, szinte azonnal csepegni kezd az alja, de nem érdeklí, tenyerére helyezi a cserepet, a másik kezét a tetejére fekteti, mintha valami szakrális tárgyat tartana, óvatosan, ünnepélyesen. szembefordul a közönséggel, a színpad közepére lép, felemeli a fejét, és nem nagyon hangosan, de artikuláltan kijelenti:*

Ártatlan vagyok.

Hosszú, kissé kínos csend. Az ügynök fejét alig mozdítva tekint hol erre, hol arra, elidőz egy-egy arcon. Kivágódik az ajtó, a felesége jelenik meg felmosófával és vödörrel, egy darabig áll és vár, majd az asztalhoz megy, leteszi a vödört, letámasztja a felmosófát, az ügynökhöz lép, kiveszi a kezéből a cserepet, a szemetesvödörbe dobja, megfogja a szemetest és egy másik ajtón kiviszi, hallatszik, ahogy felcsapja a kuka fedelét, ütögetve beleszórja a szemetet, lecsapja a kuka fedelét, visszajön, lerakja a szemetest, fogja a felmosót, körüljárja az ügynököt, ahol kicsepegett a cserepből a víz, az ügynök hátat fordít a közönségnek, feleségét nézi, az kimossa és a vödörbe ejti a rongyot, a víz kifröccsen, de nem törődik vele, kiegyenesedik, a férjét nézi.

Feleség szünet után Szemét spicli

Az ügynök Háttal áll a közönségnek. Ez a hát lassan meggömbül és megöregszik. Amikor elindul, úgy cipeli a két üres kezét, mint két nehéz utazótáskát. Leül az asztalhoz, felemeli a következő tasakot.

Sequoia sempervirens.

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Sequoia sempervirens, örökzöld mamutfenyő vagy tengerparti mamutfenyő. *Elkínzottan felnéz* Mamutfenyő... *Lendülettel kapja fel a zacskót, mintha oda akarná vágni, de aztán csak beleejti a szemetesbe. A televízióban a bemondó az ügynöktörvény vitájáról beszél, nemigen lehet érteni. Vágókép: a képviselők nevetnek, aztán tapsolnak. Az ügynök sorra veszi el a zacskókat, a munka gépiessé válik.*

Spirea vanhouttei

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Spirea vanhouttei, kerti gyöngyvessző. Virágzáskor egy zuhogó vizesésre hasonlít. *Felnéz* Ez szép. *Visszafordul, a zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.*

Abies concolor

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Kolorádói fenyő. Magvetéssel. Bravo.

A zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.

Hosta fortunei

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.

Hosta fortunei, árnyékliliom, népi nevén Mária tenyere.

A zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.

Cupressus sempervirens.

Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.
Cupressus sempervirens, európai ciprus. Magvetéssel.
A zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.
Magnolia magnolia.
Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.
Magnolia magnolia, magnólia. Magvetéssel, amit a későbbiek folyamán szemezni kell.
A zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.
Populus nigra.
Táblázatot vesz fel az asztalról, keres benne.
Populus nigra. Fekete nyárfa. Magvetéssel.
A zacskót a szemetesbe ejti. Újat vesz elő.
Közben egyre gyorsabban besötétedik, és lemegy a

Függöny

Sopotnik Zoltán

Képek sora

Azon a képen városok
dőlnék be a kanyarban. A
visszapillantóból látom, ahogy
állsz egy bolt előtt és a tükörben
nézegeted magad. Folyamatosan
erősödik rúzsod pirosa, hal-
ványodik a tükör, ahogy, felteszem,
gondolkozol magadon, rólunk,
előremész, hátra, egy lépéssel
éveket. Fura tánc, de nekem
tetszel. Az idő ízét érzem a
számban. A másik városban
azt festették, hogy fekszel egy
ágyon, éppen kielégítenek, és
nagyon remélem, hogy saját
tarkómat látom mozogni feletted.
Könyvek esnek le száraz fapalcról,
a lepedő ráncait markolod, úgy
mosolyogsz, mintha külön
éjszakákat álmodnál az égre.
Fakulnak és erősödnek a
szoba laza színei. Miattad.
Ritkán szerelmeskedünk, hallom
hangod moráját, hallom, ahogy
a színek zenélnék. Hozzá. Hozzá.

Naiva nem

Lesz belőle érzelmes terület:
nő a páston vékony fényben.

Ahogy állsz ott csupaszon
vagy naiv ruhában a megállóban,
ami most a nappalink, reszket
a szád, hozzá a mellbimbód.
Korán van még, karon ülő idő
rejt bizonyos szemek elől.
Bizonyos pontokat mindig
átlépsz, zavarod a szórendet,
csörömpölteted az aknafedelet
auráddal. Ha belegondolok,
mi változik, hogyha látlak,
új fogalmakat szabadítok
durcás utcákra, akarom,
nem akarom, ismerős vagy
ismeretlen nyelven.

Lépsz egyet, izgalmas lány vagy,
még egyet, somolygó asszony:
szúrsz, és vissza. Mít tudom
én, hogy hívják szaknyelven,
ahogy eltalálsz. Fejfájásomon
táncolsz, megszünik.

Egy kis púder, alapozó a
napnak, úgy hordod fel, ahogy
csak te vagy képes. Vidám
krémes a büfében, már várlak,
már vártalak.

Farkas Arnoldy Levente

Most próbálom bátran nézni
a fákat. Tél van. Légy fegyelmezett.
A március bekukucskál
az ablakon. Kövér macska
a bánatom. A fogason sovány
kabát, hozzá
dörgölődzik a félelem, ismeretlen
filozófusokat olvasnak a katonák.
Reggel egy autó érkezett. Okos
ember vezette. Az üres évszakba
kedves mozdulatot vetettek
ügyetlen ujjai.
Talán az éhség megtelik.

Nem mondhat semmit
magáénak az ember,
de tegezheti a rothadás
szentjeit. A tej fehér.
A légy fekete. Elhagyott
csigaházba rejted az utolsó
hangokat. A szomszéd néni
szemében a gyermekkor.
A te szemedben a szomszéd
néni van. Azzal vádol,
hogy ellopod emlékeit.
A légy fehér. A tej fekete.

Lanczkor Gábor

García Lorca-átiratok

Kaszida a sziklás Folyómederről

Amint torok nélkül képződve visszacseng
a sziklák közt, vaksötétben recseg

a hangod folyami kavicsokkal teletömött
fülkagylóban, melybe besúrva egy-egy durva szeg

lapos, nagy fejével membránnak.
Nem vagy és énekelsz, hogy koponyám beleremeg,

ha vagy, gyorsan kibújsz az ölelésből,
ha visszajössz, én csúszok ki: nem bírva meg

egymást ölünkben így fűzzük a mélabú roppant füzérét.

Az igazat mondja

Síralmaim nem másért, csak azért,
hogy te is így sirass és hogy a két
gyász egy legyen: velünk, a csókjainkkal: –
oldaladat, mint testmeleg toledói acélt –

az egyetlen tanút eleven fegyveremmel,
akként törölni: tudja meg, pontosan ennyit ért:
egész addig magából kihúzódnia,
honnét egy nagy halom kemény gabonaként

jelen már én vagyok. Hogy mindazt, mit nem adsz nekem,
többé ne kérjem: kenyerem maradjon szanaszét
szemenként öröletlen, szókén, szárazon –
átfúj rajtunk a szél.

Ladik Katalin

Szerelmem, Singer!

Amikor a Művész nő váratlanul becsöngetett hozzám, éppen a varrógépnél ültem, és a fehér szoknyám kibővítésén fáradoztam. Meglepődtem, és zavarba hozott, amikor a kaputelefonban meghallottam hangját. Tudtam, előbb vagy utóbb úgyis felbukkan, és számon kéri majd tőlem: miért éltem vissza bizalmával, miért hoztam nyilvánosságra intim vallomásait.

– Kérem, segítsen! – ezek voltak első szavai és beesett az ajtón.

Alig tudtam lábon tartani, és elvezetni a legközelebbi székhez, hogy leültessem. Nekem is remegtek a térdeim az izgalomtól. Miután mindketten leültünk, sokáig néztük egymást, nem szólaltunk meg. Ő úgy nézett rám, mintha most látna először. Szemügyre vett, kissé csodálkozott, mintha összetévesztett volna valakivel, és most egy ismeretlen nővel szemben ülne. Zavara láthatóan egyre növekedett.

Én is némileg másképpen emlékeztem az ő külsejére. A haja volt leginkább feltűnő. Már nem sima, és hosszú fekete volt, mint egykor, hanem élénk vörös. Nem tudtam megállapítani, hogy a színét változtatta-e meg a hajának, vagy parókat visel. És még valami furcsaságot találtam rajta: a fekete keretes szemüveget, melynek enyhén sötétített lencséi voltak.

– Csak átutazóban van, mint mindig? – kérdeztem, hogy feloldjam a kettőnk közötti feszültséget. Elfelejtettem, magázódunk-e, vagy tegeződünk. Ezért inkább magáztam. Úgy tűnt, ő sem emlékezett rá. Szaggatottan felsóhajtott, és szinte hálásan pillantott rám.

– Eltalálta. Igen, átutazóban vagyok. – Alig titkolt szomorúságot éreztem hangjában.

– Akkor bizonyára fáradt. Kávét vagy teát készítek? Esetleg valami szíverősítőt?

– Teát kérek, rummal – válaszolta csendesen.

Amíg a teát készítettem a konyhában, nem tudhattam, időközben mi történt velem, mert amikor visszaértem hozzá, a félbehagyott varrásom fölött, a varrógép fölé hajolva találtam. Megbabonázva, dermedten bámulta a gépet, arca még sápadtabb volt, mint érkezésekor.

– Mondja, milyen gép ez? – kérdezte izgatottan.

– Hogy-hogy milyen? Láthatja: asztali, hordozható, villanyhajtású. Lent van egy lábpedál, azzal lehet szabályozni a gyorsaságot. Nem emlékszem pontosan, milyen

gyártmányú, a szomszédasszonyomtól vásároltam, aki az anyjától örökölte. Azt hiszem, Singer licenc alapján orosz gyártmányú, mert iszonyúan nehéz.

Én is a gép fölé hajoltam, kíváncsi voltam, mit bámul rajta olyan kitarotán.

– Ugye, nem szándékosan tette ezt elém? – kérdezte gyanakvóan.

Úgy tettem, mintha nem érteném, mire céloz. Kíváncsi voltam, mennyit tud a titkomról.

– Nagyon nagy bajban vagyok – kezdte suttogva –, de most nem szeretnék erről beszélni – és jelentőségteljesen nézett rám. Ettől megborzongtam. Hát mégis tudja a titkomat!– Ez a varrógép arra a gondomra emlékeztet, amely már hosszú ideje nyomaszt – folytatta most már természetes hangon. – Mint tudja, elsősorban verseket írok, de egy felkérésre megígértem, hogy prózában emlékezem meg anyámról és apámhoz fűződő kapcsolatomról. Mivel nincs prózáírói gyakorlatom, most magához, mint szerkesztőnőhöz fordulok tanácsért.

Egy ideig szótlánul találgattam, vajon hova szándékozik kilyukadni. Nem létezik, hogy csupán ezért bukkant fel ilyen hirtelen, és tört rám kétségbeesetten. Valami más célja lehetett, és ez a tanácskérés csak ürügy, hogy csapdába ejtsen. Óvatosnak kellett lennem.

– Miért vállalta el a felkérést, ha nem tudja teljesíteni? – tettem fel a kézenfekvő kérdést.

– Először elutasítottam, de aztán meggondoltam magam, mert úgy éreztem, ez a felkérés a sors adta utolsó lehetőség, hogy adózzak szüleim emlékének. Szégyellem, de anyámról, apámról, nagyszüleimről csupán töredékes emlékeim maradtak. Kerek történeteim sincsenek róluk, csupán villanásnyi események, ennek ellenére erős érzelmek kötnek hozzájuk – és az álmaim.

– Ha az írás gondot okoz magának, attól félek, abban nem tudok segíteni, hiszen én csak versrovat szerkesztő voltam, amíg ki nem rúgtak. Mára már csak tengődő munkanélküli, idősebb nő vagyok. Novella írásában nem tudnék tanácsot adni. – Mondtam józan megfontolásból, azt remélve, hogy ezzel lerázom váratlan vendégemet.

A Művészeti kézikönyvben kezdett a teáscsésze és a csészealj. Remegett a keze. Lehajtott fejjel folytatta, szinte magának:

– Családomban, nagyanyámmal felmenőim, a Singer varrógépnek kitüntetett szerep jutott, akár a kecskének, a szegény ember tehenének. Környezetemben a lányoknak legjelentősebb hozománya a lábbal hajtott varrógép számított. Sokszor láttam anyámat nagyanyám varrógépére görnyedni, amint ruháinkat, ágyneműinket varrja, javíthatja – neki ugyanis már nem futotta saját gépre. Később én is azon tanultam varrni.

Csak annyira emelte fel a fejét, hogy megigya a teáját, aztán folytatta:

– Anyám, leánykori nevén Tápai Margit, fiatal lány volt 1929-ben, amikor a Singer tanfolyam résztvevőiről csoportkép készült. Sokszor elnéztem ezt a szerény, diszkrét mosolyú, talán inkább egy eljövendő fájdalmas sorsot megsejtő titokzatos, nemes arcot. Akkor még nem tudhatta, de talán sejtette – miképpen én is évtizedekkel később megsejtettem – mit mormol jövendőmondó masinánk. Az a tizenöt éves lány, már akkor, azon a varrótanfolyamon felkészült, ha ugyan fel lehet készülni, az élete végéig tartó küzdelmes, testi-lelki szenvedéssel teli életre és a magányos, korai halálra.

Kivettem remegő kezéből a teáscsészét. Rám sem nézve beszélt tovább:

– Hamvas Béla írja, hogy az isteni lelkek a titánokat legyőzték, és a föld alatt megkötözték. Lenyomták őket a sötétbe. Ma azt mondanánk, a tudattalanba. És mindannyian hordunk magunkban ilyen megláncolt óriást, a tudat alá kényszerített és fogságra vetett titánt. Én varrógépnek ismertem meg. Aki toporzékol és liheg ott bent, mélyen, átkozódik, és bilincseit rázza, aki ott volt a kezdetek kezdetén: ahol minden Egy volt – aki az ősnemű Első Lelkek közül való. Jakob Böhme mondja a *Morgenröte*ben, hogy

a természet születése nem történt simán és szelíden, nem is volt szent és nem is tiszta, mint hinnénk. A természetben állandóan zöldell az Isten haragja, mint a pokoli tűz. Az új fajhoz csak az tartozhat, aki a primitívet önmagában fölemelte és megnesesítette, az özönvizet átélte, és az elmerülésben végzetesen részt vett, és alászállt a sötétség Hatalmai közé, de megerősödve és teljes tudattal a világosságba visszatért. Szerintem a tizenöt éves Tápai Margitnak ezeket duruzsolta varrógépe azon varrótanfolyamon. Azt viszont nem gyaníthatta, mit hagy örökül mindebből a majdan megszületendő lányaira, Erzsébetre, Rozáliára, Katalinra, és fiára, Ferencre.

Újra töltöttem neki a teából, de most sokkal több rumot tettem bele, mint először. Észre sem vette, és gépiesen kortyolgatni kezdett belőle:

– Én is tizenöt éves lehettem, amikor beiratkoztam egy szabás-varrás tanfolyamra. Nagyanyám varrógépet én örököltem. Amikor megjelent második verseskötetem, az *Elindultak a kis piros buldózerek* 1971-ben, annak tiszteletdíjából egy régi típusú, de már villanyhajtású Singer varrógépet vásároltam Münchenben. A nagyanyámét pedig egy ősrégi írógéppel háziasítottam össze: így született meg a kentaur írógép-varrógép. Ez a kentaur szerkezet ihletett meg többek között a szabásmintákat felhasználó kép- és hangkölteményeim megalkotására is. 1976-ban Belgrádban *Ljubavi, Singer (Szerelmem, Singer)* címmel performanszt adtam elő, valamint szabásminta kollázsokat állítottam ki az Egyetemista Kultúrközpontban (*Studentski Kulturni Centar*), amelyeket zenei partitúráként használtam és hangkölteményként adtam elő azokat. A szabásminta-kollázsoknak egy része immár a *Kontakt Gruppe*, az Erste bank gyűjteményében Bécsben, a másik része meg a MACBA kortárs képzőművészeti múzeum tulajdonában, Barcelonában van. Ez az író-varrógép jelentős szerepet kapott a rólam készült portré filmben, amelyet az újvidéki televízió készített 1988-ban.

Hogy képes ilyen állapotban pontos adatokkal szakmai önéletrajzot produkálni, morfondíroztam magamban. Bizonyára nem először mondja el, rutinból tudja, mint egy szerepet. Mintha megérezte volna, hogy mit gondolok, rám nézett:

– Nem untatom? Köszönöm, nagyon jól esik a tea. Kérhetek még?

Elindultam a konyhába, hogy újabb adagot készítsek. Utánam jött és tovább beszélt:

– Azóta beszereztem egy ugyanolyan, lábbal hajtható, régi varrógépet, mint amilyen a nagyanyámé volt. Még működőképes. Még él. Nem varrok rajta, csupán a meglazult hajtószíját cseréltem ki. Jó, hogy velem van. Figyel rám fentről, a padlásról. Emlékezet, honnan jöttem. Hogy hova tartok, jó irányba haladok-e, ezt szeretném megtudni tőle. Néha oda ülök elé, figyelemmel hallgatom lélegzetét, nyöszörgését, hátha számomra is tartogat és elárul valami tudást, akárcsak a csoportképen látható fiatal lánynak, Tápai Margitnak, aki az anyám.

– Láthatom azt a fényképet, itt van magánál? – kérdeztem.

– Igen, magammal hoztam ezt is és még sok más képet, kéziratot, mint a múltkor, mielőtt Marseille-be utaztam.

– Most is útra készül? Hová utazik? –Eszembe jutott, hogy ezt már kérdeztem tőle, és valóban hozott magával egy bőröndöt, amit az ajtónál letett, és amiről megfeledeztem. A Művész nő ez idő alatt tiszta rumot töltött a csészéjébe, hörpintett belőle, és már csillogó szemmel folytatta:

– Tudja, ez olyan éneklő varrógép volt. És híres az eszéről. Fújta, sziszegett, tüzet lövellt a szeme. Jött, mint a dúló fürgeteg. Megbokrosodtak a lovak az uszályos farkú szörnyetegtől. Rögtön meglátta, ha valaki nem énekel. Sugárzott a kereke, mint a sátor. Az emberek szívesen hallgatták, mit mormol a vén szüle. Ő volt a hétfejű varrógép. Ő maga volt az égen úszó ember, akinek öröme nincsen, szájában a tudós, sikoltozó kígyó.

Ezzel megfogta a rumosüveget és visszament a szobába. A teavíz felforrt, utána vittem. Láttam, hogy a bejárati ajtó mellől behozta és a heverő mellé tette a bőröndjét. Kinyitotta, majd egy csomó teleírt papírlapot és fényképet vett ki belőle. Kezében a papírokkal ünnepélyesen állt, mintha valami fontos mondanivalóra készülne, ezért leültem és vártam.

– Nagy bajban vagyok – suttogta hosszas hallgatás után –, de nincs erőm beszélni erről. Ha lenne, elsősorban magának, a barátomnak, a névrokonomnak mondanám el.

Úgy éreztem, őszintén beszél. Gondoltam, jobb, ha nem unszolom, nem faggatom, hagyom inkább, hogy magától mondja el, mi bántja. Arcán az erős smink megfáradt, kiélezte vonásait. Arca fájdalmasan megrándult. A heverőre dőlt, levette szemüvegét. Felém nyújtotta az írásait.

– Nézze, ennyire futotta. És már mennyivel túléltem őket! Ez igazságtalanság. – Ezzel a fal felé fordult. Lehet, hogy sírt. Sokáig csöndben voltunk. Talán elaludt, gondoltam. Olvasni kezdtem a kéziratot:

ÚRDÖGÖK SZÁRNYÁN, FEHÉR FALON

*Az éj hullatni kezdi könnyeit
Szuszogó mellbimbókon, forró zsírban
Pirul a hajnal.
Vannak illatok, amelyekhez nem nyúlhatok.
Darázsfészek az ég alján,
A nap beléharap.
Szárnyalj, hieronymus-dög
A dombok mögötti fehér lepedőn,
Álomkóros asszonyok között!*

*Hatalmas, tejszagú bimbó az égen,
Anyám, te úszol a kék fazékban?
Engem hívsz, vagy egykori lányodat,
Ki üres arccal szörnyetegeket söpör le párnájáról?
A legyek elhulltak. Véres nád.
Szárnyalj, gőzölgő fazék,
Tüzes hajkorona, szörnyeteg-árnyékom!*

ANYÁM

*A levegőben gyenge léptekkel siet felém,
A folyó az ő szájából akar kibuggyanni.
Didergő fűz hangján szól:
„Ülj a hátamra! Fázom egyedül.”*

LADIK MARGIT

*Odvas fát, lyukas fát, Ladik Margit, ki ne vágj,
Abból nem lesz csónak soha!
Te vagy az én anyám?
Nem én vagyok a te anyád.*

*Felkél a nap, kilencszer fordul meg a kö.
Te vagy az én anyám?
Nem én vagyok a te anyád.
Nem én fekszem benn a házban,
Aki követ hord nyakában,
A fejében villám támad,
Nem ez asszony szült meg téged,
Csak a csontját hordod éppen,
Nem te fekszel benn a házban,
Ringatózol csónakjában.*

LADIK FERENC

*Apám, gyereket szeretnék tőled!
És jön a lány kolompos rénnel.
Szép idő előtte, fergeteg mögötte!
Itt lakik a tüzes sárkány? Gyereket akarok tőle.
Olló ring a derekán. Borsó! Borsó!
Vadlibák piros harisnyában kihajolnak az ablakon.
Jaj, Ferenc, mit tettél, három fejsze a hátadban!
Kidugja ruhaujját az ablaknyíláson.
Tavaszi! Sikít a galagonya.*

APUS

*A hó meghízik májadon
csupa sárga hó
és megnyugszik
ugyanaz a bogár fürdik
hajadban hajamban
apus de elsápadtál
ezen a tavaszon.*

LEUCOCYTA 36 000

*mint fény tudömböl ásítózó
gubóitok rózsálló cirok
idő hernyói fehér avaron*

*tenyérbe mar a csend
tövisén nyíló pirulák
mint csillagban tű fonnyad el
a seben felejtett száj*

*(körmökön pirkad e vers
a hajnal is lám pohárba dagadt)
a poharak mind kirojtosodnak
kócos üvegekben hangya-fehér táj*

*a combok rég kévébe döltek
s csokorba a tollázkodó máj
egy huzatba harapott virág
fekete tükrömbé foltozta magát*

A Művésznő álmában nagyot rándult, és felébredt. Felém fordult. Amikor meglátta, hogy a verseit olvasom, hirtelen felállt, odament a varrógéphez. Kivette a gépből a szoknyámat, beindította a varrógépet, és bal kézfejét a tű alá tette. A gép recsegeve, fröcskölte szurkálta át kézfejét. Valami írást, vagy jelet varrt rá. Amikor befejezte, szoknyámba törölte a kezét. Átszurkált tenyerén fordított betűkkel írt szót olvastam ki, aminek nem ismertem a jelentését. Felállt, átölelt, majd elcsukló hangon ennyit mondott:

– Majd máskor elmondom. Talán – és elsietett.
A bőrdíjét itt hagyta.

Amilyen hirtelen jött, olyan hirtelenséggel távozott. Vérrel fröcskölte össze a szobát. Éreztem, hogy arcomra is jutott néhány apró csepp. A tükörhöz mentem. A tükörből anyám nézett rám idegenül. Ráncos tükör, haja festett éjszaka. Az angyal a nyugati ablakban ült. Én a tükörben. A sátán a szemközti falon ragyogott.

(részlet a készülő regényből)

k.kabai lórónt

dndogok

miért, hogy mindent újra meg újra el kell ismételnem,
akaratlanul, szándéktalanul, gyanútlanul, bárhogyan?
miért, hogy újra meg újra ugyanazok az utak,
mellékutcák, téveszmék, zsák a faltját, jönnek elő?
s ha épp nem *azok*, hát honnan veszem, hogy *épp* nem azok?

ebben a csendben, ebben a tompa, fásult,
voltageppen béna és giccses csendben
milyen morajt vélek felfedezni?
mi mocorog, mi szólal meg, már ha megszólal?
miféle kurva kalapácsütésre szólalnak meg a vészharangok?

„ki vagyok most?” — kérdezi épp csak kinyílt,
csipás szemmel a kibaszott angyal; nem vár választ.
(*húzd meg! — sügná a szemé, van elég vészfék.*)
a világrend pedig, legalábbis az egyik változat szerinti,
erősen ragaszkodik önmagához — nemkülönben,
mint a másik változat szerinti tenné — teszi — nyilván.

(*mi a szart gecizik ez itt? — kérdezném fejben,
s a szemébe néznék.*) „legyen szép — mondom —,
legyen akár erőltetetten is nagyon szép.”
„maga egy hipermoralista — mondja —,
vaksi, mint farkasok a szürkületben,
maga fekete, mint a hó.”

néha a lelkiismeretem
(„magának olyan nincs — ríposztolna —,
magának olyan nincs, *kabai fiam*”)
apám hangján szólal meg.

hívj, és én megyek.

Málik Roland

Hozatérés

Kitagadó édesapámnak

Egy tücsök, figyelj:
kezdheted a zenét!

Átvágok a szürkülő fűvön,
és a végén elfordulva állsz,
gonosztól elvert, megöregedett,
bolond apám.

Vársz egy régi udvaron,
amit mindenki elhagyott.

Rögeszme

A legveszélyesebb,
aminek tárgya nincsen.
(Omar Khajjám)

k.kabai lórántnak

Ablaknál utazom
gyaur zajban,
s a pánikroham,
hogy végre elült,
mindegy is,
autóbusz álcáján,
villamos illúzióján,
vagy valódi vonaton utazom,
mert közben nyitott szemmel álmodom,
naplementébe borult tekintettel,
úgy, hogy végig tudom:
mániás lettem, igen, mániás,
én, Málik Roland,
néhai óvodás,
példás éltanuló,
szépreményű ifjú,

ki veszélyes sebet kaptam
az életem háborújában,
mániás lettem,
mese nincs,
rögeszmés,
eszme nélkül,
az sincs,
reménytelen álmodozó,
járó halott, egy rögdög –
és ebből most tényleg
nincs kiút, Istenem,
tart, amíg tartok, ezt hiszem.

Szép ez a táj,
szép vagy világ,
csak milyen kár,
nincs már eszmém,
se szívem hozzád,
s míg hasít velem az alkonyi vonat,
előnti gabonám a hajló gondolat:
mindenütt jó,
de a legjobb sehol,
mert anyám fia nem okés,
apám kölyke nem kemény,
bátyám öccse nem virgonc már,
papó unokája a messzi múltban jár,
Ruzsin hercege száműzetésben,
a balszélső eltűnőben.

Már zene van benne és körülötte,
a kalauz vakon elmegy mellette,
észre nem venni őt –
Nap előtte,
Nap utána:
alélva forog egy izzó mezőn.

Hartay Csaba

Béke

Reggelre kiplakátolták a tavaszt.
Színek közt válogatok.
Egyik sem lehet az enyém.

Rosszul éreztem magam.
Idétlenül mozogtam, izzadtam.
Mintha összesúgtak volna mögöttem.

Ha vásárolni megyek, többé
egyetlen ismerős se legyen a boltban.
Ne kelljen megkérdezni, hogy „Nagybevásárlás?”

Túl későn ittam két sört.
A második nem hiányzott, talán az első sem.
Még kétszer kimentem, mielőtt elaludtam volna.

Néha összehívnék mindenkit a kertembe.
Máskor meg nem hívnék senkit sehová.
De az sem érdekel, hogy ez miért van.

Jó nem hatni senkire, magamra sem.
Ilyennek képzeltem a békét.
Megvalósítottam.

Fej és írás

Jó lenne, ha valaki megírná helyettem ezeket a verseket.
Mire hazamegyek, már készen is van pár versszak, én csak
megállok a háta mögött, és belepiskállok a szövegbe,
hogy az a szó nem illik oda, találjon ki helyette valami eredetibbet.

Szerény legyen, ne akarjon szerepelni. Tűnjön el, ha kész a mű.
Viszont, ha egyedül ülök a télikertben egy pohár rozéval, előjöhöt.
Csak ne beszéljen sokat. Hallgassunk együtt hosszú percekig.
Ne jöjjön nekem azzal, hogy a költészet így meg úgy.

Vegye át a volánt, ha hosszú az út, de ne kommentálja a forgalmat.
Ne kérdezzen, és ne gondoljon rólam semmit. Hagyjon.
Néha engedjen engem is írni, de ne nézzen közben meredten.
Legyek én az írás, ő a fej, és fordítva is. Mert egyedül képtelenség.

G. István László

Huszonhatodik Nap-monológ

Hogy nem szédülök-e
a köröktől, kérdezed, és nincs
irónia a hangodban, se sajnálat,
se érdeklődés, a legjobb, hogy nem is
érdekel, amit kérdezel. Nem
a válasz nem érdekel, a saját
kérdésed se ráz föl. Csak úgy kérdezel.
Csak úgy válaszolok. Tudsz
jobbat? Jobb lenne egyirányba
menni? Mindig más bolygó előtt
kelni fel, egyet se untatni, felkeltével,
halálra? Megcélozni, mondjuk,
egy távoli csillagot, és addig
meg se állni? Ami bolyog, csak az
élhet. És én ehhez szoktam.
Mikor újra látlak, akkor látlak
először. Ez a törvény. És ne jöjj itt üstökössel.

Huszonhetedik Nap-monológ

Ő az a Nap volt, aki elfelejtett
sütni. Elkísérte a hajnali pirosság,
a szórt fény óvta önmagától. Már az ég
tetején járt, és még mindig keltefény
sugárzott róla. Nem bírta betelni az
ég, hogy napkelte van, hát nyugtáig
ujjongott, mondván, a hajnalfény
megunhatatlan. Pitymallat,
gügyögte, pirkadat. Képzeld el
egy szemet, amiben a látás
megéled, már annyit néz, azt hiszi,
jár-kél, tapint és hall.
Pislogni is elfelejt, mert hisz annyi
dolga van. Mint légpuskával a galambot,
úgy lövik le a szavak.
Napnyugta, támadat.

Horváth Viktor

A beszélő Mandulafácska

*(Epigramma egy pályázat zsűrijéhez
– bosszúból, amiért nem én leszek a győztes*)*

Itt most, kedves zsűri, a líra celebje, a híres
Jánus-féle, kicsiny Mandulafácska beszél:
„Nem tudok trágázni, se jól lepisálni tavasszal,
mert absztrakt fa vagyok; szépirodalmi növény.
Ám mégis jobban jártok velem így; a gatyátok
nem kell majd a hideg kertbe' letolni, ha dér
s hó pusztít rügyet és szirmot, s lám: kései fagytól
sem nő seggeteken kékre dagadt aranyér”.

*Nem is lettem.

Szerbhorváth György

Hazulról, hazafelé

A ház harmadik emeletének egyik sarkában van a bérlemény, hatker, a lakást író adja ki, aki a wikipédia szerint 2006-ig 25 díjat kapott, mint például a Magyar Köztársaság Babérkoszorú díját meg a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét. A főbérlő elég sokat írt a környékről, mi volt itt rég, a gyerekkorában, s annak előtte az anyja korában. Például átellenben kupleráj. Elbeszélésében csupa izgalom és báj a környék, legalábbis így rémlik a regényéből.

Mostanság nem túl regényes a környék, bordélyházak 1950 óta biztosan nincsenek, és itt minden ismert publicista elsütné a poént, hogy azért nincsenek, mert azóta az egész ország kupleráj, és akkor nevetünk egyet. Fitneszszalon van, pizzéria, meg a híresen magyar-magyar bolt, ahol a pult mögött az eladó, miközben méri a sajtót, arról beszél valaki másnak, „hogyan én nem tudom, mi van, de meg fogok örülni és felkötöm más magamat”.

Hajnalban meg két kukaborogtatás közt azt hallom: „az édesanyámat szidod, te kurva, amikor most hallt meg? A szádra ne vedd a nevéd, te ribanc, mert megöllek mingyárt.”

A házban Jóska bácsi az úr, aki állítólag besúgó volt a régi rendszerben, de erre bizonyíték egy szál se. Úgy viselkedik, mint a régi vágású házmesterek, jön-megy-intézkedik naphosszat, de aztán megtudtam, még csak nem is ő a közös képviselő, a házbizalmi. Önszorgalomból tesz-vesz.

Jóska bácsi azt is megígérte, segít nekem állampolgárságot szerezni, mert ő ilyen besegítő típus, cserébe nyilván valami infót kér, szívességet, besúgást, cigit, mit tudom én. A Magyar Köztársaságtól ugyanis én nemhogy babérkoszorút vagy lovagkeresztet nem kaptam még, de állampolgárságot sem, igaz, nem is kértem.

De legalább nem kell azon morfondíroznom, kire szavazzak, Jóska bácsi bemutatott egy embernek, már beléptem a házba, de visszaráncigált az utcára, mert szerinte az ilyen ismerkedések fölöttébb hasznosak lehetnek még egyszer az életbe'. A bemutatott úriember hamiskásan közölte, neki pártja van, mozgalma, szavazzak majd rájuk. Ám még a párt nevét sem hallottam – most van alakulóban, állította –, de szórólapot se tudott adni, mert annyira alakulgatnak, hogy még csak lesznek. Igaz, a kocsis hátsó szélvédőjén már ott virul a párt-matrica, valami nemzeti védelmi izé, nem jegyeztem meg a nevét.

Jóska bácsi meséli el, hogy az a cigány ember – aki egyébként rendes cigány, mondja Jóska bácsi, mert különben és úgy s mint rendszeren ő utálja a cigányokat, így ugyanő –, aki folyton ordibál a feleségére, zeng tőle a körfolyosó, az udvar, a ház, az utca, egy

ártatlan, jótét lélek, és a villamosmegállók utcaseprőjeként háromszázat is hazavisz. Úgy mondja ezt Jóska bácsi, hogy hát aki háromszázat hazavisz, annak már igazán joga van ordibálni, a becsületes pénzkereső a társadalom hasznos tagjaként ordibálhat, ha kell, ha nem, és főleg, ha iszik, márpedig mindig iszik, van miből. Kisfia térdig érő, fehér cérnazokniban jár iskolába. A másikért már a rendőrök járnak ki, meséli Pista bácsi, de ebédre már vissza is hozzák. Tetű, mondja Jóska bácsi.

Alattunk, a földszinten Indiai vendéglő van, azt hittük, sosincs nyitva, de olykor ötven-hatvan indiai cigizik a sarkon, jönnek-mennek csoportosan, várják a buszt, de az indiai populációhoz képest ez bagatell szám, nem is csoport, hanem egyén, mondatja bennem az előítéletes európai állat. Ez épp olyan, mint ahogyan a hatvanas években írta az egyik feljelentő besúgó, hogy „egy-két fős csoportokba verődve garázdálkodnak”.

De akadnak épületesebb momentumok is, például a házban lakik, szomszédom az egyik legelső magyarországi barátom. Ez véletlenül derült ki. Amikor a Bartók Rádióban bementék, hogy a New York-i Carnegie Hallban fog koncertezni, megnéztem a honlapját, s a Kapcsolat rovatban mintegy elnémúlva – hisz amúgy is csöndbe voltam – láttam, ugyanott lakik, ahol vagy én is már két hete. Tizenéve nem láttuk egymást. A klasszikus gitár művésze lett. Egy Pécs melletti faluban, Magyarhertelenden megszervezett olvasótáborában ismerkedtünk meg pontosan húsz éve, és amikor megnéztem a honlapját, azelőtt egy órával épp a másik legelső magyarországi illetőségű barátommal, az adatvédelmi biztossal ebédeltem, akivel értelemszerűen szintén abban a magyarhertelendi olvasótáborban ismerkedtem meg, ahol a Marikanéni-típusú, talán tényleg Marika nevű Marikanéni-féle főzött ránk, de elég gyatrán, annál inkább tukmálta volna ránk a Bibliát, szóval, amely tábor a második évben irodalmi olvasótábor helyett a keresztény-nemzeti nevelés táborává vált már, s ahonnan lázadás okán engem ki is akartak dobni, mivel rosszul interpretáltam augusztus 20-a szent nemzeti ünnepét egy Babits-vers tükrében, konkrétan ordibálva szavaltam. Akkor a későbbi adatvédelmi ombudsman védett meg a szervezkedésével, és a későbbi nemzetközi gitárművész is mellém állt.

Mindebben akár a sors kezét is láthatnánk, meg a véletlenét, de én nem látok semmit, hát kicsi a világ, csak ennyit, meg azt, hogy például az én falumban senki nem érti, mit jelent a Carnegie Hallban játszani, sőt, mi az a klasszikus gitár, mert mire jó az? Hisz tudvalévő, hogy gitáron rockot meg heavy metalt kell gitározni, ahhoz lehet tombolni, hajat lóbáznai, sátánista jeleket mutogatni, de ilyen, hogy klasszikus gitár nincs, a falunkban is csak Nyeső Kamil, vagy ahogy saját magát elnevezte huszonévesen, Joe bácsi tanult meg rockot gitározni, saját bevallása szerint, de a valóság az, hogy ő is csak egy bendzsót tudott szerezni, azon pengette a Jimmy Hendrix-nótát, a Hey, Joe-t, azt az egyet, amit be tudott tanulni.

Persze azt sem értenék, mi az, hogy adatvédelmi ombudsman. Mert mi az, hogy adatot védeni? Hát az ember szépen védje meg magát, a diszkóban ököllel, csoportosan biciklilánccal, a szomszédától vasvillával vagy kapanyéllal, meg védje meg a kerti veteményeket permettel, a szőlőt is, a gyümölcsfát is védje meg, meszelje be ojtott mésszel fehérre, kész.

De most nem ott lakom, hanem emitt, és munkába járok. A Vasvári Pál utcán át, igazán békés utca. Nem történik semmi, pici, szűk, rövid utca, négy bérháznyi hosszú. Reggelente néha arra járok munkába, vagy jövök hazulról, megnyugtat a kihalt környék. Az egyik csatornalyukhoz kék festékkel valaki kis kék pocsolót rajzolt, benne két szép, tenyérszerű, keszegforma hal úszkál, egy narancssárga meg egy zöld. Később rábukkanok másutt is, mégsem eredeti és egyedi, ez kiábrándít.

Az utca egyik végénél építkeznek, bedeszkták a placcot, a közepén van a Pesti Jesiva, a Chábád-Lubavicsiak temploma, bár templomnak sehogy sem néz ki, kívülről biztosan nem. A ház elülső, földszinti lakásának szobái romhalmazok, belátni a kitorrt ablakokon, a két szobát telihajigálták régi székekkel, törött asztalokkal. A lubavicsiak amúgy sem lehetnek sokan, néha jön-megy egy-két kipás, szakállas-pajeszos fiatal ortodox, ennyi a mozgás. Egy kartonlapra, a bejárat fölé írták ki héberül meg magyarul, hogy ez a Pesti Jesiva, a Chábád Lubavicsi templom, bár a templomból csak a *templ* maradt meg, a kartondarabból kiszakadt az *-om*.

Talán a madarak tépték le, nem tudom, sok a galamb errefelé. Bár a Chábád Lubavicsiak már összevesztek mindenkivel, a többi zsidóval is, úgyhogy ki tudja, mitől szakadt le az a kis darab. Egyébként arról híresek, hogy az igazán hithűek úgy tartják, a néhai lubavicsi rebbe (a közösség vezetője és tanítója), Menachem Mendel Schneerson maga a Messiás, bár ezen néha azért még összevitakoznak ők maguk is.

Egy szép tavaszi, napsütéses reggel – ahogy a gimnazista költő verselné –, miközben tombolt a gazdasági válság, s mindenki erről beszélt, ha kellett, ha nem, azt láttam, hogy a Vasvári Pál utca másik végén lévő, a bezárt Barcelona Bőrúrház kirakatának beugrójában, hátizsákjában alvó hajléktalan zacskójából két galamb lopkodja ki a kenyérdarabokat. Szép kép, megálltam, néztem egy hosszú percen át, sajnálom is, hogy nincs fényképezőgémem, sosem volt, pedig egy ilyen képpel, hatásvadász címmel – „Már a hajléktalanokat rabolják ki a galambok a gazdasági világválság idején, Budapest, 2009 májusa” – akár a Word Press Photo nagydíját is elvihetném.

Aznap reggel az is feltűnt, hogy odaszartak a Jesiva elé, talán mihez tartás végett, vagy csak valakire ott jött rá, oda vonult el, a kihalt utcába, a parkoló autók mögé. Pedig a túloldalt, egy üres telken romkocsmát igyekezzenek kialakítani már vagy két hónapja, talán onnan ugrott át a *templ* elé kakálni egy vendég, de nem, a romkocsmá még nem dolgozik, odacipelték a régi kerti faszékeket, két lakókocsiból árulnák a piát, klozet viszont sehoh. A lampionok viszont már lógtak akkor is, narancssárgák, citromsárgák, pirosak és kékek, ha jól emlékszem.

Azóta viszont bedeszkták az egész telket, elvitték a székeket és asztalokat, az egyik lakókocsit, a lampionok viszont még fenn függenek – bekukucsáltam a minap.

Szeretem a város falusias környékét. Vagy mi a csuda ez. Amikor a zöldséges-gyümölcsös kiírja a földiepres ládába szúrt árjelzőre, hogy Földieper – magyar 1390 / kg, Földieper – hazai 990 / kg. Hogy ezen akkor el lehet gondolkodni, miért drágább a magyar, s miért olcsóbb a hazai? A haza, az már nem számít, csak a magyarság? Ki szedi le a hazait? A cigányok? Vendégmunkások? S egyáltalán: a haza(i) miért eladó?

A legdrágább persze az extra magyar, annak 1990 kilója. Hogy mitől extra, azt sejtem, látom, jól fel van pumpálva pirospozsgásra, teli lehet vízzel, még ha édes is, de hogy ez mitől magyar, azután nem oknyomoztam. A Hunyadi téri piacon viszont az extrából kimarad az r betű – már ezzel is spórolnak.

Kiszáll két kislány az autóból, az apuka kiadogatja mindkettőnek a rollerjét. Az egyik, úgy háromévesforma felkiált: „Apuuuu, sáros a rollerem!” Mire apuka kijavítja: „Kislányom, ezt nem úgy mondjuk, hogy sáros, hanem úgy, hogy saras.”

Apukának nincs igaza, de egy Apukának a gyermek szemében mindig igaza van.

Jön velem szembe egy piktör, hetykén félrebillentve a fején a bojtos sapka. Csak gondolom, persze, hogy szobafestő, ha már festékes a munkáskék kezeslábas. Pórázon sétáltat egy úrikutyát, egy kutyust, kutyulit, pudlit vagy mit, a sötétben nehéz kivenni, rózsaszín vagy inkább piros, világospiros-e a pántlikája a fehér fajtisztának, látszik rajta, jólnevelt, ápolt, frissen nyírt öleb, mindenképp belvárosi asszonyág oldalára, ölébe illik, a kandalló elé, mély perzsaszőnyegre, fotelbe, kaucsra, ilyes, meleg helyre. S nem ebbe a hideg, ám hólétől mocskos-locskos és bűdös utcára, a Bródyba. A piktör pedig,

este öt tájt, télidőben meg inkább egy füstös kocsmába, pohár bora mellé, cigit szíva. El nem tudom képzelni, mi történik itt, talán valahol meszel, nem is vállalkozóként, hanem házi alkalmazottként, cselédként, ne adj isten rabszolgaként dolgozik, s a nagysád ölebének sétáltatása, pisiltetése is reá hárul. Árad róla a szegénység-szag, a hidegben ez nem érződik, de látszódik, látszódik a szegénység-szag, ilyen is van, és sajnálom őt. Pedig ugyan minek, akinek festékes a ruhája, aki kutyát sétaltat, az dolgozik, azt nem érintette a nagy gazdasági világválság.

A környéken valami youst hostel lehet, elég sok külföldi fiatal mászkál, hátizsákkal, térképpel az utcán, a környéken. Az utca koszos, mint mindig, fa egy száll sem, csak az utca végén, majd egy kilométernyire látszódnak a fák, a csupasz ágak, a Szépművészeti Múzeum faránál, ott, ahol negyed évszázada, 1983. november 5-én a renoválás miatt felépített állványokon felkúsztak a rablók, üvegvágo segédletével bemásztak az ablakon át az olasz kiállítóterembe, s lenyúlták Raffaello Esterházy Madonnáját és Ifjú képmását és egyebeket. Az Ifjú képmását Törökbálinton találták meg a rendőrök, a saját kezükkel ásták ki a földből, nehogy megsérüljön, s a szálak gyorsan elvezettek a megrendelőhöz, a milliárdos görög étolajgyárhoz, a műkedvelőnek csúfolt Efthimiosz Moszkoklaidészhez, aki tagadott, s azt állította, nem ismeri, sőt, sosem hallott a Raffaello nevezetűről.

De a környék most kevésbé kedélyes, néha előjön belőlem a szalonliberális rasszista is, amikor munkába indulva látom, három cigány kiül a gitárjával a bolt kirakatába, pengetnek és óbégatnak vidáman. Én meg megyek dolgozni, meg adózni, gondolom magamban truttyogva, bosszankodva, hogy na, ezek a segélyből itt vigadoznak, méltatlankodom, aztán megyek a csikkek, a köpetek közt szalalomozva, és eszembe jut, hogy külföldi vagyok, tehát jobb, ha befogom a számat, nem vagyok én itthon, nekem ez nem hazám, haza, az nincs is, internetkapcsolat van, az a fontos, és egyébként is, közszolgálatban munkálkodom, vagyis én is az adófizetők pénzéből lébecolok, tehát kussoljak már inkább.

De akármilyen is a környék, és akármennyire is látom a sarokablakból, hogy a neonzöld mellényben viruló utcaseprők a vállukon viszik a seprűt, tolják a szemetes-kocsijukat és nem csinálnak semmit, mert értelemszerűen a vállra dobott seprű nem söpri össze a szemetet, különben is, tán közmunkások, ha már huszasával róják az utcákat úgy, hogy minden ott marad utánuk, sőt, még bővülnek is a kupacok azzal, amit ők hajigálnak el, szóval, akármennyire is, de azért fáj, amikor hazafelé menet hallom az előttem lévő, a Youst Hostel felé igyekvő két német lány szájából, hogy arról beszélnek, milyen koszos ez az utca, a környék, a város. Egyikük jól halhatóan megjegyzi: „Hát én nem tudom, hogy hogy lehet ebben a városban élni. El nem tudom képzelni.” – Menjél haza Németbe, abba a tisztába, ahonnan jöttél, te – gondolja magamban a rasszista lokálpatrióta.

Megkeres a falumbéli, leülünk a Dohány utcai zsinagógával szemben, fröccsöt iszunk. 1991 éve nem volt „otthon”, vagyis 18 éve, és most 36 éves. Katonaszökevénynek számított, ma már kiöregedett, bejárta fél Európát, volt menekült, most éppen Stuttgartban bérel egy MÁV-vagont, abban lakik és szobrászkodik, lám, ott így megy ez. De most már végképp elkapta a honvágy, de hát egykori jugoszláv útlevele nem érvényes, ha hazamegy, ebből mindenképp súlyos problémái adódnának, ki tudja, mikor hagyhatná el újra az országot, mely mióta eljött, többször nevet változtatott és ösztetöpörödött, akár Trianonban Magyarország. Ezért kéne neki most gyorsan magyar útlevél, pedig leghíresebb falubélink, Rúzsza Magdi sem kapta azt meg, írta a bulvár, mesélem a 18 éve nem látott falumbélinek. Mert hát az adózás, a jövedelem kimutatása, az az isten itt, nem az, hogy magyar vagy, vagy mi vagy, magyarázom. Nem érti,

mert művész, absztrakt szobrász, neki ez *magas*, miképpen működik egy bürokratikus rendszer. Ő arra gondol, szobrot készít az APEH-nak vagy a szerb rendőrségnek, aztán azért nyugodtan békén is hagyhatnák. Bájos ez a gondolkodásmód, gondolom magamban, de azt mondom neki, erre azért ne számítson, se az APEH, se a szerb hatóság nem vevő a szobrokra, le se szarják, minek nekik? Nincs olyan rubrika, ahová beírható, ami kipipálható, hogy rendben, egy szoborral letudva.

Kérdezem, hogyan történik ez, benne és körülötte, mégis, hogy 18 év után elkapta a honvágy, s mindenképp menne haza? Mitől, honnan jön ez? Nem tudja megmagyarázni, persze, egyszerűen már menne.

Nem vagyok olyan válogatósfajta, túl finnyás, bár a fák hiányoznak, itt, innen Pestről, sose gondoltam volna, hogy a föld szaga után fogom vágyakozni, a faluban inkább a benzinkúton szerettem szaglászni, beszívni azt a jó kis városias fílingű benzingőzt, és szidtam az istent, amikor a kukoricát kapáltuk, törtük, góréztük, hogy miért nem születtem én máshová, panelbe, városba, bárhova, ahol nincs földművelés és disznóól, csak beton, aztán itt van, Bécsben, miután 18 év után újra Nyugat-Európába tettem a lábam, leginkább a konfliktuskészítő lovak szarszaga hatott meg, ahogyan itt is, ha a Nemzeti Múzeum felé megyek olykor, amikor valamiféle ünnep van, vásár, március 15-e, és huszárok lovainak citromszaga úszik a levegőben, hát az megható, ezt nekem tessék elhinni.

És megható, hogy egy – nevezzük kollégának – munkatárs, aki a vidékkel, a faluval foglalkozik, már városi ficsúrnak néz, belvárosi aszfaltbetyárnak, budai úrifúnak, keresztény középosztályiba öltött arisztokratának, vagy valami ehhez hasonlatoshoz, aki azt sem tudja, mi a vidék, a falu, és azt ajánlja, beszélgessek már el legalább egyszer falusi emberrel, hogy tudjam, miről beszélek, mit kritizálok én itten. Ó, ha tudná, tíz éve Szabadkán azzal jött az egyik lukácsistából übermagyarrá váló irodalomkritikus a városi könyvtárban, hogy érződik az írásomon, hogy öregapám még gumicsizmában járt a disznószarban.

Gondoltam, ráborítom az asztalt, de aztán eszembe jutottak azok a nepáli kéksisakos katonák, akiket az ENSZ vezényelt Boszniába háborúzni, és sehogy sem értették, miért háborúznak azok, akik egy nyelvet beszélnek, hovatovább aszfaltozottak az utak és víz folyik a csapból – hát bolondok ezek? Aztán lassan megszokták a számukra fölöttébb nyugatias világot, megbarátkoztak a parasztokkal, egyikük végül meghívta őket a birtokukra. De igazából csak ott botránkoztak meg, amikor meglátták az istállóban kikötözve – a teheneket. A szent állatokat! – Élesre töltötték géppuskáikat, ki akarták szabadítani a rabul ejtett háziállatokat, amikor is kapcsolt valaki, és elmesélte, azért kell a teheneket az istállóban, kikötve őrizniük, mert így legalább biztonságban vannak, a gonosz ellenség nem fogja őket leölni és megenni.

A nepáliak pedig megnyugodtak, érteni vélték a világot és hazamentek.

Nagy Gergely

[Ez már az, az a terület]

Részlet a *Hilversum* munkacímű, készülő regényből.

Első gondolata nem az, hogy miért pont őt szúrták ki, hogy miért pont ő az, aki megy. Ez egy civil gondolat. A katonának nem ez jut először az eszébe. A parancs elhangzása után még legalább három mozzanat megelőzi ezt, három olyan, amelyhez nem kapcsolódik semmilyen gondolat, az első az azonnali és hangos válasz, hogy értettem, a második pedig a végrehajtás megkezdése. Sarkon fordulni nyomban, felemelni a fegyvert az ágy mellől, ahová az utóbbi napokban helyezni kellett - a fegyverszobákat kiürítették és zárva tartották - szerelvényt igazítani és indulni. És csak mindezek után villan be: miért pont én?

Pedig ez volna az első, normális esetben legalábbis, de nincs most olyan, hogy normális eset, a kiképzés egyik leglényegesebb eleme éppen ez: kiiktatni a civil válaszokat, és helyükbe ültetni mindazt, ami a katonát jellemzi. Fegyelem, gyorsaság és valamilyen végtelen engedelmesség, akár az ésszerűséget is figyelmen kívül hagyó, vak alázat. Azt remélte, természetesen, mint ahogy mindenki körülötte ebben bízott, hogy soha nem lépnek arra a területre, ahol eme végtelen engedelmségre valódi végtelenségében volna szükség, úgy, hogy szembe menjen akár a rációval is, az életösztönrel, a menekülés ösztönével és az élni akarással. Tehát a végső, a sejtekbe kódolt parancsokkal. Hogy erre nem lesz szükség soha. Nem kell, nem muszáj, nem válik elkerülhetetlenné mondjuk elpusztulni. Nem ad ki senki olyan parancsot, nem követel olyasmit senki és semmilyen helyzet. De még ennek a területnek a közelébe sem kell majd menni, a határra, arra a mezsgyére, ahol a pusztulás elkerülése érdekében pusztítani kellene, ölni azaz. Pedig ez a munka része. A hivatás része. Tanulták, tanulják az élet kioltását, nem is ezt, hanem az élő erő megsemmisítését. Ami élő, az valamiképpen erő is tehát, ha civil, ha egyenruhás, ha felismerhető jeleket visel magán, ha nem, amellyel szemben résen kell lenni, mert kiszámíthatatlan, mert megfelelően használva, mozgatva, támadó alakzatba rendezve veszélyt képezhet. Az élet védelme azonban éppen úgy feladat, mint a kioltása. Másokról van szó, persze, de a tisztis iskolás tanulmányok nem igazítanak el abban a kérdésben, kik is a mások, akiket védeni kell, azaz a mieink, a nép, amelynek ellenében tilos végrehajtani a parancsot. Népellenes parancs. Milyen az? Ki itt a nép?

Napok óta nem aludt rendesen, fáradt volt, agyán szürke köd, nedves és nehéz, mint amilyen ez az őszi hét. A nép egyszerre csak megjelent ezen a héten, megmozdult, mindenütt ott volt hirtelen, eléjük is odasodródott, egy fekete ruhás néni keletérelt és azt könyörögte: ne lőjeteK a testvéreitekre. Lőni nem is tudtak volna, mert üres tölténytárrakkal voltak csak felszerelve, vezénylésre, parancsra vártak egy laktanya négyszögletes betonudvarán, nem értve, hogy mi zajlik odakint, de tudva, hogy valami végzetes.

Napok óta nem aludt, halálosan fáradt volt az egésztől, már a rémület is megszokottá vált, szinte a hullák látványa is – a szögletes udvaron egymásra rakott orosz holttestek, szabályosan, mint a farakás, az üres tekintetek és a vigyorgásba merevült arcok -, a fenyegetés, hogy mégiscsak ki kell menni és löni valakikre, akikre nem akarnak, nem szabadna, akik a nép. Akik miatt a fekete, varjúszerű asszony könnyögött a laktanyakapuban. Az időnként rátörő remegés a fáradtság, vagy félelem eredménye-e? Nem tudta, mint ahogy semmi mást sem tudott most eldönteni. Nem fog löni, ezt az egyet ismételtette magában sokszor, nem fog löni, ha csak idegen csapatokkal nem találkozik szembe, de jobb volna akkor sem, mert valakire, pontosabban valakibe, egy testbe, egy lénybe, valamilyen anyáéba valamilyen fiába akkor is be kellene löni, golyót ereszteni a húsba, és ezt, bár kérdése nem merült fel azzal kapcsolatban, hogy pontosan és eredményesen végre tudná-e hajtani, mégiscsak lehetetlenségnek gondolta. Ez már az, az a terület, az a határvidék, amelyre nem kellene lépni.

Simon, maga velem jön! – vetette oda, rá se nézve, csak bal keze mutatóujjával felé bökve az iskolaparancsnok, alezredes. Értettem! – vágta rá, azonnal sarkon fordult, indult a körletébe, hogy felmarkolja ágya alól a gitárt. Miért pont én? – villant be. De közben az is, hogy legalább valami van, valami történik, elindulnak, kimozdulnak, elé fognak menni a dolgoknak, elmozdulnak erről a helyről, ebből a napok óta tartó várakozásból. Nem voltak eseménytelen napok pedig. A bezárt laktanyaudvari várakoztatást hirtelen bevetés követte, pontosabban nem annak indult, hanem rutinfeladatnak, egyszerűen csak őrhelyeket kellett volna elfoglalniuk a Ludovika környékén, de azonnal löni kezdték őket a Népliget felől a felkelők. Puskás civilek – talán volt egy géppityu is a zenekarban – akik nem tudták, kikre lőnek, milyen parancsot kaptak a tiszti iskolások, fogalmuk sem volt, hogy nem ellenük indulnak, hanem csak az őrhelyükre akarnak eljutni, leváltani a holtfáradt többieket. A civilek rájuk tulajdonképpen csak úgy mellékesen, en passant lőttek, mintha legyintettek volna, ja, hát, ti is itt vagytok, mert valójában egy orosz harckocsira irányozták a tüzet, amely a környéken mozgott, látszólag céltalanul, talán valóban eltévesztve a parancsba kapott irányt. A harckocsi a tűzben megzavarodva viszont hirtelen az egyik tiszti iskola őrhely felé fordította a csövét, mert a benne ülők azt hitték, onnan jönnek a lövések. A mellvédszerű erkélyen növendékek álltak egy Gorjunov gépfegyver mögött és a tank, habozás nélkül kilőtte az erkélyt, kilenc ember halt meg egyetlen ágyúlövéstől. Órákkal később az erkély romjai alól szedte ki az ügyeletes alegység a katonák darabjait. Az őrhelyek viszonzták a tüzet, kétségbeesve és gyenge tűzerővel, de folyamatosan, a tank hátrálni kezdett, a Ligetben levő felkelők meg azt hitték, az iskola őrhelyek őket keresik golyóikkal, és újra kegyetlenül megszórták az iskola épületeit. Na, ki van kivel? – ahogy mindig odavetették a többieknek az udvaron, ha összeálltak egy focimeccsre, vagy tengőzni a délutáni tanulóidő után. A civilek lövik a rendszer hadseregét? Janicsárképzőjét? Vagy a saját fiaikat? Vagy az oroszok szövetségeseit? Mindegyik hazugság: nem janicsárok, nem a rendszerrel és nem az oroszokkal lojálisak. Másfél éve bevonultak a tiszti iskolára, hogy megtanuljanak egy mesterséget. A katona van. Szolgál. Függetlenül a rendszertől. De cselekedhet-e a rendszertől valóban függetlenül? Inkább rágyújtott, mint hogy megint ezen gondolkozzék, újra csak, szakadatlanul, hogy akkor ő most hova is tartozik. A civilek győzelmét kívánta, akarta, az eljövendő változást várta, a múlt helyreállítását, de tudta, hogy itt lehetetlen lesz győzni.

A kilenc növendék halála után síri csend volt az étkezdében, csak a kanalak kopogtak a tányérok alján. Képtelen volt most megenni a babgulyást. Pedig nem volt rossz. A csellós nézett is rá: mi van, nem kell? Visszaadta a tányért és az épület mögött várta az egységét, dohányozva. Minden vaktában és értelmetlenül történt, senki nem láthatott és tudhatott semmit, az egész eseménysor észveszejtő volt, s

csak azért adott hálát, hogy kimaradt belőle, elsodródott annak a bizonyos területnek a legszélére, az irracionálisnak ama rettegett mezsgyéjére, de végül nem került át, odaátra.

Lőnie nem kellett, rá azonban lőttek. Még aznap, a kilenc halott gyerek miatti bényt rettegés közepette őrszolgálatba lépett, alegységével együtt. Az őrhely felé fedezék és tűztámogatás nélkül kellett elfutniuk az épületek közti ásító üres sávokon, egymás után, guggolva, mint ahogy az orosz katonák járták a táncot nemrég a csapatművelődési otthonban. Gitárral a kézben, visszafojtott lélegzettel, rettegéstől kidülledt szemmel, csuromvizesre áttizzadt szolgálati gyakorlóban, felbukva a kövekben. A futó alak tökéletes célpont volt, mintha csak céllovöldében lettek volna. Golyósvitás és becsapódások, Hábeterler átért. Kozma átért, Gajzágó, Szabó kettő, Koczka mind átértek, a golyófüggönyben, iszonyú pánikban, fejfel előre vetődtek be egy nyitott pinceablakon, némelyik üvöltött, az anyátok kurva úristenit, és most ő jön. Simon Ferenc, Magyar Néphadsereg tüzértiszti főisk., második évf. növ., kiváló minősítésű.

Utolsó futásom, gondolta. De megint csak nem ez volt az első mozzanat, hanem a parancs végrehajtása. Nekilódult. Baljával rohamsisakja szélét fogva, meggörnyedve, szinte guggolva, guruló kőként, tereptárgyként, amelyet a vihar hajít odébb, jobbjobban a gitár a kavicsokhoz verődött folyton. Nem hallotta a géppisztoly sorozatokat, és csak akkor, a belső csöndben érkezett a gondolat: utolsó futásom. Tisztán szólt a fejében ez a mondat. Pattogtak körülötte a kövecskék, ahogy a lövedékek talajt értek. Sértetlen maradt, tigrisugrással vetődött be a pince tátongó vasablakán, métereket zuhant odabent, még mindig a rohamsisakját fogva, gurulva ért földet, normális esetben eltört volna a karja, de most valami megóvta, talán a szénkúpac széle, amelyre esett, talán más.

Megvan, Simon?, kérdezte fölötte Virág alhadnagy, nem úgy, nagyon nem úgy, mint máskor, a kérdés hideg volt ugyan, de ott volt mögötte, hogy a francba, növendék, jó volna, ha nem lőnék szanaszét itt magát nekem, mert mi az istent csinálók akkor a nyomorult testével. Igen, nyögte ki. A hátán feküdt a szénporos pincében, ziháló arcok hajoltak fölé, rémült, kikerekedett pupillák meredtek rá. Feje alatt tojásbrikett.

Megint ott a mezsgyén, a rettegett terület szélén. Felkapta ágya mellől a gitárt, szerelvényt igazított és futólépésben elindult az iskolaparancsnok után. Oldalkocsis motorkerékpárra kellett ülnie, hátán a gitárral, parancsot kapott, hogy vezesse a hétötvenes IZS-t, a parancsnok pedig beült az oldalkocsiba. A honvédelmi miniszterhez mentek, a Kiliánba. Van honvédelmi miniszter? Akkor tehát kormány is van? Létezik ami, vagy aki összefogja itt a dolgokat? Maléter volna az? Tábornok, vagy micsoda most Maléter?

Berúgta a hétötvenes IZS-t, apja karcsú Indiánja jutott eszébe, a morgó hang, amellyel elindult minden reggel az udvarról, piros parolis, mélykék nadrágja a tükkörfényes csizmába feszült, snájdig tiszt volt az apja. Az iskolaparancsnok beült, bőrkésztyűs kezével intett, irány az egyenes. A szürkés ködön átszivárgott valamennyi napfény, amelyet megtört a motoros szemüveg, amit a szemére illesztett induláskor. Néma csönd mindenütt, az egyetlen zaj, amelyet a hétötös keltett, a pöfögő, tudálékos motorhang. Mintha egy nagyopera díszletében járnának, két felvonás között. Mozgásképtelen, kerék nélküli teherautó keresztben az úton, romok, üvegcserep mindenütt, faldarabok, a boltok lehúzott redőnyét repeszek tépték fel, erkély-részletek az aszfalra zuhanva. És persze hullák, véresen, szétlapítva, összeégetve, nyomorultul meghalt oroszok, agyvelejük szétfröccsenve, testük darabjai a falakra, kapukra kenődve, összekeveredve a párkányokról lezuhant muskátlikkal, virágfölddel. Ormótlan sisakok, olajzöld felületükön virító vörös csillaggal, szénné égett páncélos pufajkák. A felvonásvég grand guignol-ja.

Atyaúristen, te atyaúristen, ismételte maga elé, megremegett az egész karja, ahogy a kormányt tartotta, a vér pulzált a fejében, próbált nem az iszonyatra, hanem az úttestre figyelni, hogy ne fusson rá egy végtagra vagy roncsdarabra, a parancsnok közben intett, hogy menjenek egy kört, nézzenek körül a Corvin köz fele is. A Körút felé befordulva a kereszteződésben – maga sem akart hinni a szemének – egy éjfékete koporsó állt. Élő ember sehol. Mozgás semmi. Fém és kő és üveg, huzalok, kábelek, egy elhagyott löveg elvonszolva és otthagya – 122 milliméteres tarack, állapította meg –, a Corvin köz Üllői út és Körút felőli átjáróinál egy-egy 76-os páncéltörő ágyú, a lövegpajzsokra sietősen, elfolyó fehér festékekkel Kossuth címert festettek, hűledezte bámulta, hiszen mióta nem látott ilyet. A lövegek csövében virág, mély, süket csönd, amelybe csak a lassan füstölgő romok és kacatok sziszegnek bele. Csak a káráló varjak hangja hallatszott, a madarak a háztetők magasságában húztak el lustán, leszállni sem volt kedvük a halott területre.

A Kilián kapuja előtt várakozniuk kellett egy darabig. A parancsnok, aki eddig egyetlen szóval, mozdulattal sem árulta el megdöbbenését, szokatlan módon azt kérdezte: Növendék, van egy cigarettája?

– Jelentem, van. Rodope.

– Adjon egy szálát. Ráérünk pár percig. Gyűjtsen maga is... hogy is hívják magát?

– Simon Ferenc.

– Gyűjtsen rá, Simon, nyugodtan.

Némán szívta a cigarettát. Ilyesmi is ritkán adódik. Egy tiszttel, az iskolaparancsnokkal dohányozni. Tüzet is ő adott neki. Napok óta egyfolytában dohányzik, pedig azelőtt nem is igen szívott el egyet sem, ha pedig beleszívott, rájött a köhögés, nevettek is rajta. De most csomag lapult a zsebében, girbe-gurba cigaretták, és rágyújtott, amikor csak tehetett. Elvette az éhséget, megszüntette az időt, visszaadta a méltóságot.

Szabó Marcell

A gyász szavaival élni, a csalitos

Mintha lehetne ostoba a holtág,
a Tiszapart, nagyobb ünnepeken
a kavargó emberélet, máskor
a hiányzó emberöltő, a bicikliút,
a kezdődő, olajos este.

Úgy élni a gyász szavaival, a csalitos
prémszagával, szemmel, szájjal,
a közeli vizekkel, a közeli vizekkel.

A veheménnyessel nézni

Ahogy lassan körbevesznek
a veled egykorúak már alig félek.
A roppant, februári ég a hátsó udvaron.

Ismerem, ami most jön,
a nedves fűbe töröd a lábát,
mielőtt feltűnsz a domboldalon, mögötted
birkabögés, a szél vagy az aprópénzek hangja.

Hat óra,
egy palló remeg az ablak előtt,
mégis csak van értelme a szemnek.

Meg kéne próbálni
a veheménnyessel nézni,
és szégyellni, ha így is te integetsz.

Az alacsony sámlin ülök,
mozgatod a fejed vacsora közben.

Mást akarok szóba hozni,
nem azt, hogy szavakkal élek.
Teli szájjal küszködök valamivel,
amiből sohasem lesz felsorolás.

William Shakespeare

bb. szonett

Elég volt. Csak jönne már a halál!
Láttam, hogy az érdem szűkölködik,
és ünnep csak a hitványságra vár,
és hamis eskütől romlik a hit,
és koldus lett a drága becsület,
és szűz erényből ribancot csináltak,
és a Jó lealázva elveszett,
és igaz erőn győz a torz gyalázat,
és tudást némít el a hatalom,
és orvost kezel Doktor Sarlatán,
és az együgyű egyszerűt csúfol,
s a jót legyőzi Gonosz Kapitány.
Fáradt vagyok, és a halál közel;
csak szerelmentől ne ragadna el.

Fordította *Horváth Viktor*

MODULÁCIÓ

| japanese kanji symbol "SOUL"
魂 (art of calligraphy)

Soul, Spirit in Japanese kanji is 魂 which is read tamashii (魂).
魂 (魂)

魂 魂 魂 魂 魂

<http://tamoo-fa.co.uk> | Prázní Těma Design Studio + Těma4U |

Kisantal Tamás

A K R I T I K A
A Z K R I T I K A ,
A Z K R I T I K A
A Z K R I T I K A

*Bárány Tibor – Rónai András szerk.:
Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet.
Kalligram–JAK, Pozsony–Budapest, 2008.*

Az olvasó lázadása? című kötet a kritikairásról szóló szövegeket tartalmaz. Így aztán az alábbiakban egy, a kritikát tárgyaló könyv kritikájában, afféle többszörös metakritikai szöveget írva, szinte magától értetődően adódna a lehetőség, hogy a kritikus a recenzió apropóját felhasználva fejtsse ki a tanulmánykötet tárgyáról alkotott álláspontját, a szövegek által kijelölt vitatérben valamelyik oldalra álljon, vagy ha még merészebb akar lenni, valamiféle markáns, harmadik- (vagy sokadik)utas véleményt fogalmazzon meg. Ám ha valamit, azt mindenképpen fontosnak tartom, hogy a kritika ne csupán apropó legyen, hogy az adott könyv ne csak valami más „ürügyeként” szolgáljon – vagyis, hogy a kritika ne (csak) a kritikusról szóljon, hanem elsősorban a tárgyalt könyvről. Persze emellett nehéz volna úgy írni, hogy közben ne derüljön ki, mi a (magán) véleménye a kritikáról és a kritikairásról, pontosabban régen rossz lenne, ha az ember úgy írna recenziót, hogy semmilyen álláspontja nincs a kritikairást illetően, valamilyen tudatos vagy öntudatlan előfeltevés-rendszere és módszere mindenképp van, és egy ilyen kötet egyik célja (majdnem azt írtam: jó ürügyet kínál arra), hogy ezt tudatosítsa. Vagyis már itt, írásom elején kijelenthető: fontos, hogy ez a könyv van, legalábbis a kritikusoknak mindenképp. (Hogy véleményem szerint kinek lehet még fontos, arról majd a későbbiekben).

A két dolog működését tekintve – és továbbra is „metaszinten” maradva, hogy saját kritikairói szemléletmódom minél látványosabban kiderüljön – úgy vélem, célszerű lehet némileg iskolás módon, egy kritikai írásmű „lépéseit” betartva közelednünk a

kötethez. Első körben tehát vázoljuk fel azt a tágabb kontextust, amelyben az adott mű elhelyezhető!

1. A kontextus

A könyv jórészt a 2007 őszén tartott JAK-konferencia szövegeit tartalmazza. Ez így kontextusnak talán picit szűk, meg aztán a „jórészt” szó azt is konnotálja, hogy nem csak azokat a szövegeket tartalmazza, vagyis nem pusztán konferenciakötetről van szó. Lépünk kicsit hátrébb, nézzük meg a kötet témáját távolabbról!

2007 nyarán elkezdődött egy vita, ami bár nem tartott túl sokáig, ám elég hevesen zajlott, s „kis” kritikavitaaként lehetne aposztrofálni (maguk a kötet szerkesztői nevezik így az *Előszóban*). Némi magyarázat (ismét csak iskolásan, szájbarágósan): a „kis” kritikavita attól kicsi, mivel 1996-ban zajlott a „nagy” kritikavita. Hogy az mitől volt „nagy”? Egyfelől, gonoszkodva, mert azóta eltelt 13 év, s e távolságból már olybá tűnik, mintha ott és akkor történt volna valami, egy olyan vita zajlott volna le, amely a hazai irodalomkritikát és -tudományt reflexióra, önértékelésre, helyzete tisztázására készítette. Másfelől, terminológiailag: eddig az 1996-os volt „a” kritikavita, ehhez képest, megkülönböztetés gyanánt, nevezhetjük e diszkussziót „kis” vitának.

Ezen a ponton ismét megállnék egy picit, némi kritikai-módszertani reflexióra. Össze kell-e itt foglalnom a hajdani kritika-vita fő pontjait és fejleményeit? Meg lehet úszni a kérdést praktikus szempontok alapján is (ha mielőbb le akarom tudni ezt a szöveget, akkor nem kell összefoglalnom az akkori eseményeket; ellenben, ha leütésre fizetnek, akkor természetesen igen), ám inkább egy olyan mögöttes problémára koncentrálnék (és az előbbi oppozíciót ezzel el is kenném), amely kötetünk (és a hajdani kritikavita) egyik fő dilemmája is volt, nevezetesen: kihez kell szólnia a kritikának? Az ember hajlamos (ifjonti hévvel és/vagy nagyképpően) rávágni: mindenkire, esetleg (cinikusan, netán éppoly nagyképpően): csak az értő kevesekhez – ha elolvassa egyáltalán valaki a szövegemet; vélhetően úgyszint csak néhány szakmabeli teszi meg (kezdő szerző esetén talán még a közvetlen hozzátartozók is). Nagyon felszínes lenne azt mondani, hogy ezzel a kritikavita egyik fő kérdését is felvázoltam: természetesen sokkal cizelláltabb és (legalábbis jórészt) kifinomultabb módon tevődtek fel a kritika feladatát, beszédmódjának lehetőségeit, közönségét érintő problémák. Visszatérve: a második esetben, ha szövegemet a „kiválasztottnak” címezem, úgyszint ismert a kritikavita, első esetben pedig e helyütt talán elég, ha néhány hosszabb, összefoglaló, elemző tanulmányra hivatkozom.¹ Szempontunkból fontosabb, hogy miről szólt a 2007-es „kicsi” vita, s mennyiben kapcsolódott elődjéhez.

Mondjuk úgy – vállalva ezzel a szándékos egyoldalúság és a „cselekményesítés” kockázatát –, hogy miután ’96-ban a viták elcsendesedtek (konszenzusra persze nem jutottak, az nálunk ritkán szokás), a kritika ment tovább a maga útján, művelgette kis kertjét és olvasótáborát, mígnem majd’ tíz évvel később egyre inkább úgy tűnt, hogy az új nyilvánossági formák (elsősorban az internet) óhatatlanul hatnak az addig elsősorban nyomtatott közegekben (folyóiratokban, hetilapokban) működő kritikaírásra is. A *Könyvesblog* színrelépésének és legfőképp Valuska László provokatívnak szánt

¹ Még a vita egyik hozzászólásaként született Margócsy István cikke, mely számomra az egyik legszimpatikusabb nézőpontot képviseli: A tilalmi beszédéről. Hozzászólás a kritika-vitához. = MARGÓCSY: *Hajóvonták találkozása. Tanulmányok, kritikák a mai magyar irodalomról*. Palatinus, Budapest, 2003, 357–364. A vita későbbi, vállaltan markáns ismertetése és értelmezése: SÁRI B. László: *Criticism Ltd.* = SÁRI B.: *A hatyú és a görény. Kritikai vázlatok irodalomra és politikára*. Kalligram, Pozsony, 2006. 199–236.

nyilatkozatának² következményeképp e problémák felszínre kerültek. Valuska szerint az új internetes nyilvánosság lehetőséget biztosít arra, hogy kissé felkavarodjon a mai magyar irodalmi életnek nevezett állóvíz, a szakmai bratyizáson, a szűk körű, „lilagözös” értelmiségi hozzászólásokon túl az irodalomkritika a művekről és a közönséghez szóljon, sőt, a közönség reakciójának (az internetes médium lehetőségeit kihasználva) azonnal teret is adhasson. Az, hogy ez az interjú akkora vihart kavart, némiképp tünetértékűnek látszik: tényleg felkavart valamit, s a szakmának apropót adott, hogy elgondolkodjon bizonyos kérdésekről. A szakma fel is vette az elé dobott kesztyűt, s hamarosan egyre többen beleszóltak a kritika, a mai irodalom és az olvasók helyzetét érintő vitába. Valószínűleg az sem véletlen, hogy az úgynevezett laikus (vagyis intézményeken és diszciplináris oktatáson kívüli, nem professzionális, „hétköznapi”) olvasás és olvasók kérdése is mostanában problematizálódott látványosan:³ rosszmájúan azt is mondhatnánk, tetszik vagy sem, de a szakma kénytelen tudomásul venni, hogy „mások is olvasnak”, hogy az irodalomértelmezés nem csak és nem is feltétlenül az ő (a mi) kizárólagos privilégiuma (munk).

Az internet igen látványos lehetőséget kínál, hogy mások, intézményeken kívüliek is megszólalhassanak, és esetleg talán (vagy: ne adj’ Isten – nézőpont kérdése) előbb-utóbb a hatalmi viszonyok átrendeződhessenek. A folyamat kétoldalú, hiszen magával hozhatja a kritikai mező (és egyáltalán: az olvasás) pluralizálódását és újjáéledését, de felhígulását is: az optimisták az előbbi, a vészjósló próféták pedig általában az utóbbi mellett állnak ki szélsőségesen. Hogy ez nemcsak nálunk, hanem nemzetközi viszonylatban is égető kérdés (sőt, igazán nyugaton az, ahol az internet sokkal erőteljesebben, szélesebb körben hozzáférhető, s az internetes kultúrának sokkal erősebb hagyományai vannak, mint idehaza), arra jó példa egy 2006-os brit eset. A neves irodalomszociológus John Sutherland a *The Telegraph* című lapban megjelentetett egy rövid cikket, melyben meglehetősen határozott hangnemben kikelt az internetes irodalmi hozzászólások, rövid könyvismertetőik és – szerinte jórészt dilettáns – szerzőik ellen. Sutherland néhány, az *Amazon* kereskedelmi oldalon megjelent könyvismertetőt kritizálva a szakértelem elértéktelenedését vizionálja, s az internetet Frankenstein szörnyéhez hasonlítja, amennyiben olyan teremtmény került a világra, mely valójában uralhatatlan szörnyeteg, s ha nem vigyázunk, elpusztítja teremtőjét (jelen esetben a kultúrát). Sutherland nem épp finoman fogalmaz, amikor felteszi és megválaszolja a kérdést: „Mire föl érzik magukat feljogosítva a web-recenzensek, hogy fogadatlan prókátorként tevékenykedjenek? (...) Leginkább azért, mert szeretnek pofázni és élvezik a hatalmat”.⁴ A Frankenstein-utalás akaratlanul is beszédes, hiszen ha továbbsszójuk, éppen az intézményes konzervativizmus ellen szól: a regényben a szörny éppen azért válik gonosszá, mert teremtője elborzad tőle, és ellene fordul. A történet folytatása még tanulságosabb. A brit író, Susan Hill blogjában bejegyzést írt Sutherland cikkéről, s az ilyesfata hozzáállásban az akadémikus góg megnyilvánulását látta. Véleménye szerint a szakkritikusok egymásnak írnak, és nem veszik észre, hogy a közönséget már régóta nem érdekli sem a véleményük, sem pedig az írásaik. Hill szerint a netes szférával éppen a könyveket szerető *olvasók* jutnak szóhoz és hatalomhoz. Ezek után hamarosan Hill levelet kapott egy folyóirat szerkesztőjétől, melyet a blogján (a szerkesztő megnevezése nélkül) közzé is tett: „[A] könyvkritikákról szóló blogját elolvasva tudatni szeretném – írja az ismeret-

² *Próbálgatjuk a játérendszerét. Interjú Valuska Lászlóval a Könyvesblog alapítójával.*

<http://www.litera.hu/hirek/probalgatjuk-a-jatekrendszeret> (letöltve: 2009-08-10.)

³ Vö.: LÓRÁND Zsófia et al. szerk.: *Laikus olvasók? A nem-professzionális olvasás értelmezési lehetőségei.* L'Harmattan, Budapest, 2006.

⁴ <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3656629/john-sutherland-IS-SHOCKED-BY-THE-STATE-OF-book-Reviewing-on-the-web.html> (letöltve: 2009-08-10.)

len szerkesztő –, hogy a továbbiakban lapunk nem kíván több recenziót közölni olyan könyvekről, amelyeket Ön írt. A blogon kifejtett véleménye fényében biztos vagyok benne, hogy ez nem okoz sem meglepetést, sem pedig csalódást”.⁵

A történet nem csak azért tanúságos, mert lám-lám, „kint” olykor még konzervatívabbak, mint idehaza, s nem is azt óhajtotta példázni, hogy új nyilvánosság az akadémikus betokosodás ellen is fegyver lehet (hiszen értelmezés kérdése, ki „győzött”: a szerkesztő és a szakma, mert kizárta Hillt, vagy az író, mert nyilvánosan publikálta a kicsinyes levelet). Véleményem szerint inkább arról szól, hogy valami történik mostanában, amit nem mindenki tud ugyan kezelni, de kisebb-nagyobb mértékben mégis átalakítani látszik az irodalmi mozgást. Nem kevésbé mondjuk azért, mert – ahogy Sutherland fanyalogva írja – az *Amazon* kéretlen kritikusaiknak ismertetői sokkal inkább hatnak a könyvvásárlás mértékére, mint a szaklapok recenziói. Nem is beszélve például a virtuális könyvkereskedések olyan, a vásárlókat finoman orientáló fogásairól, mint az „akik ezt a könyvet megvásárolták, a következő műveket is megvették”-jellegű ajánlók. Amennyiben pedig a könyvpiacot a vásárlóerő határozza meg, a kritikus hatalma veszélybe kerülhet, s a webes közösségek és önjelölt kritikusok hirtelen igencsak fontos szerepre tehetnek szert.

Hangsúlyoznám, tisztában vagyok azzal, hogy a nyugati helyzet nem feleltethető meg egy az egyben a hazai viszonyoknak, hiszen itt a „magas” kulturális termékek jó részét állami támogatással jelennek meg, ugyanúgy, ahogy a folyóiratok is – így aztán a kritika marketinges szerepe nem túl nagy (a hazai internetes könyvúrházak portáljain pedig az olvasói vélemény írása, bár a lehetőség megvan rá, egyáltalán nem dívik).⁶ Emellett a fentiekben különböző műfajú írásokat mostam össze – ahogy *Az olvasó lázadása?* több szövege is tisztázza, élesen elkülöníthetőek a könyvismertető műfajai: a (folyóiratokban megjelenő hosszú, illetve rövid) kritika, a napilapkritika (melynek mostani hiányát a kötet több szerzője is megjegyzi), a könyvajánló (általában napi és hetilapokban található, nem kritikai igényű – szerzői nem is feltétlenül olvasták az adott művet),⁷ illetve a blogok, portálok, fórumok vegyes műfajú írásai (a blog általában személyes hangú beszámoló, a portál leginkább a folyóiraatra emlékeztető internetes felület, a fórum pedig közösségi vitaoldal). Ahogy több cikk is írja, a hazai *Könyvesblog* alapvetően nem blog és nem is független az intézményességtől: lényegében az *Index* hírportál irodalmi rovata, mely írásaiban leginkább a napilapkritikák helyét veszi át (azoknál azonban pimaszabb, „lazább” hangnemben). Hamar kiderült, hogy a *Könyvesblog* forradalma csupán szép ábránd volt, de nem valósult meg: meglehetősen szűk, és hamar belterjessé váló olvasó- és kommentelő tábora nem fogja, nem is akarja a hazai irodalmi világot átalakítani. Ha a hazai (irodalmi és egyéb) fórumokat olvasgatjuk, elég siralmas képet kaphatunk kis hazánk vitakultúrájáról, hiszen ezekben (esetenként) előfordul párbeszéd, (netán) valódi vita, (néha) a másik fensőbbes kioktatása, (gyakran) egymás mellett elbeszélés, (még gyakrabban) részproblémákon szőrzés, (alkalmanként) anyázás. Persze lényegében a tudományos körök vitáiban is

⁵ Idézi: Jerome DE GROOT: *Consuming History. Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*. Routledge, London and New York, 2009. 47–48. A szerző megadja a blog címét is, ami azonban már sajnos nem található meg az Interneten.

⁶ Az irodalom és a marketing elméletének és gyakorlatának összefüggéseivel kapcsolatban (számos brit példát elemezve) lásd: Claire SQUIRES: *Marketing Literature. The Making of Contemporary Writing in Britain*. Pajrave Macmillan, Basingstoke, 2007.

⁷ Tavasszal, amikor Thomas Pynchon *Súlyszivárvány* című könyve itthon is megjelent, valamelyik populáris hetilapban (sajnos már nem emlékszem, melyikben) olvastam egy pár soros ismertetőt róla, mely izgalmas, krimiszereű történetet, sok szexet és világösszeesküvést ígér az olvasóknak. Bár persze mindez megvan a regényben, az ismertető által felvázolt (alapvetően a *Da Vinci-kódra* hajazó) elvárás horizont valószínűleg csalódást okozott annak az olvasónak, aki ilyen várakozásokkal vette kézbe a Pynchon-regényt.

valami ilyesmi szokott lenni, csak (jó esetben) cizelláltabban, finomabban megfogalmazva – erre jó példa éppen a „nagy” kritikavita lehetne.

A kontextus e rövid felvázolása után haladjunk tovább, és nézzük meg alaposabban a könyvet magát!

2. A könyv

Kezdjük néhány száraz, gyakorlati információval. A kötet öt fejezetre tagolódik, melyek mindegyike markáns tematikai egységet alkot. Az első és a második rész szorosabban összefügg: itt gyakorló kritikusok helyzetjelentését és a kritikáról alkotott véleményét olvashatjuk (míg az első fejezet inkább személyes kritikai „ars poeticákat”, a második történetibb, kontextuálisabb megközelítéseket tartalmaz). Ezek sok tekintetben hasonlóak, bár mindig az adott szerző arcélétől, attitűdjétől függ saját kritikai és kritikai ideáljának felvázolása. Általában szűkebb (ön)életrajzi vagy tágabb irodalom- vagy kultúrtörténeti kontextust villantanak fel (az előbbire példa lehet Keresztesi József vagy Sári B. László, az utóbbira pedig Károlyi Csaba, Horkay Hörcher Ferenc vagy Margócsy István szövege) – sokszor ezek össze is kapcsolódnak, s a kritikus saját „nevelődéséről”, kritikai szemléletmódjának kialakításáról szóló történet a közelmúlt irodalmi mozgásaiba ágyazódik. Általában kitérnek a kritikaírás problémáira – a hangnemre, a személyességre, a mű/kritikus/olvasó „szentháromság” (vagy esetleg egy „szentnégyesség”, ha a játékba a szerzőt is bevesszük) elemeinek egymáshoz való viszonyára, a kritikának az irodalom és az irodalomtörténet-írás folyamatában betöltött helyére stb. A vélemények jórészt valamiféle konszenzusra törnek, a legtöbben fontosnak tartják, hogy a kritikus egyszerre próbáljon meg szakmai és személyes lenni, az irodalomtudományos szempontokat érvényesítve, ám a szélesebb közönséghez is szólva kontextusba helyezni, elemezni és értékelni az adott szöveget. A fejezetekben sokszor praktikus, pragmatikus vagy (hogy még egy „p”-betűs szót mondjak) politikai kérdések felől vizsgálják a kritikát – így például Gács Anna a kritikaírás tanítása vagy Sári B. a kritika kulturális és politikai tétje felől.

A harmadik fejezet a „kis” kritikavita néhány fontosabb szövegét mutatja be, élén Dujancsik Mátyás tanulmányával, melynek jelentőségét jelzi, hogy maga a kötet címe is e munkát idézi. A fejezet szövegeinek érvelése általában polemikus, gyakori stratégiajuk látványos példák kiválasztása és kritikája (a legjobban talán Vári György tanulmányában látszik ez, aki az utóbbi idők terméséből kiválaszt két, szerinte szimptomatikus, kissé „állatorvosi ló” jellegű esetet – Teslár Ákosnak az *Argus*-ban megjelent Márton-kritikáját és a körülötte kialakult minivitát, valamint a *Könyvesblog* egyik, meglehetősen nyers hangvételű recenzióját –, melyeket szétszedve mutatja be saját álláspontját). Az itteni tanulmányok a hazai és esetenként a nemzetközi kontextus figyelembevételével próbálják az új nyilvánossági forma megjelenését és hatását elemezni (legtájékozottabban talán Tófalvy Tamás, aki a nemzetközi internetes jelenségek felől nézi meg az itthoni viszonyokat, s tisztáz néhány alapvető félreértést).

Bár a fejezet tanulmányai igen alaposak, valami mégis hiányzik – nem annyira az egyes szövegekből, inkább a kötet egészéből. Valahogy nincs benne az olvasó, aki lázad (illetve, a cím alapján: aki lázad?). Nem arra gondolok, hogy „beszéljen a nép”, mondja el véleményét Józsi bácsi is a kortárs irodalomról és kritikáról – nyilván nem ilyen egyszerű. Ám a könyvet olvasva azért támadt egy olyan érzésem, hogy mivel nagyjából egy diszkurzust engedtünk szóhoz jutni, így aztán a kérdéseinkre hasonló válaszokat kaptunk. Így olyan diszkusszió generálódott, amely leginkább egy hajdani újságcikk címére emlékeztet, melyet sok éve egy kabaréjelenetben hallottam: „Teljes az egyetér-

tés – folytatódik a vita”. Például a sok tanulmányban idézett Valuska-interjú nekem igencsak hiányzik a kötetből, mint ahogy az is, hogy a *Könyvesblog*-köre alapvetően kimarad. A tanulmányok konszenzusával nagyjából egyetértek, szerintem sem volt itt (még) valódi átalakulás, a *Könyvesblog* nem tudta (de lényegében nem is akarta) azt a teret betölteni, melyet a valódi webes közösségi oldalak betölten(én)ek. Ám érzek a kötetben egy – még csak nem is feltétlenül tudatos – „jól van ez így”, „nincs veszély”-attitűdöt. Az olvasó nem lázad, pozícióinkat nem veszélyezteti – na de ez biztos, hogy nem probléma? Lehet, hogy nem is olvas. Vagy olvas, de mást. Így aztán egyikünket sem érdekel a másik, mindannyian elvagyunk saját kis házunk táján. Nem szeretnék szélsőségesen a Valuska-féle provokáció pártjára állni, az interjú számos kijelentését sarkosnak érzem, ám a szakma és a széles közönség párbeszéde valahogy tényleg nem akar működni, és ebben a szakmának nagy felelőssége van, az internet pedig valóban tepepe lehetne a változ(tat)ásnak – ha akarnánk.

A negyedik rész kilép az irodalomkritika területéről, és más ágak (színház, zene, tévé) kritikáját vizsgálja. Itt megtudjuk, nem jobb a helyzet, sőt, a tanulmányok alapján sokkal rosszabb, mint az irodalmi berkekben – színház és zenekritika alig van, a tévékritika visszaszorult és érdektelenné vált. Talán érdemes lett volna a filmkritikáról külön szólni, hiszen éppen a film az a terület – már amennyire átlátom –, ahol manapság itthon is érdekes jelenségek figyelhetőek meg: egyre több filmes blog jelenik meg, melyek erősebb vagy gyengébb színvonalon, de viszonylag nagy látogatottsággal üzemelnek.⁸ E népszerűség oka valószínűleg a rövidebb befogadásban van (azaz másfél-két óra elég egy filmhez, míg a könyvhöz napok, esetleg hetek kellene), illetve az internet által kínált (illegális) letöltési lehetőségekben – ma már szinte minden filmhez hozzá lehet jutni. Külön érdekes a kötet szempontjából L. Varga Péternek a heavy metál kritikáiról írott szövege, mely bár látszólag kilóg a kötetből (mivel nem a műfajt gyakorló kritikus hangján, belülről, hanem az elemzőként, kívülről vizsgálja a jelenséget), de jól mutatja, mi van akkor, ha egy diszkurzus nem tagozódik laikus-profi táborokra, hanem lényegében a műkedvelők alapvetően kultikus hangja érvényesül. Persze a dolog szubkulturális jellege miatt nem működne a párhuzam az irodalommal, azaz nem érdemes „irodalmi fanzinokról” vizionálnunk, ahol az új Nádas-kötetről a menny és a pokol retorikájával értekeznek-lelkendeznek a rajongók – ám a mai irodalmi élet egy (szub)kulturális(abb) szemléletű, a különböző kapcsolatrendszerek működését és retorikáját kívülről vizsgáló munkának talán lehetne létjogosultsága.

A kötet utolsó fejezete mindössze egyetlen szöveget tartalmaz, Bán Zoltán András: *Meghalt a főítész, elmúlt a rút világ!* című, majd’ negyven oldalas esszéjét. Bán terjedelmesen, sokszor szellemesen, összességében azonban – legalábbis az én ízlésemnek – kissé modoros hangnemben számol be a kritika magyarországi történetéről a szocializmus korától napjainkig (pontosabban inkább a közvetlen közelmúltig, hiszen az internetes jelenségekről már alig esik szó). A szöveg amolyan „Bán szerint a világ”, az elmúlt évtizedek eseményeit egy sajátos cselekménybe foglalja, melynek központjában Balassa Péter állna, aki a prózafordulat kritikai vezéralakjának, főítészének és sok tekintetben megteremtőjének szerepét veszi fel. Bán erőteljes vonalakkal vázol fel egy, szerintem kissé leegyszerűsített képet, mely szerint mostanában felszabadult az irodalmi élet minden főítész uralma alól (legyen az dilettáns, mint a Kádár-korabeli cenzorok és ítések, vagy mégoly biztos ízlésű is, mint Balassa). E felszabadulás üdítő, de meg is nehezíti a tájékozódást, hiszen a szabadság sosem könnyű. Ahogy az *Előszó*-ban a szerkesztők írják, Bán esszéjét valamiféle függeléknek szánták, mely – ezt már

⁸ Például: <http://filmdroid.blog.hu/>; <http://halfpecssquad.blog.hu/>; <http://filmbuzi.hu/>; <http://regifilmek.blog.hu/>; <http://videodrome.freeblog.hu/>; <http://geekz.blog.hu/>. Az általam ismert egyik legjobb külföldi filmes blog a filmelmélet doyenjének, David Bordwellnek az oldala: <http://www.davidbordwell.net/blog/>.

én teszem hozzá – történeti kontextusba helyezi a mostani vitát. Mindez igen derék, s a hosszú esszé tényleg kínál *egy bizonyos* történelmi értelmezést, ám így, a kötet végén, kissé konklúzióknak is hathat – szívesen olvastam volna még más, átfogó jellegű történeti elemzéseket is, amelyek nagy valószínűséggel árnyalnák a képet, esetleg máshova helyeznék a hangsúlyokat.

3. Értékelés

Ha blogosan csinálnám, most számmal értékelném, esetleg betűvel és plusz- vagy mínuszjelekkel (mondjuk valahány/10 vagy A,B,C,D,E +/-), netán csillagokkal. Ezt értelmetlennek tartom, illetve értem a célját: ha az ember gyorsan meg akarja tudni, érdemes-e megnézni/elolvasni a filmet/könyvet, rápillant az értékelésre, aztán, ha akarja, elolvassa a kritikát is (személyes tapasztalat: leggyakrabban a végletes értékelésekhez – legyen az pozitív vagy negatív – tartozó kritikákat szoktam a neten elolvasni). A véleményem talán nagyjából kiderül az eddigiekből: úgy vélem, fontos könyv ez, a kritikusoknak mindenképp, meg aztán, talán az olvasóknak is. Legalább megtudják, hogy lázadnak, illetve feltehetik a kérdést, hogy tényleg lázadnak-e. A szerkesztők kötetük egyik bevallott céljaként a provokációt jelölik meg, hogy a kötettel és annak hatására folytatódjék a vita. Érzésem szerint a könyv nem lett túl provokatív, talán néhány markánsabb ellenvélemény is kellene ahhoz. Ám mindenképpen erénye, hogy jól dokumentál egy jelenséget, az arra való reakciókat, s az ember a kötetet olvasva (és a kötet ürügyén) elgondolkodhat a kritika hasznáról (valamint káráról), irodalmunk bel- és külpolitikájának legfrissebb ügyeiről.

Rácz I. Péter

Önők írják

Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai

szerk. Mekis D. János és Z. Varga Zoltán

(„Szöveg és emlékezet”)

Budapest, L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem, Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, 2008.

A szakmai konferenciák előadásainak, illetve szerkesztett változataiknak gyűjteményes kötetbe foglalása több szempontból is fontos lehet. Ezek a kiadványok mindenképp hasznosak azok számára, akik nem tudtak jelen lenni az adott eseményen, vagy ugyan jelen voltak, de nem tudták követni az előadókat, vagy pusztán később emlékeztető gyanánt használják az írásban rögzített gondolatokat. A felsőoktatásban résztvevő hallgatók számára is előnyös lehet a konferencia-anyagok kötetbe rendezése, a tanulmányaik során egy-egy tudományos, szakmai probléma és/vagy feladat kapcsán segédeszközként forgathatják a könyvvé szerkesztett írásokat. Természetesen a konferencia szervezői, rendezői számára is fontos és haszonnal bíró tevékenység a kötet megjelentetése. Részben koncentrált emléknnyommá, fizikai tárggyá alakul a beszédben elhangzott előadások sora, amit jó kézbe venni, nemcsak hiúságból, de a jól végzett munka örömeivel is. Másrészt az intézményi feltételeknek való megfelelési kényszer is gondoskodik róla, hogy a kutatók, tanárok szellemi lenyomatokkal bizonyítsák szakmai fejlődésük tényét – lehetséges előmenetelük alátámasztásául a kötet szerkesztés, a kötetben való megjelenés alapvető igazolásul szolgálhat. Hasznos lehet a jövő kultúrakutatói számára is az összeállítás, hiszen láttelepet nyerhetnek egy-egy szakma vagy kérdésselvetés kortársi diszkurzusairól. A kiadást végző kiadóknak szintén kulturális hasznot hajtanak ezek a kötetek, ha anyagi nyereségük nem is származik a megjelentetésből, presztízsük megnőhet a misszió okán.

A szó elszáll, és csak egy szűk közege emlékfoslányaiban létezik tovább, míg az írás-összeállítások egyfajta rangot kapnak (nem beszélve a szervezők/kiadó ügyességéről, hogy anyagi támogatást tudtak szerezni), és visszamenőleg is emelik a konferencia jelentőségét.

A Mekis D. János és Z. Varga Zoltán által szerkesztett kötet egy 2005. december 1-én és 2-án Pécsen rendezett konferencia előadásainak anyagát rejti. A könyvben a kiadás évét jelölve bár a 2008-as évszám szerepel, a kötetet tudtommal csak idén lehetett beszerezni. A megjelentetés késésének minden bizonnyal rengeteg oka lehet, ugyan-

akkor félő, hogy a hosszú közbenső időtartam miatt a kötetben található állítások, vizsgálódások már a megjelentetés jelenében túlhaladottakká váltak, újra- és átíródtak az előadók részéről is – az érdeklődő olvasó már most történetileg kénytelen olvasni a közelmúltban újdonságnak ható hozzászólásokat.

A konferencia jelentőségét minden bizonnyal emelte, hogy a központi témájául választott kérdéskör – az önéletrajzi műfajok és a bennük megjelenő valóságviszonyok – nemzetközileg ismert szaktekintélye, Philippe Lejeune ugyancsak részt vett rajta, vitaindító előadást tartva. A vendég felé való tisztelegés jeleként a tanácskozás nyelve a magyar mellett a francia volt. De míg a sztárvendég előadásának írásos változata – kérésének megfelelően – a kötetben magyarul olvasható Z. Varga Zoltán fordításában, addig számos előadó szövege francia nyelven íródott, ami nem túl szerencsés egy magyar kiadású, magyar olvasóközönséget célzó kiadvány esetén – bár megszokott, és nem egyedi jelenség. A szaktudományos érdeklődés eleve csak kis számú közösség sajátja, ha ebből még a franciául nem tudó kíváncsiakat is kizárjuk, akkor ez tovább csökken. A kötet előszava a franciául elhangzott előadások franciául való megjelentetését ugyan „tisztelegés”-nek állítja be, de talán a kölcsönös tiszteletadás kedvezőbb lett volna, ha már a díszvendég számára is különös fontossággal bírt a magyar olvasókhöz való (nyelvi) eljutás. Feltételezhetően a fentebb taglalt intézményi kényszer mérlegén dőlt el a szerzők (vélelmezhetően nem a szerkesztők) részéről a nyelvválasztás: a nem magyar nyelvű publikációk számának gyarapodása szemben a közérthetőséggel. A francia nyelvleckék hiánya miatt így a kötet négy francia szövegének megítélése kapcsán csak annyit írhatok, hogy kiválóak.

A kötet összesen 33 írást tartalmaz, plusz a szerkesztői előszót. Az első rész *Az önéletírás dilemmái* címet viseli, a 7 szöveg közül 3 francia nyelvű, és a lejeune-i vitaindítóval egyetemben fogalomtisztázási kísérlet jellegű. A második tematikus egység *Az önéletírás mint diszciplínaközi dilemma* címet viseli, szintén 7 tanulmánnyal, melyek a pszichológia, a filozófia, a történelemtudomány és/vagy akár a feminizmus képviselőinek témába vágó/kapcsolódó vizsgálódásait rögzíti, a mai finansiális természetű irányelvek által intézményesített, tudományok közti, kontextuális áthajlások, le- és átfedések igényével. A további két rész a magyar és világirodalom szövegeinek vizsgálatával foglalkozik az önéletírás-kurzus fókuszpontjainak segítségével.

Eleve nem mindegy, mit is gondolunk a Lejeune névvel fémjelzett önéletírás, autobiográfia kérdéskör mentén felfutott, felfutatott jelenségről. A 90-es évek végétől a hazai egyetemek irodalomkurzusai, az irodalmi folyóiratok tanulmányai, konferenciatermek felszólalásai hemzsegték a „paktum”-ozástól, hirtelen majdnem mindenki a szerzőiséget egy új dimenziójában megragadni látszó tárgyterület avatott szakértőjévé változott, s ilyen vizsgálódási irányú, hullámzó teljesítményű tanulmányok tömege lepté el az irodalomtudományi, vagy korábban annak tűnő lapok oldalait. Ez alól kivételt jelentett a valódi tájékozódást biztosító, Z. Varga Zoltán szerkesztette *Autobiográfia-kutatás* című *Helikon* szám (2002/3), valamint a szintén Z. Varga Zoltán összeállításában a L'Harmattanál megjelenő, Lejeune válogatott tanulmányait tartalmazó kötet (*Önéletírás, élettörténet, napló*, 2003). Az *Írott és olvasott identitás* konferencia és kötet nyilván ezen érdeklődés összegzésének újabb állomása.

Az autobiográfia-kutatásának közelmúltbeli kitüntetett figyelemmel követése – elsősorban az irodalomkörök körében –, összefüggésben lehet a felsőoktatási intézmények időközbeni funkcióinak megváltozásával, valamint azzal a ténnyel, hogy az irodalomtudomány újra elvesztette diszciplináris mivoltát, melyet az intézmények tanszékeinek belső átcsoportosítása tovább erősít. A Nyugat-Európában már lezajlott változások gyakorlatilag a kritikai kultúrákutatás egyik – nem a legfontosabb – szegmensként magukba olvasztották az irodalomtörténettel foglalkozó tanszékeket, csoportokat, a

vizsgálódási irányuk is jóval konformistább, „eladhatóbb” tudásbázisú, mint az a korábban elvártaknál tapasztalható volt.

A magyar irodalomtudomány (intézményes) alakulástörténete – ezzel párhuzamosan – a 90-es évek közepének felívelése után a lankadás jeleit mutatta. A rendszerváltás után létrejött „elméleti bumm” jórészt megmaradt a felsőoktatás szűkebb keretei között, azaz az átszivárgás az általános és középiskolai oktatásba csak minimális volt, továbbá a társadalmi-gazdasági változások időközben az alkalmazott „tudományok” képviselte olvasásmódokat részesítették előnyben, így a szerzőiség kérdéskörénél maradva, a „szerző itthoni halálát” hihetetlen gyorsasággal a „szerző mennybemenetele és feltámadása” követte. A szakmai olvasórétegen túl, de azon belül is, egyre inkább a kézfogható és eladható hús-vér szerző, valamint a személyiség újfajta képletei, az imázs és ezek vizsgálata lépett, nyert legitimációt. A „kimerült irodalomtudomány” ciklikusságát feltételező elképzések a „feltöltődött irodalomtudományt” a megcsócsált, kiköpött, kibelezett szerző után az exhumált szerzőben látták eljöni. A neostrukturizmus után, neo-neopozitivizmus, vagy annak a reneszánsza? Óvatoskodhatnánk, miközben az olvasóból fogyasztóközönséggé vált vásárlók szerző-elképzései egyre több fórumot találnak maguknak, lényegében a maradék esélyét is eljátszva annak, hogy az esztétikai önmegértés kvalifikáltabb jelentésképző eszköztára az irodalom avatott vizsgálói által szélesebb bázist találjon magának.

Meglátásom szerint a lejeune-i „elmélet” kellő teoretikus táptalajt nyújt azok számára, akik választott szakterületük, szerzőjük, műfajuk stb. vizsgálati szempontjait már kimerítették, korszerűnek szeretnének mutatkozni, s ismét szerző után kiáltanak. Persze nem biográf-filológusi módon, hanem az autobiográfia-interszubsztívitás fokán. A szubjektum beszédben, írásban, netán fenotípusként a mindenkori környezetünkben való jelenléte, azaz jelen-nem-léte, állandó mozgása, változása, mindig változó diszkurzus-összetevők csomópontjaiként való meghatározása csupán a már meglévő (például narratív identitás) fogalomkészletet próbálja újra cserélni, „finomrahangolni” (?), ami vagy a központba állítható lejeune-i dinamikus fogalom félreértésén, vagy a nagyon is „pontos” megértésén alapul: azaz „használgj szabadon”!

Több mint érdekes dolog, hogy a kötetet nyitó *A napló mint „antifikció”* című előadásában Lejeune történetként, méghozzá személyes (élet)történetként meséli el kutatásainak alakulást, vagy az általa használt fogalmak használati garanciájának minimális időtávtalát.

E kis lexikológiai kaland mögött ott húzódik egész történetem. Imádok fikciót olvasni, viszont nem tudok fikciót írni. Kamaszként vezettem naplót, de elégedetlen voltam vele: életem csalódásait írtam meg rosszul, ám híven. Ezért foglalkoztam annyit felnőttként az önéletírással, mind kutatási tárgyként, mind személyes gyakorlatként: megpróbálni műalkotást létrehozni az igazság területén, vagy pedig az íráson keresztül körülírni az igazságot. Még inkább a kettőt egyszerre. Ebből származik az „önéletírói paktum” elmélete, amely nyilvánvalóan „antifikciós” paktum is. (15.)

A személyes (kudarctörténettel megtámogatott önéletrajzi fikciós elmélet szerzője rendkívül ingoványos talajra téved, amikor az igazság fogalmával operál, ahogy erre a személyes önvallomások kapcsán az etikai kritikát tárgyaló Z. Kovács Zoltán tanulmánya (*Önéletírás és etikai kritika*) más szerzők példáján rá is világít. Lejeune, szavai alapján, leginkább egy mások naplóját fanatikusan gyűjtő és bűvő *voyeur*nek tűnik, s inkább érték egyet a Lejeune által megidézett és elmarasztalt Blanchot-val, aki szerint „A naplóban a kétszeres semmi részesíti egymást boldog kárpótlásban. Valaki nem csinál semmit életében, leírja, hogy nem csinál semmit, és íme, ezzel máris csinál valamit.» (21.) Az rögtön nyilvánvaló, hogy ilyen kondíciók mellett, melyekkel Lejeune

bír, a Blanchot-i leírás valósága maga lenne a kudarc a köbön. Természetes, hogy el kell vetnie, miközben maga is beismeri, hogy „a valódi naplók gyakran unalmasak, csalódást keltőek”. (21.)

A fogalmi tisztaságot, a definiálhatóság hatósugarát természetesen ma már nem követelhetjük meg egy elméleten sem, hiszen az önéletrajz, önírás, autobiográfia fogalmak nem kötődnek műfajhoz magánál Lejeune-nél sem, nála csupán a fiktív („igazság-ellenes”) terek létrehozása naplók formájában a kritérium. Barták Henriett (*Konfrontálódó meghatározások*) előadásszövege éppen ezt a fogalmi szanaszéttartást kívánja rendszerezni nemcsak a francia, de az angolszász szerzők elméleti munkáira támaszkodva. Írása rendkívül hasznos és terjedelméhez képest alapos, ugyanakkor a kötet írásainak elolvasása után visszavonatköztatva igazolható is: a szerzőiség, a szerzői jelenlét újfajta vizsgálataira leginkább az „egyéni” megoldások, a félreértések, -olvasások, pragmatikus definíciók a jellemzőek. Az önéletrajziság ott van a versekben, prózában, műfajokban, fikcióban, fikción kívül, szótöredékekben, intertextusokban, képzelt elbeszélőkben, valósnak hitt szerzőkben, osztott, egységes és decentrált énekben – éppen (a konferencia hívó szavára) elkezdett életmű-vizsgálatokban, egyetemi katedrát jelentő szakirányokban (amelyek olvashatóan szintén csakis a konferencia-meghíváskor merültek fel).

A labilis koncepció(k) jól láthatóan ellenhatásokat szül(nek): Thomka Beáta előadása (*Életrajzi fikció, biotext, a szerző mint metalepszis*) hangnemében és tartalmában mintegy helyére teszi a „paktumozók” frissen támadt hadát, és Mészöly Miklós *Anyasíratójának* filológusi pontosságú textuális átvilágítását poetológiai eszközökkel végzi el. Kulcsár-Szabó Zoltán Szabó Lőrinc *Vers és valóság*ának alapos olvasata a mű magyar irodalomban való egyedülálló voltára világít rá. (Megjegyzésre érdemes, hogy bár Kulcsár-Szabó Zoltán a Paul de Man-életmű kiváló ismerője, tanulmányában egyszer sem hivatkozik az önéletírás-kritika sokat hivatkozott tekintélyére.) Mekis D. János írása a két világháború közti magyar önéletírások mentén világít rá a magyar regény és esszéista önéletrajz közti szorosabb hagyomány-összefüggésekre, amelyek meghatározó alakzatai, ezáltal kurrens vizsgálódási pontjai lehetnének a mai kortárs magyar fiktív önéletrajzi regényeknek, melyekből nincs hiány. Ezért is támadt hiányérzetem, hogy a kortárs magyar irodalom művei közül csak elenyésző számú került tárgyalásra (szorosabban Horváth Csaba és Osztrólczyk Sarolta dolgozatai), s nagy újdonságot ezek állításaiban sem érzek. (Másképpen a vizsgálatok egy részét Mekis D. János maga már el is végezte *Az önéletrajz mintázatai – a magyar irodalmi modernség hagyományában* – című kötetében [Budapest, Fiatal Írók Szövetsége, 2002], ahol Kassák, Márai és Garaczi László paradigmatiszta szövegeit behatóan elemzi.)

Akárcsak egy konferencián, a kötetben is szabadon mazzolázzhatunk érdeklődésünknek megfelelően a szövegek közül. A kötet utolsó szekciójában lévő szövegek közül például nekem kifejezetten csak a Paul Auster *New York-trilógiáját* tárgyaló Jablonczay Tímea írása keltette fel a figyelmemet, mely egyben zárószövege is a kötetnek. Az biztos, hogy ez az írás, ahogy jónéhány még a kötetben (hacsak nem, kisebb húzásokkal, mindegyik), akár egy másik, nem az önéletrajzisággal kapcsolatos kötetben ugyancsak szerepelhetne. Hogy ez jó vagy kevésbé jó, mindenki döntse el maga.

Engem, bár kíváncsi voltam a „paktum” hasznosságára, hasznosíthatóságára, az olvasott írások nem győztek meg arról, hogy valóban új kapukat nyitott volna az (irodalmi) szövegek értelmezésének terén, sőt, inkább az ellenkezőjéről. Ez persze, nem róható fel az elméletnek – melyet szintén kételkedve fogadtam, de a gyakorlati hatásában bíztam. Azt gondolom, az önéletrajziság elméleti kérdései jó ürügyül szolgálnak az identitás, a szubjektum vagy az én különféle tudományok és művészeti ágak általi további vizsgálódásai számára, hogy új köntösben, közel ugyanazt ismét el- és felmondhassák. A tudomány (és a művészet) ennél izgalmasabb kéne, hogy legyen...

Seress Ákos

Irodalmi sakkjátszmák

Rákai Orsolya: *Utazások a fekete királynővel – Írások írásról és irodalomról. Kijárat Kiadó, Budapest, 2006.*

Rákai Orsolya *Utazások a fekete királynővel – Írások írásról és irodalomról* című könyvének a hátoldalán a következő sorok olvashatók: „[a]hogy a címben szereplő, Lewis Carroll *Alice Tükörországbán* című halhatatlan meséjéből kölcsönzött (sakk)figura, úgy az idegen nyelvekben nőnemű irodalom / tudomány / kritika mozgásterét is szoros szabályok jelölik ki, melyek megismerése lényegében maga a játék.” A sakkfigura ugyanakkor véleményem szerint nemcsak Alice történetét hívhatja elő az olvasó emlékezetében, hanem Ludwig von Wittgenstein téziseit is, akinek a nyelvjáték fogalmának bevezetésével – miként azt Jean-François Lyotard írja – az volt a célja, hogy „minden különböző kijelentéskategória a sajátosságait és a lehetséges használatát előíró szabályok révén meghatározható legyen, pontosan úgy, ahogyan a sakkjátékot is azoknak a szabályoknak a sora definiálja, amelyek a figurák tulajdonságait vagy megengedett lépéseit meghatározzák.”¹

Ennek szemléiben elmondható, hogy Rákai az irodalomtudomány és -kritika nyelvjátékainak szabályrendszerében történő utazás felfedező, megismerő élményt kínál. Fontos észrevenni, hogy ez a mozgás nem egy akármilyen bábú, hanem a királynő, azaz a játéktér kulcsfigurájának lehetőségeit meríti ki. A királynő a hierarchia csúcán áll, hiszen rá vonatkoznak a legkevésbé a szabályok, s ő képes a rendelkezésére álló területet a legoptimálisabban kihasználni. E figura képes egyedül igazán gyorsan és hatékonyan helyet váltani úgy, hogy a lehető legnagyobb utat járja be, s a legtöbb irányba induljon el. Vagyis a királynő pozíciójának fő jellemzője a változatosság, mozgása így a játék során a kombinációs lehetőségek megsokszorozódásához, a szabályok adta lehetőségek értelmezéséhez, megismeréséhez vezet.

E változatosság kétségkívül egyike azon jellemzőknek, melyek által Rákai könyvéről pozitív képet alkothat az olvasó. Mielőtt azonban rátérnék eme állítás igazolhatóságára, fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy az utazás, melyet a szerző kalauzolásával az irodalomtudomány sakktablóján megteszünk, a játéktérre vonatkozó ismereteink bővítésére, nem pedig valamiféle ellenfél felkutatására irányul. A munka szimpatikus vonásának tartom, hogy a Fekete Királynővel szemben nem találunk Fehér Királynőt vagy Királyt, akinek mattot kellene adni. Kitorve a metaforikus

¹ Jean-François LYOTARD: A posztmodern állapot. = BUJALOS István (szerk): *A posztmodern állapot. Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 26.*

szóhasználatból: Rákai Orsolya célja nem elsősorban egy, a többi szereplő játékerét le-
szűkítő szabályrendszer felkutatása és megszilárdítása, hanem a játéktér kooperációval
történő szélesítése, illetve megismerése.

Visszatérve a változatossághoz: Rákai Orsolya kétségkívül számtalan kockát bejár
eme táblán, vagyis könyvének minden tanulmánya más-más szerzőt, problémát, je-
lenséget vesz górcső alá. Ennek köszönhetően – bár a kötet kétségkívül nem lineáris
olvasásra szánt – juthatunk el Esterházy, Tandori vagy Petri műveinek elemzéseitől a
monográfia vizsgálatán át a kultusz kutatásig. Figyelemreméltó, hogy nemcsak a téma
sokszínű, hanem az elemző stílusa is: a *(megnyitás)* című fejezet tanulmányai például
jóval könnyedebb, játékosabb hangvételben íródtak, mint a későbbi, hosszabb tanul-
mányok. Petri, Tandori, Esterházy műveinek interpretációit olvasva (melyek e fejezet
adják) időnként úgy tűnhet, mintha a szerző utánozni akarná a vizsgált szövegek
szóhasználatát, stílusát. Rákai e helyütt tudatosan távolítja el magától az irodalomku-
tató hivatalosan „komoly” szerepét, s így jól látható, hogy pozícióját nem a vizsgálat
tárgyán kívül helyezkedő, objektív szemlélőként határozza meg. Rákai magatartása
kétségtelenül élvezetes olvasmánnyá teszi szövegeit, ám ezzel együtt ugyancsak felme-
rülhet a kérdés, hogy a tanulmánykötetben történő publikáció nem igényelte volna-e
ezen szövegek kibővítését, mélyítését. E fejezet egyes esszéi esetében az olvasónak némi
hiányérzete támadhat; főként a Petri-költészetéről szóló szöveg kapcsán, ahol is a szer-
ző igen komoly kérdéskört elemz a költői én konzisztenciájával kapcsolatban, ám
a vizsgálat itt túlon túl a felszínen marad, s bár kétségtelenül lényeges észrevételeket
fogalmaz meg a közelmúltban elhunyt költő életművével, filozófiájával kapcsolatban,
a megkezdett gondolati szálak végül elvarratlanok maradnak.

A kötet *(gyalogátváltás)* című fejezete már jóval szigorúbb értekezői modorban
írt, tanulmány ívű recenziókat tartalmaz. A *Sztereoográfia*k címet viselő, eredetileg a
BUKSZ-ban megjelent szöveg a Kalligram Kiadó *Tegnap és Ma* sorozatának kortárs,
vagy nemrégiben elhunyt irodalmi szerzőkről íródott kismonográfiáit veszi sorra úgy,
hogy egyben a műfajjal kapcsolatos problémákat is elemzi a kötetek tükrében. Va-
gyis Rákai a monográfia ürügyén tulajdonképpen a kortárs irodalomban bekövetkező
szemléletváltást vizsgálja, melyet ugyanakkor, véleménye szerint, épp a „hagyományos”
irodalomtörténeti műfaj kereteinek felhasználása tesz külön figyelemreméltóvá. A
szerző szerint a sorozat munkái azért jelentősek, mert „épp arról tanúskodnának, hogy
igenis elképzelhető itt, most, nálunk egy nyitott rendszerű, nem-lineáris, potenciónalis
történetek mátrixaként létező, aktuális történetekké sűrűsödni képes irodalomtörté-
net” (64.), így a *Tegnap és Ma* olyan kezdeményezés, amely az irodalom tudományos
vizsgálatában bekövetkező szemléletváltást igyekszik képviselni.

A kötet következő részét (némi iróniával) nevezhetnénk Margócsy-fejezetnek is,
hiszen a *Sztereoográfia*kot követő szövegekben a legnagyobb hangsúlyt a neves irodalom-
történész kritikákat tartalmazó köteteinek vizsgálata kapja. Rákai Orsolya Margócsy
István ítéli pozícióját, szerepvállalását, koncepcióját elemzi, s külön érdeme, hogy
időnként jogos és érvekkel nagyon is alátámasztható kritikai meglátásokat egyaránt
megfogalmaz. Például a Tandori-költészetéről írtak kapcsán rámutat a kritikus követ-
kezetlenségeire, pontosabban arra, hogy Margócsy e művek vizsgálatakor eltér a ko-
rábban képviselt elvárásoktól (a szerző diplomatikus megfogalmazását idézve: „kilép
választott fogalmai közül”, 77.). Ugyanitt Rákai kimutatja a költőről szóló kritikák
hangvételének a kultikus retorikához való közelítését is; meglátásait azonban igyekszik
úgy árnyalni, hogy azok inkább észrevételekként, s nem bírálatként értelmezhetőek.
A következetlenségek említése kapcsán például úgy érvel, miszerint az „ad absurdum
vitt következetességet is botorság volna megkövetelni a kritikustól” (82.), s mindezt
épp egy Margócsy-idézettel támasztja alá. Amikor pedig a hangvételnek a kultikus be-

szédhez való közelségét elemzi, maga is átveszi a kritikus nyelvezetének retorikáját, hiszen megjegyzi: mindez csak akkor figyelhető meg Margócsy István írásaiban, amikor „igazán magával ragadó alkotásról van szó” (77.). Mindezt a legkevésbé sem nevezném Rákai Orsolya „bátortalanságának”; éppen ellenkezőleg: a fentebb említettek is alátámasztják a fentebb tett megfigyelést, miszerint a kötet egyik szimpatikus vonása, hogy a szövegek nem valami vagy valaki ellenében próbálják meghatározni pozíciójukat, céljuk nem elsősorban a konfrontáció, sokkal inkább a mélyebbre ható analízis.

A kultusz fogalma – mely a kötet utolsó, *(végjáték?)* címet viselő fejezetének központi témája – tehát felbukkan már a bevezető fejezetekben is. Azonban amikor Rákai a kultikus nyelvet olyan veszélyes régióként említi, melytől a kritikus, hitelességét megtartandó, jobb, ha minél távolabb tartja magát, a fogalom a *Kultusz, paradoxon, endoxa (Megjegyzések az irodalmi kultuszok elméleti problémáihoz)* című tanulmány által „gyakorinak” nevezett magyarázatát alkalmazza. Ezek szerint „a kultusz lényegében nem más, mint diszfunkcionálisan működő kritika, a kritika egy, bizonyos meghatározott társadalmi helyzetben gyakori anomáliája” (123.). A kötet utolsó fejezete, mely tulajdonképpen a szerző e téren végzett kutatásainak legfőbb eredményeit mutatja be, e fogalom több szempontból való újraértelmezésére törekszik. Rákai felhívja a figyelmet a jelenség vizsgálatának fontosságára, hiszen egy ilyen analízis – mint arra az idézett tanulmányban rámutat – számtalan továbbgondolandó elméleti kérdést vet fel. A szerző egyes tanulmányai így górcső alá veszik a kultusz irodalomelmélethez való viszonyát (különösen a szerző pozíciójával kapcsolatos problémákat), az irodalomkritikával szemben, mellett, vagy éppen benne elfoglalt pozícióját (rámutatva a kritikus állapotának – Kölcseyvel szólva – „kínosságára”, hiszen a nagyközönség általában igenis a kultúra, illetve a nemzet fogalmaival operáló kultikus retorikát „várja el”, míg a szakma épp ennek redukálására törekszik), valamint identitásképző szerepét.

A fejezet (és egyben a kötet) heterogenitását jellemzi, hogy más irányú kérdésfeltevések ugyancsak helyet kapnak, így olvashatunk tanulmányt a „laikus” olvasó megszólalásának és megszólíthatóságának lehetőségeiről, illetve az irodalomtörténet-írás módszertanának az evolúció jegyében megvalósuló újragondolásáról.² A könyv záró tanulmánya pedig egy Charles Bukowski-vers kapcsán tér vissza a kritikairás, illetve a kritikai megszólalás problémáihoz; az amerikai költő művében heves támadást intéz az irodalomtörténet és -kritika ellen, mivel (állítása szerint) „néhány egyetemi tanár” őt különböző ítéletek megfogalmazásával kiszorítja a kánonból. Bukowski megkérdőjelezi az elmarasztaló kritika hitelességét és jogszerűségét, s verse zárlatában tulajdonképpen azt tanácsolja kritikusainak, hogy hagyjanak fel művei olvasásával. Érthető volna, ha Rákai Orsolya szakmáját védve igyekezne rámutatni Bukowski elképzelésének nagyon is kézzelfogható hibáira, ám *Úttalan utak* című tanulmányában a szerző a támadás által felvetett problémák továbbgondolását szorgalmazza. Rákai szokatlan módon beismeri, hogy a kritikus ítélet „aktuális, esetleges és egyes szám első személyű”, és bár egyes írókat valóban elhelyezhet vagy kiszoríthat az adott kánonból, „elnémításukra”, olvasótáboruk felszámolására mégsem képes. A szerző ugyanakkor rámutat a kritika hasznosságára, hiszen, mint mondja, a kritikus bolyongás teszi lehetővé az ismeretlen művek, jelenségek felfedezését, vagyis éppen az irodalomtörténész munkája által, vagy annak következtében szerveződhet meg egy-egy szöveg befogadói tábora. Azaz, például, Bukowski költészetének elutasítása felhívhatja a figyelmet e versek szubverzív potenciáljára, s ez a hagyománnyal szembehelyezkedő alternatív kánon(oka)t megalkotó olvasótábor érdeklődését egyaránt felkeltheti.

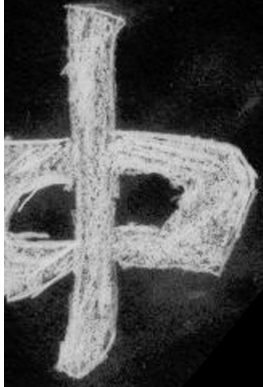
² Ez utóbbi problémafelvetés – pontosabban a *kulturális* evolúció játékba hozásának – aktualitását mutatja L. Varga Péter kísérlete a kulturális evolúció tanából származtatható mém-elmélet irodalomtudományos alkalmazására. Lásd L. VARGA Péter: A mém „olvasása”. Irodalomtudomány és memetika. = *Prae*, 2008/2.

Megfigyelhető tehát, hogy Rákai Orsolya az irodalomtörténet és -kritika feladatát nem a területek kisajátításában, hanem azok feltérképezésében, a határok megmutatásában látja. Könyve így nem is igazán utazásra (hiszen nem egy adott cél határozza meg a mozgás irányát), sokkal inkább jó értelemben vett bolyongásra invitál, mely során több egymástól független jelenség, probléma fölmutatása, egymás mellé helyezése valósulhat meg. A sokféleség ugyanakkor nem jár felületességgel, hiszen a legtöbb tanulmány a mélyebb analízis igényével közelít az adott témához. Mindezek miatt az *Utazások a fekete királynővel* fontos – a kultusz kutatás területével kapcsolatban pedig alapvető szövegeket tartalmazó – munka a hazai irodalomtudományban.

Loyalty

Tranquility

Beauty

coda

STRONG KANJI → 強

LOVE KANJI → 愛

PEACE KANJI → 平和

Tóth-Vásárhelyi Réka

Iskoláslány divat

A buggyos fehér zokni még mindig nagy divat. Minden iskolás diáklány azt hordja. Árulnak már egy méternél hosszabb zoknit is. Ezeket a fehér kötött zoknikat letolják a bokájukig, és hogy ott is maradjon, lehet kapni zokniragasztót. Nagyon sok fajtája van az iskolás lányok uniformisának, az angol iskoláslány divattól (skótkockás szoknya és blézer) egészen a matrózruháig. De a lányoknak nincsen választási lehetőségük az egyenruhájuk tekintetében, mert az iskola határozza meg, hogy miben kell járniuk, tehát az iskoláknak van meg a saját divatjuk. Külön vásárolni iskoláslány egyenruhát – abban az esetben ha nem vagy valamilyen iskola diákja –, nagyon nehéz és drága dolog, egyedül a feketepiacokon kaphatóak. Ennek az a magyarázata, hogy a szexpiacra a legkeresettebb divat az iskoláslány forma, így az a lány vagy nő, aki nem diák, az kénytelen így beszerezni a munkaruháját. Ez azért alakult ki, mert rengeteg jó körülmények között élő diáklány eladja magát azért, hogy a megkeresett pénzből még márkásabb ruhákat, ékszereket, kiegészítőket tudjon vásárolni. Általában a diáklányok – természetesen az iskolán kívül –, feltekerik a szoknyájukat a derekukra, hogy minél rövidebb legyen, és ezzel kihívóbbnak tűnjenek. Akik nem viselnek buggyos, fehér zoknit, ők térdig érő, sötétkék pl. Ralph Lauren vagy Polo Horse logójú zoknit hordanak. Itt is, mint máshol általában, fontos a márka. Ezek a zoknik nem buggyosak és nem hosszúak.

Szerzőink 2007-ben megjelent kötetek

Ardamica Zorán: *Diszharmonia harcmezén.* AB-ART, Pozsony
 Dunajcsik Mátyás: *Repülési kézikönyv.* József Attila Kör-L'Harmattan, Budapest (JAK-füzetek 149.)
 H. Nagy Péter: *Hibridek.* NAP Kiadó, Dunaszerdahely (Kaleidoszkóp könyvek 7.)
 H. Nagy Péter: *Hagyománytörténet. A „szlovákiai magyar” líra paradigmái 1989-2006.* AB-ART Kiadó, Pozsony (Ismeretbővítő kiskönyvtár 1.)
 Havasi Attila: *1001 magányos rinocéroz.* Alexandra Kiadó, Szigatúra Könyvek, Budapest
Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, science fictionról és a cyberpunkról. Liliium Aurum, Dunaszerdahely
 Jorgosz Baia: *Angyali üdvözlét.* Budapest, PRAE.HU
 Beke Zsolt: *Az írónia burka.* Nap Kiadó, Dunaszerdahely
 Benyovszky Krisztián: *Bevezetés a krimi olvasásába.* Liliium Aurum, Dunaszerdahely
 Szilágyi-Nagy Ildikó: *Valami új testnyílás.* JAK-L'Harmattan, Budapest
 Nádasdy Ádám: *Az az íz Magvető,* Budapest
 Lanczok Gábor: *Fehér daloskönyv* L'Harmattan, Budapest
 Marno János: *Nárcisz készül P'art,* Budapest

Szerzőink 2008-ban megjelent kötetek

Balogh Endre: *A parazita.* FISZ, Budapest
 Barok Eszter – Illés Emese: *Csak a madarak.* PRAE.HU, Budapest
 Farkas Tibor: *Pártmobil.* PRAE.HU-JAK, Budapest
 H. Nagy Péter: *A betűcivilizáció szétrobbanása. Szombathy Bálint szupergutenbergi univerzuma.* Ráció Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Budapest
 H. Nagy Péter / Michal Murri / Jozef Cseres: *PARAF Jubász R. József költészetéről és performanszairól.* Ráció Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Budapest
Idegen (látvány)világok. Tanulmányok science fiction és cyberpunk filmekről. Liliium Aurum, Dunaszerdahely
 Spiegelmann Laura: *Édeskevés.* Magvető, Budapest
 Lanczok Gábor: *Vissza Londonba* Kalligram, Pozsony
 Végh Attila: *Hamuszáj,* Magyar Napló, Budapest
 Térey János: *Asztalzene* Magvető, Budapest
 Emma Ovary: *Hatszor gyorsabban öl,* PRAE.HU – Palimpszeszt

Szerzőink 2009-ben megjelent kötetek

Bajtai András: *Betűember.* JAK – PRAE.HU, Budapest
 Keresztesi József: *A Karácsondi út.* JAK – PRAE.HU, Budapest
 L. Varga Péter: *A metamorfózis retorikái.* JAK – PRAE.HU
 Milián Orsolya: *Képes beszéd.* JAK – PRAE.HU, Budapest
 Pollágh Péter: *Vörösróka.* Palimpszeszt – PRAE.HU, Budapest

A PRAE.HU könyvei

Udvartatlan szerelem – A középkori udvartatlan szerelem antológiája (PRAE.HU) 2006
A modern brazil elbeszélés – ANTOLOGIA do moderno conto brasileiro (PRAE.HU) 2007
 Luis de Camões *77 szonettje* (PRAE.HU – Íbisz) 2007
 Fernando Pessoa/Álvaro de Campos: *Versék* (PRAE.HU – Íbisz) 2007
 Jorgosz Baia – Demeter Ádám: *Angyali üdvözlét* (PRAE.HU) 2007
 Mohai V. Lajos: *Kilazult kő* (PRAE.HU) 2007
 Cristovam Buarque: *Földalatti istenek* (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008
Európai nyelvmitvelés (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2008
 Barok Eszter – Illés Emese: *Csak a madarak* (PRAE.HU) 2008
 Farkas Tibor: *Pártmobil* (PRAE.HU – JAK) 2008
 Alexis Bramhook: *Harc Atlantiszért* (PRAE.HU) 2008
 Sirokai Mátyás: *Pobáruca* (PRAE.HU – JAK) 2008
 Emma Ovary: *Hatszor gyorsabban öl* (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008

Székelyhidi Zsolt: *Jega Jade. Háborúban született.* Kossuth Kiadó, Budapest
 Székelyhidi Zsolt: *Ördögös.* SPN Könyvek, Hernádkak
 Zakács Zsuzsa: *Jaj a győztesnek.* Vigília Kiadó, Budapest
 Végh Attila: *Hamuszáj.* Magyar Napló, Budapest
 Végh Attila: *Közéltések.* (fotók, esszék). Napkút, Budapest

A Prae 2007-es számai kedvezményesen előfizethetők a szerkesztőségben, illetve e-mailben (prae@chella.hu) 3000 forintért, s ezen összeggel a postaköltség is fedezve van. Korábbi számaink korlátozott mennyiségben, teljes áron, ugyancsak megrendelhetők, mint fent.

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi
 2000. 1-2. (poszt)apokaliptisz
 2000. 3-4. Peter Greenaway
 2001. 1-2. cyberpunk
 2001. 3-4. számítógép
 2002. 1-2. média
 2003. 1. fantasy
 2003. 2. varázslat
 2003. 3. édes anyanyelvünk Weöres Sándor
 2003. 4. pszichoaktív nyelvszerek
 2004. 1. horror
 2004. 2. Bret Easton Ellis
 2004. 3. devla
 2004. 4. Amerika
 2005. 1. magyar sci-fi
 2005. 2. tetszetek volna forradalmat csinálni
 2005. 3. pop history
 2005. 4. obszcén középkor
 2006. 1. Hajas Tibor
 2006. 2. GameZone
 2006. 3. Pop-szöveg
 2006. 4. Bada Dada
 2007. 1. Hífel-e iftent?
 2007. 2. biológiai sci-fi
 2007. 3. őszi zavargások 2006
 2007. 4. Vámpirizmus
 2008. 1. Kocsmák
 2008. 2. Mémek
 2008. 3. Kortárs magyar költészet
 2008. 4. Szentkuthy
 2009. 1. Patrioska
 2009. 2. Generation X

Árvai Ferenc Ödön: *Mint vitorlás a tavon* (PRAE.HU) 2008
 Mohai V. Lajos: *Centrum és periferia* (PRAE.HU) 2008
 Balázs Géza – Takács Szilvia: *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe* (Pauz-Westermann – PRAE.HU – Inter) 2009
Európai helyesírások (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2009
 Th. Arbau: *Orchesographia* (ford.: Jenei Zoltán) (ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009
 F. Caroso: *Nobilis di dame* (ford.: Havasi Attila) (ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009
A magyar reneszánsz stílus (szerk.: Balázs Géza) (Inter – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU) 2009
 Bajtai András: *Betűember* (JAK – PRAE.HU) 2009
 Keresztesi József: *A Karácsondi út* (JAK – PRAE.HU) 2009
 L. Varga Péter: *A metamorfózis retorikái* (JAK – PRAE.HU) 2009
 Milián Orsolya: *Képes beszéd* (JAK – PRAE.HU) 2009
 Pollágh Péter: *Vörösróka* (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2009

Prae irodalmi folyóirat
 Megjelenik évente négyszer
<http://www.prae.hu>

Alapító-főszerkesztő: Balogh Endre (endre@prae.hu)
 Szerkesztők: Barta András (fapuska@prae.hu)
 H. Nagy Péter (h.nagy@freemail.hu)
 L. Varga Péter (kultikus@gmail.com)
 Pál Dániel Levente (paldaniel@gmail.com)
 Pollágh Péter (pproka@freemail.hu)

E szám vendégszerkesztője Pápa Alexandra
 A Középkor-reneszánsz-kora újkor rovat szerkesztői:
 Bánki Éva, Hammerstein Judit, Horváth Viktor, Ladányi-Turóci Csilla, Peremickzy Szilvia, Sashegyi Gábor, Végh Dániel

A szerkesztőség levélcíme:
 1024 Budapest, Filler u. 11/b. mfszt/2.
 Telefon: (20) 310 25 40
 Hirdetésfelvétel: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40
 Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány
 Felelős kiadó: a kuratórium elnöke
 Levélcím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c

Borítódizájn és -tipográfia: WholsNot
 A borító Emre Ayaroglu saját – Satoshi Kamiya terve alapján hajtogatott – munkájáról készített,
 Creative Commons 2.0 (by) licenz alatt közzétett fotója felhasználásával készült.
 Layout és nyomdai előkészítés: Székelyhidi Zsolt (szekelyhidi@prae.hu)
 Nyomdai munkálatok: Robinco Kft.
 Web: PRAE.HU Kft.
 Korábbi szerkesztőink: Máté Adél, Ruttikay Veron (vers és próza);
 Vaskó Péter (középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép);
 Köves Gergely, Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)
 Készült Garamond és **Bank** betűkkel
 ISSN 1585-5112

A beküldött kéziratokat nem őrzük meg és nem küldjük vissza.
 E szám a Oktatási és Kulturális Minisztérium,
 és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jött létre.